

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ)
ANABİLİM DALI**

**NEOLİBERALİZMİN 2008 KRİZİ VE MALİYE
POLİTİKALARINA ETKİSİ: KEMER SIKMA**

Yüksek Lisans Tezi

Meltem YILDIRIM

Ankara 2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE(KAMU EKONOMİSİ)
ANABİLİM DALI**

**NEOLİBERALİZMİN 2008 KRİZİ VE MALİYE
POLİTİKALARINA ETKİSİ: KEMER SIKMA**

Yüksek Lisans Tezi

Meltem YILDIRIM

DANIŞMAN

Doç. Dr. Serdal BAHÇE

Ankara 2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ)
ANABİLİM DALI**

Meltem YILDIRIM

**NEOLİBERALİZMİN 2008 KRİZİ VE MALİYE POLİTİKALARINA ETKİSİ:
KEMER SIKMA**

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Doç. Dr. Serdal BAHÇE

.....

Doç. Dr. Meltem KAYIRAN

.....

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep AĞDEMİR

.....

Tez Sınavı Tarihi: 09.01.2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. Serdal BAHÇE danışmanlığında hazırladığım “Neoliberalizmin 2008 Krizi ve Maliye Politikalarına Etkisi: Kemer Sıkma (Aralık 2019)” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 16.01.2020

Adı-Soyadı ve İmza

Meltem YILDIRIM

TEŞEKKÜR

Tez çalıőmam sűresince gűrűő ve űnerileri ile beni yűnlendiren, deęerli bilgi ve tecrűbelerini benden esirgemeyen tez danıőmanım Sayın Serdal BAHÇE'ye,

Tez yazım sűrecindeki teővik, destek ve yardımları için Muhammet TŪRKAN'a,

Her zaman bana destek olan çok deęerli annem, babam ve kardeőime teőekkűrű bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	vi
GİRİŞ	1
1. NEOLİBERALİZM.....	6
1.1. Neoliberalizm: Yaklaşımlar	8
1.2. Neoliberalizmin Yükselişi.....	12
1.3. Neoliberal Düşünce ve Kemer Sıkma	18
1.4. Kemer Sıkmaya Son Dönem Yaklaşımlar	31
1.4.1. Washington Uzlaşısında Kemer Sıkma	32
1.4.2. Washington Uzlaşısı Sonrası Kemer Sıkma.....	35
1.4.3. Kemer Sıkmaya Avrupa Birliği Yaklaşımı	38
1.4.4. Genişletici Kemer Sıkma Yaklaşımı	40
1.4.5. Kemer Sıkmaya 2008 Krizi Sonrası IMF Yaklaşımı	45
1.4.6. Kemer Sıkmaya 2008 Krizi Sonrası OECD Yaklaşımı	47
1.4.7. Kemer Sıkmaya Eleştirel Yaklaşımlar	48
2. 2008 KRİZİNE GİDERKEN MALİYE POLİTİKALARI.....	53
2.1. Krize Giderken Kamu Harcamaları	53
2.2. Kemer Sıkma Bağlamında Krizden Önceki Dönemlerde Ülke Örnekleri	59
2.2.1. Danimarka	60
2.2.2. İrlanda	61
2.2.3. Finlandiya	63
2.2.4. İsveç.....	65
2.3. Krize Giderken Vergi Politikaları.....	68
3. NEOLİBERALİZMİN 2008 KRİZİ	81
3.1. Finansallaşma	81
3.2. 2008 Krizinin Ortaya Çıkışı ve Krize Karşı Alınan Önlemler	83
4. 2008 KRİZİ SONRASI MALİYE POLİTİKALARI	92
4.1. Borç Krizi Öncesinde Çevre Ülkelerin Durumu.....	93
4.2. Borç Krizine Karşı Alınan Önlemler.....	106
4.3. Kemer Sıkma Kapsamında Alınan Kamu Harcaması Önlemleri.....	108
4.4. Kemer Sıkma Kapsamında Alınan Vergi Politikaları Önlemleri.....	112
5. BORÇ KRİZİ SONRASI ÇEVRE ÜLKELER, KAMU HARCAMALARI VE VERGİLENDİRME	118

5.1. Borç Krizi Sonrası Çevre Ülkelerin Gelişimi	118
5.2. Borç Krizi Sonrası Vergilendirmede Güncel Durum.....	121
5.3. Kriz Sonrası Kamu Harcamalarında Son Durum	130
SONUÇ	132
KAYNAKÇA	140
ÖZET	148
ABSTRACT	149

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AMB	:Avrupa Merkez Bankası
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
CDO	: Kredi Temerrüt Swap
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EFSF	: Avrupa Mali İstikrar Fonu
ESM	: Avrupa İstikrar Mekanizması
EFSM	: Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması
FED	: Amerika Merkez Bankası
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
MBS	: İpoteğe Dayalı Menkul Kıymet
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
PIIGS	: Portekiz, İtalya, İrlanda, Yunanistan ve İspanya
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Kamu Harcamalarındaki Artış	54
Tablo 2: Daraltıcı Politikaların Genişleyici Etki Yarattığı Ülke Örnekleri	66
Tablo 3: OECD Ülkelerinde Kurumlar Vergisi Oranları	74
Tablo 4: OECD Ülkelerinde Vergi Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirine Oranı.....	75
Tablo 5: OECD Ülkelerinde Vergi Gelirlerinin Milli Gelire Oranı	76
Tablo 6: OECD Ülkelerinde Katma Değer Vergisi Oranları.....	78
Tablo 7: 2007-2008 Yıllarında Finansal Kurumların Durumları.....	89
Tablo 8: Seçili AB Ülkelerinde Cari İşlemler Dengesi	102
Tablo 9: Seçili AB Ülkelerinin Bütçe Açığı/GSYİH Oranı	104
Tablo 10: Kriz Sonrasında Çevre Ülkelerde Uygulanan Harcama ve Gelir Önlemleri	117
Tablo 11: OECD Ülkelerinde Standart Katma Değer Vergisi Oranları	123
Tablo 12: Kriz Sonrası Kurumlar Vergisi Oranları	125
Tablo 13: OECD Ülkelerinde Kriz Sonrası En Yüksek Gelir Vergisi Oranları	128

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Seçili OECD Ülkelerinde Kamu Harcama ve Vergi Gelirlerinin GSYİH'ya Oranı	57
Şekil 2: OECD Ülkelerinde GSYİH'ya Oranla Vergi Gelirleri	79
Şekil 3: Seçili Ülkelerde GSYİH Oranları	94
Şekil 4: Seçili Avrupa Ülkeleri, Avro Bölgesinde Devlet Toplam Borcunun GSYİH'ya Oranı	95
Şekil 5: Seçili Ülkelerde Birim Emek Maliyetleri	102

GİRİŞ

Maliye politikalarının etkinsizliğine dair inanış özellikle 2008 krizinden sonra değişmeye başlamış, maliye politikalarının halen işlevsel olarak önemli olduğu ve daha da önemli hale geleceği ortaya çıkmıştır. Maliye politikalarında 2008'den bu yana radikal bir nitelikte olmasa da dönüşüm söz konusu olmasına rağmen bu dönüşüm kısa süreli olmuştur. Dünya tarihi krizden bu yana düşük büyüme oranları, resesyon, kurtarma paketleri, artan kamu borcu, kemer sıkma önlemleri (*austerity policy*) ve bütün bu gelişmelerin politikalara yansısıyla karşı karşıyadır.

2008 yılında ABD'de Lehman Brothers'ın batmasıyla finansal piyasalarda başlayan kriz özellikle neoliberal politikaların etkisiyle serbestleşen bir ortamda kısa sürede sorunlu türev ürünleri portföyünde tutan Avrupa ülkelerine de sıçramıştır. Oluşan belirsizlik ve korku ortamında piyasaya güven kaybolmuş ve dünya geneli durgunlukla karşı karşıya kalmıştır. Kriz, finans piyasalarından kaynaklı olarak başlamış olsa da elbette ki reel sektör de bu durumdan etkilenmiştir. Söz konusu güvensizlik ortamında büyüme oranları azalmış, işsizlik oranları artmış, toplam talepte gözlenen azalma üretim hacmini de olumsuz etkilemiştir. Yaşanan durgunluk ve resesyon döneminden çıkış için devlet müdahalesine başvurulmuş ve birçok ülkenin aklına ekonominin canlanması için ağırlıklı olarak kısa sürede toplam talebi etkileyebilecek olan maliye politikaları gelmiştir. Birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede para politikalarının yanında özellikle Keynezyen dönem boyunca en parlak dönemini yaşayan genişletici maliye politikaları uygulanmaya konmuştur.

Kriz patlak verdikten sonra öncelikle krizin derinleşmesinden korkan ve krizin etkilerinin azaltmak isteyen ülkeler birbiri ardına sorunlu varlıkları barındıran kurumlar için kurtarma paketleri açıklamıştır. Özellikle FED ve Avrupa Merkez Bankası

kurtarma paketleri açıklarak piyasaya büyük miktarda likidite enjekte etmiştir. Yine aynı şekilde bazı finansal kurumlar kamulaştırılmış, bu sayede finansal piyasalar bir nevi devlet tarafından kamu kaynakları kullanılarak kurtarılmıştır. Kurtarma paketlerine merkez bankalarının para politikası kapsamında faiz oranlarını düşürmesi eşlik etmiştir. Ancak sadece para politikasının ekonomik durgunluğun giderilmesinde yetersiz kalacağından hareketle büyük miktarda kamu harcaması yapılarak ve vergilerde indirimler gerçekleştirilerek maliye politikaları devreye sokulmuştur.

Aslen dünya tarihi kriz dönemlerinde genişleyici maliye politikalarına ağırlık verilmesi konusuna zaten yabancı değildir. Özellikle Büyük Buhran ve sonrasında Keynezyen politikaların benimsenmesi ile maliye politikaları önem kazanmıştır. Keynezyen dönem boyunca devletin ekonomideki yeri bağlamında güçlü bir devlet figürü bulunmakla birlikte piyasa ekonomisi işleyişine devam ettirmiştir. Devlet, özellikle ekonomiye müdahale edebilen ve istikrar ile tam istihdamın sağlanmasında maliye politikası araçlarını kullanabilen bir yapıdadır. Yine aynı şekilde söz konusu dönemde krizden çıkış yolu olarak maliye politikaları yaygın olarak kullanılmış, maliye politikalarının para politikalarına göre daha etkili olduğu düşünülmüştür. Bu kapsamda özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ile 1970'li yıllara kadar Keynezyen politikalar hâkim olmuş ve ekonomik işleyişe yön vermiştir. Ancak, 1970'li yıllarda Bretton Woods sisteminin çökmesi ile paranın serbest dolaşımı dahil birçok alanda gerçekleşen serbestleşme, yaşanan petrol krizleri ve stagflasyonda Keynezyen düşüncenin yetersiz kalması ile ekonomi politikalarında bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Söz konusu dönüşüm ile özetlemek gerekirse minimal devlet söylemini esas alan, bu kapsamda devletin ekonomiye müdahalesini istemeyen, finansal piyasalarda ve sermaye hareketlerinin serbestleştirmeden yana olan neoliberal politikalar hakimiyet kazanmıştır. Devletin ekonomiye müdahalesini istemeyen ve güçlü bir piyasa vurgusu olan neoliberalizm, ekonomi politikalarını temel olarak para politikasıyla yönetmiştir. Bu kapsamda

ekonomide temel amaç fiyat istikrarının sağlanması olmuş, maliye politikalarının etkisizliği vurgulanmıştır. Maliye politikalarını yetersiz olduğu düşüncesinden hareketle neoliberal dönemde kamu harcamalarını kısma yönelik politikalar ile piyasa yanlısı vergi politikaları hakimiyet kazanmıştır. Bu hakimiyet ile birlikte devletin ekonomideki yerine ilaveten maliye politikalarının etkin olduğuna dair inanış da adım adım zayıflamıştır.

Neoliberal politikaların egemenliği 2008 krizine kadar devam etmiş, krizin nedeninin büyük ölçüde neoliberal politikaların bir sonucu olan finansal serbestleştirme ve küreselleşme olduğu ortaya çıktığında yapılan ilk iş Keynezyen politikaların çağırılması olmuştur. Özellikle kriz sonrasında Londra’da toplanan G-20 zirvesi sonrası ülke beyanında merkez bankalarının genişleyici politikalarına ilaveten gerekli olduğu müddetçe bütün maliye politikası araçlarının kullanılacağı belirtilmiştir. Söz konusu beyanda ayrıca uygulanan genişleyici politikaların modern çağda finansal sektörü kurtarmak adına mali ve parasal anlamda yapılan en kapsamlı müdahaleyi oluşturduğu vurgulanmıştır (IMF 2009).

Tüm bu canlandırma programlarının maliyetlerine ilişkin sorular ise özellikle AB ülkeleri nezdinde 2010 yılında sorulmaya başlanmıştır. Genişleyici maliye politikalarının ve krizin etkisiyle ülkelerde artan kamu borcu ve bütçe açıkları bir süre sonra krizin neden olduğu resesyon korkusundan daha ağır basarak ülkelerin borcunun ödeyebilirliği konusunu gündeme getirmiştir. Bu kapsamda özellikle AB çevre ülkelerinde sıkıntılar yaşanmış ve kemer sıkma (*austerity policy*)/mali konsolidasyon (*fiscal consolidation*) politikaları uygulanmaya başlamıştır. Söz konusu kemer sıkma konusu literatürde yeni bir konu olmamakla birlikte temel olarak maliye politikaları üzerinden ve hatta kamu harcamaları ya da vergilendirme üzerinden sürdürülmektedir. Ülkeler kemer sıkmayı uygularken ya kamu harcamalarında kesintilere gitmekte, ya vergi gelirlerini artırmak için önlemler almakta ya da her iki önlemi birden devreye

sokmaktadır. Kemer sıkma politikaları özellikle ekonomide ortaya çıkardığı etkiler nedeniyle literatürde oldukça eleştirilmiş ve tartışılmıştır. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı kemer sıkma politikalarının teorik temellerinin incelenerek özellikle 2008 krizinin ülke uygulamaları üzerinden maliye politikalarında yarattığı değişim ve dönüşümü ele almaktır. Bu değişimlerin neoliberalizmin maliye politikalarında esaslı bir kırılma yaratıp yaratmadığını sorgulamaktadır.

Bu kapsamda tezin birinci bölümünde ilk olarak neoliberalizme dair literatürde net bir tanım bulunmasa da neoliberal düşünceye bir çerçeve çizebilmek adına çeşitli yaklaşımlar ele alınmıştır. Daha sonra özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomide hakim olan Keynezyen politikaların 1970'li yıllara gelindiğinde gerek kendi içerisindeki gerekse dönemin iktisadi, siyasi, toplumsal ve uluslararası gelişmelerin etkisi ile hakimiyetini kaybetmesi ve neoliberal politikaların bu kapsamda kendine alan yaratması ve yükselmesi anlatılmıştır. Ardından neoliberal politikalarla doğrudan bağlantılı olan kemer sıkma politikalarının temelini anlayabilmek açısından neoliberalizmin düşünsel temelini oluşturan ve neoliberalizmi besleyen klasik liberalizm, ordoliberalizm ve iktisat okullarında kemer sıkma düşüncesinin izi sürülmeye çalışılmıştır. Ayrıca yine aynı bölümde kemer sıkmaya dair literatür taraması kapsamında uluslararası kuruluşlar dahil kemer sıkma yanlısı düşünceler ve kemer sıkma eleştirileri incelenmiştir. İkinci kısımda maliye politikaları bağlamında ekonomide neoliberalizmin egemen hale gelmesinin ardından kamu harcamaları ve vergilendirme başlıkları altında 2008 krizine kadarki dönemde neoliberal politikaların maliye politikalarına olan yansıması ele alınmıştır. Kamu harcamaları kısmında ilk olarak Keynezyen dönemden 1980'li yıllara kadar kamu harcamalarının seyri irdelenerek kamu harcamalarında gözlenen artış ve borç devletinin ortaya çıkışı ile 1990'lı yıllarda AB ülkelerinde yaşanan ve başarılı olarak adlandırılan mali konsolidasyon dönemi ele alınmıştır. Bu kapsamda ülke örnekleri bağlamında Danimarka (1983-86),

İrlanda (1987-89), Finlandiya (1992-98) ve İsveç'te (1993-98) uygulanan kemer sıkma politikaları ve ekonomide yarattığı etkilere bakılmıştır. Uygulama örneklerinin ardından devletin gelir kaynağı olan vergi politikalarındaki dönüşümü anlamak adına vergi devletinin oluşumu incelenmiş, neoliberal politikaların sonucu olarak sermaye kontrollerinin kaldırılması ve vergi rekabetinin vergilendirmede yarattığı değişim ele alınmıştır. 2008 krizine kadar temel olarak kamu harcamalarında ve vergilendirmede yaşanan tarihsel gelişmeler anlatısından sonra üçüncü bölüm finansallaşma bağlamında 2008 Krizinin gelişimine ve krize karşı alınan önlemlere ayrılmıştır. Bu bölümde özellikle dikkat çeken nokta finansal piyasalarda yaşanan sıkıntılar nedeniyle oluşan krizin kısa sürede reel sektöre yansımalarıyla krize müdahalenin ağırlıklı olarak maliye politikaları yoluyla yapılmasıdır. Bu bağlamda söz konusu bölümde ülkeler tarafından yürürlüğe konulan kurtarma paketleri ve canlandırma programlarına yer verilmiştir.

Tezin dördüncü bölümünde ise canlandırma programları sonrasında finansal piyasaların borçlarının kamulaştırılması ve bu durumun kamu borçlarında artışa neden olmasıyla neoliberal politikaların öğütlediği şekliyle gündeme gelen kemer sıkma politikaları incelenmiştir. Kemer sıkma özellikle 2010 yılı ve sonrasında gündeme gelerek AB çevre ülkelerde ciddi anlamda kamu harcaması kesintilerine ve dolaylı vergilerde artışa neden olmuştur. Bu kapsamda Yunanistan, İrlanda, İtalya, İspanya ve Portekiz özelinde kemer sıkma bağlamında kamu harcaması önlemleri ile vergilendirme önlemleri anlatılmıştır. Ayrıca bu ülkelerin borç krizi öncesindeki ekonomik durumları da incelenerek bu ülkelerin kemer sıkmaya giden yolda ekonomilerinde zaten var olan yapısal problemlerine bakılmıştır. Tezin son bölümü ise daha çok kemer sıkmanın yoğun olarak uygulandığı çevre ülkelerin son yıllarda yaşanan gelişmeler altında güncel durumlarına ayrılmıştır. Ayrıca yine bu bölümde OECD ülkeleri nezdinde vergilendirme ve kamu harcamalarının özellikle kriz sonrasında gelişimleri ve güncel durumları incelenmiştir.

1. NEOLİBERALİZM

Son 40 yıldır egemen politika niteliğinde olan neoliberalizmin tanımı, etki alanı, uygulanışı ve politikaları literatürde oldukça tartışılmaktadır. Yine aynı şekilde neoliberalizmin egemen bir politika olma süreci ve düşünsel temelleri konuları da incelenmektedir. Neoliberalizm elbette hakimiyetini bir günde kurmuş değildir. Aksine klasik liberalizmden itibaren çeşitli düşünce okulları da dahil olmak üzere neoliberalizmin temelleri atılmıştır. Ancak neoliberalizmin özellikle ve ağırlıklı olarak kendisine 1970'li yıllar itibarıyla uygulama alanı bulduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada neoliberalizmin uygulama alanı bulmasıyla Keynezyen politikaların zayıfladığı dönemin çakışmış olması tesadüf değildir. Özellikle 1970'li yılların içinde bulunduğu ekonomik kriz döneminde Keynezyen politikaların bu krizi açıklamada yetersiz kalması, Keynezyen politikalara yönelik yoğun eleştiriler bu politikaların meşruiyetini kaybetmeye başlamasına neden olmuştur. Bu durum ise klasik liberalizmden beri temelleri atılan neoliberal politikaların pratiğe dökülmesine olanak sağlamıştır. Temel olarak belli başlı özellikler üzerinden yükselen neoliberalizmin bu özellikleri finans, ticaret ve sermayenin serbestleştirilmesi, kurallı para ve maliye politikaları, özelleştirmeler, emek piyasasının esnekleştirilmesine yönelik düzenlemeler, ekonomide devlete atfedilen önemin azaltılarak serbest piyasaya olan güven, maliye politikaları kapsamında tam istihdamın sağlanması amacının işsizliğe neden olsa da para politikaları yoluyla enflasyonu kontrol altında tutacak şekilde değişimi, devletin ekonomide var olmasına yönelik yapılan eleştiri kapsamında kamu harcamalarının kontrolü olarak sayılabilir. Neoliberalleşme süreci elbette bir anda gerçekleşmemiş, bu politikalar zamana yayılarak, adım adım güçlendirilmiş ve yaygınlaştırılmıştır. Bu yaygınlaştırma aşamasında gerek iktisadi okullardan gerekse uluslararası kuruluşlar oluşturularak bu kuruluşlardan destek alınmıştır. Bu kapsamda neoliberalizmin temel

olarak 1970'li yıllarda yükselmeye başladığı düşünüldüğünde neoliberalizmin yaygınlaşma ve kendine yer edinme sürecini dönemlere ayırmak mümkündür. Bu kapsamda 1970'li yıllar ön-neoliberal (proto-neoliberalism) dönem olarak adlandırılabilir. Bu dönem, temel olarak Keynezyen dönemin refah devleti anlayışını, toplumsal gelir dağılımını, hem emek piyasasının hem de finansal piyasaların aşırı düzenlenmesini, talep yönlü makro ekonomik yönetimine karşı yapılan eleştirileri içerir. Yine bu eleştirilere destek olmak amacıyla hem Friedrich August von Hayek hem de Milton Friedman ve destekçileri Keynezyen teorilerin karşıt düşüncesi olarak neoliberal ekonomi teorisini desteklemekte ve 1970'li yılların problemlerini devletin başarısızlığı olarak yorumlayarak piyasa ekonomisinin bu duruma çare olacağını iddia etmişlerdir. Söz konusu bu koşullar altında 1980'lerin ilk yılları neoliberal dönemin etkisizleştirme dönemi (roll-back neoliberalism) olarak adlandırılabilir. Bu dönemde artık neoliberalizm yeni yeni ortaya çıkan bir proje olmaktan ziyade bir devlet stratejisine dönüşmeye başlamıştır. Londra ve Washington'daki neoliberal politikaların destekçileri artık sadece düşünce takımı olmaktan çıkarak devlet kurumları haline gelmeye başlamışlardır. Özellikle Ronald Reagan ve Margaret Thatcher'ın siyasi liderliklerinde bireysel özgürlük, girişimcilik gibi söylemler ağırlık kazanmıştır. Bunların yanında 1980'lere büyük çaplı özelleştirmeler, kamu hizmetlerinde kemer sıkma, işçi-işveren ilişkilerinin hukuksal ve pratikte yeniden düzenlenmesi, finansal sektörün serbestleştirilmesi, sendikalar ile yapılan çatışmalar damga vurmuştur. Yapılan reformların hepsi devletin büyüklüğünün azaltılması, özel sektörün rolünün artırılması, gelir dağılımının piyasa kurallarına göre yapılması ve sendikaların zayıflatılması amacı güdülmüştür. Politik düzlemde Reagan ve Thatcher ile destek bulan neoliberal politikaların entelektüel alanda 1980'lerde en büyük destekçisi ise Friedman'ın monetarizm yaklaşımı olmuştur. Monetarist teori ve bunun makroekonomiye yansımaları 1980'lerin mihenk taşı oluşturmuştur. Bu dönemde

neoliberalizmin yükselişi sadece İngiltere ve ABD ile sınırlı kalmamıştır. Uluslararası düzeyde önemli kuruluşlar neoliberal ideolojilerin etkisi altına girmiştir. Neo-klasik düşünceyle eğitilen ekonomistler IMF, Dünya Bankası, OECD gibi uluslararası kuruluşlarda egemen hale gelmeye başlamışlardır. Neoliberalizmin 1990'lı yılları ise yaygınlaşma dönemi (roll-out neoliberalism) olarak düşünülebilir. Neoliberal proje bu dönemde artık yaygınlaşarak egemenliğini hissettirmeye başlamış, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede ana akım politika haline gelmiş ve birçok çok taraflı kurum dahil olmak üzere AB gibi bölgesel devlet yapılarını şekillendirmiştir. Bu bağlamda 1990'ların neoliberalizmi formu önceki dönemlere kıyasla daha derin bir niteliğe sahiptir. Söz konusu dönemde neoliberal politikalar yalnızca merkez sağ tarafından değil Tony Blair, Bill Clinton gibi sosyal demokratlar tarafından da kullanılmıştır. Bu yeni sosyal demokrat neoliberalizminin özelleştirme, kamu-özel işbirliği, esnek emek piyasası, serbest ticaret ve minimal devlet politikaları da neoliberalizmin uygulama alanı olarak yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır (Tickell ve Peck 2003, 172-175). Kapitalizmin bu serbest piyasa formu için başlangıçta muhafazakar ekonomi, Reagan ekonomisi, serbest piyasa ekonomisi gibi çeşitli isimler kullanılmasına rağmen kapitalizmin bu formu tüm dünyaya yayıldıkça “*neoliberalizm*” terimi artık bu yeni tür liberal fikirleri, politikaları ve kurumları belirtmek için kullanılan en yaygın terim haline gelmiştir (Kotz 2015(a), 8).

1.1. Neoliberalizm: Yaklaşımlar

Neoliberalizm dünyaya yayılmaya devam ederken literatürde neoliberalizme ilişkin tartışmalar süregelmektedir. Neoliberalizmin tanımına ilişkin literatürde net bir tanım bulunmamakla birlikte çeşitli düşünürler çeşitli açılardan neoliberalizmi ele

almıştır. Bu bağlamda literatürdeki tanımlara bakarak neoliberalizme dair bir çerçeve çizmek, neoliberalizmin etkilerini anlamak açısından yararlı olacaktır. Neoliberalizmin tanımına ilişkin özellikle eleştirel literatür oldukça geniş olsa da burada amaçlanan neoliberalizmin tanımına ilişkin bir çerçeve çizmektir.

Neoliberalizmi, eleştirel bir yaklaşımla çok farklı açılardan “*Neoliberalizm Muhaliif Bir Seçki*” adlı kitaplarında ele alan Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston’a (2007) göre içinde yaşadığımız neoliberalizm çağı iktisat, politika, ideoloji, kültür gibi alanlarda tüm dünyayı etkilemekte ve finansın artan gücü, demokrasinin zayıflatılması, özelleştirme gibi geniş bir toplumsal, iktisadi ve siyasi olgular yelpazesi üzerinde yükselmektedir. Yazarlara göre neoliberalizm, kapitalizmi korumakta ve tamamen kapitalizme özgü bir şekilde örgütlenmektedir. Bu örgütlenmeyi yaparken de hem iç baskılar hem de dış baskıların etkisiyle toplumsal, iktisadi ve siyasi dönüşümler gerçekleşmektedir. Neoliberalizmin yarattığı dönüşümlere yardımcı olan iç baskılar ülkenin finans çevresi, ticaret ve sanayi kesimi, siyasi liderler gibi gruplar üzerinden gelmektedir. Dış baskıların ise neoliberal politikaları aşıl原因an devlet kurumlarına destek verilmesi, bu politikaların yaygınlaştırılması amacıyla ülkelere borç yükünü hafifletmek amacıyla dış yardım konularının sunularak bu konunun dayatılması sayılmaktadır. Neoliberalizmin toplumun her alanına nüfuz ederek yarattığı dönüşümü vurgulayan yazarlar neoliberalizmin, enflasyonu önlemek ve üretkenliği artırmak amacıyla önlem alındığını iddia ederek uygulanan daraltıcı maliye ve para politikalarının sosyal haklar üzerinde tahribat yarattığını belirterek, neoliberalizmin müdahale etmeme ideolojik bahanesiyle toplumun her alanına saldırıda bulunduğu iddiasındadır (Saad-Filho ve Johnston 2007, 13-20).

Dumenil ve Levy (2009) ise neoliberalizmin ne zaman ortaya çıktığını saptamanın mümkün olmadığını ifade etmiş olsa da 1970’lü yıllarda uluslararası anlamda parasalcılık akımının ortaya çıkışını baz alarak 1979 yılında yaşanan faiz

artışını yani 1979 darbesini bu yeni düzenin simge tarihi olarak belirlemiştir (Dumenil ve Levy 2009, 43). Dumenil ve Levy, neoliberalizmin kapitalizmin işleyişiyle ilgili yeni kuralları ifade ettiğini belirtmekte ve bu kuralların belli başlı özelliklerini, borç veren ve hissedarların lehine düzenlemeler, finansal kurumların büyümesi ve finansal kurumların reel sektöre göre daha önemli hale gelmesi, refah alanında devletin pasif tutumu ve müdahalesinin asgariye indirilmesi, merkez bankalarının gücünün artması ve temel amacının fiyat istikrarı haline gelmesi olarak sıralamaktadır. Bu özelliklere dayanarak atılan her adımla yönetici sınıfların üst kesimlerinin yani en zengin kesimin güç ve gelirlerinin yeniden tesis edilmesine dayanan bir toplumsal düzen olarak tanımlamaktadır (Dumenil ve Levy 2007, 26-27). Bu kapsamda Dumenil ve Levy, kapitalizmin son yirmi yılını neoliberalizm olarak ele almakta ve neoliberalizmi gerileme döneminden sonra yönetici sınıfların üst kesimlerinin yani en zengin kesimin güç ve gelirlerinin yeniden tesis edilmesine dayanan bir toplumsal düzen olarak tanımlamaktadır (Dumenil ve Levy 2007, 26)

David Harvey (2007) ise neoliberalizmi politik ekonomik faaliyetlerin teorisi olarak ele almıştır. Bu teoriye göre insan refahı özel mülkiyet hakları, bireysel özgürlük, serbest piyasa ve serbest ticaret tarafından karakterize edilen kurumsal bir çerçevede sağlanmaktadır. Bu noktada devletin rolü bu faaliyetlere uygun kurumsal çerçeveyi yaratmak ve korumaktır. Örneğin devlet paranın kalitesini ve bütünlüğünü korumalıdır. Özel mülkiyet haklarını ve serbest piyasaları korumak amacıyla devlet askeri, savunma, hukuk gibi fonksiyonları yerine getirmelidir. Dahası, piyasaların eğitim, sağlık sosyal güvenlik gibi alanlarda mevcut olmadığı durumlarda devlet bu fonksiyonları yerine getirmeli ve devlet eliyle gerektiğinde bu piyasalar yaratılmalıdır. Ancak bunların haricinde piyasa bir kez yaratıldıktan sonra devlet, piyasalara herhangi bir müdahalede bulunmamalıdır. Bunun nedeni ise devletin piyasa sinyallerini (fiyat) tahmin edecek yeterli bilgiye sahip olmaması ve özellikle demokrasilerde güçlü çıkar

gruplarının devlet müdahalelerini kendi lehlerine olacak şekilde yönlendirip etkileyebilecek olmasıdır (Harvey 2007, 22-23). Buradan çıkarımla neoliberalizmin teorik tasarımını ele alan Harvey, neoliberalizmi uluslararası kapitalizmi yeniden örgütleyen ve bu teoriyi hayata geçirmeye yönelik ütopyik bir proje olarak ya da ekonomik elitlere güçlerini ve iktidarı vererek sermaye birikimi için gerekli koşulları yeniden yaratmaya yönelik bir siyasi proje olarak tanımlamaktadır (Harvey 2015, 27).

Bob Jessop (2002) ise 1970'li yıllarda neoliberalizmin geniş kapsamlı ekonomik ve politik strateji olarak İngiltere ve ABD'de yükselişi ile başlayan, sermaye birikimini etkileyen ve ekonomik, politik ve sosyal hayata bir dizi değişiklik getiren bu neoliberal dönüşümü devlet teorisi yaklaşımı üzerinden ele almaktadır. Bu kapsamda yaşanan değişiklikleri Keynezyen Refah Devleti'nden Schumpeteryen Rekabetçi Devlete geçiş bağlamında ele alarak bu iki devlet rejiminin farklılıklarını vurgulamıştır. Schumpeteryen Rekabetçi Devlet rejimini Keynezyen refah devletinden ayıran dört temel özellikten ilki bu rejimin arz yanlı politikalar yoluyla uluslararası rekabeti ve sosyo-teknik yenilikleri teşvik etmeyi amaçlamasıdır. Ekonomik politikalar artık tam istihdam ve planlama yerine yeniliğe ve rekabete odaklanmaktadır. İkinci olarak sosyal politikalar ekonomik politikalara göre ikinci plana atılmıştır. Bu nedenle emek piyasası daha esnek ve ücretler aşağı yönlü baskılanır hale gelmiştir. Üçüncüsü, yerel, bölgesel ve ülkeler üstü düzeyde hükümet ve sosyal ortaklar yeni güçler kazandıkça ulusal anlamda politika yapmak ve uygulamak zorlaşmıştır. Son olarak ise savaş sonrası karma ekonomisinde olduğu gibi yukardan aşağı inen planlama ya da üç taraflı (büyük işletmeler, büyük emek gücü ve ulusal devlet) düzenlemelerin aksine kişisel gruplara ve çevrelere danışmaya ve müzakereye dayanan kendi kendine organize olmuş yapılara olan güven artmaya başlamıştır (Jessop 2002, 457-460).

1.2. Neoliberalizmin Yükselişi

Neoliberalizmin 1970'li yıllarda uyanmaya başlaması ve adım adım hakimiyetini kurması, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında hakimiyetini kuran Keynezyen dönemin zayıflaması ve hakimiyetini kaybetmesi anlamına gelmektedir. Bu dönüşüm 1970'li yıllara damgasını vuran iktisadi, siyasi ve toplumsal unsurlardan bağımsız şekilde ele alınamaz. Bu nedenle Keynezyen politikaların hakim olduğu dönemin gelişimine, bu dönemin belirgin özelliklerine ve neoliberal politikaların meşrulaştırılmasına imkan tanıyan 1970'li yılların krizine değinmek faydalı olacaktır¹. 1945-1970'li yıllar arası dönem özellikle kapitalizmin tarihinde önemli bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönem, kendine özgü bir iktisadi yapıyı, toplumsal bir uzlaşma dönemini işaret etmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşını takip eden yıllarda ekonomide hem piyasanın hem de önemli düzeyde devlet faaliyetlerinin yer aldığı karma ekonomi modeli uygulanmıştır. Söz konusu dönemde devlet kalkınmış kapitalist ekonomilerde daha doğrudan bir rol üstlenmiş, kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı sürekli artarken işsizlik yardımı, sağlık, eğitim gibi alanlarda refah sağlayıcı sistemler oluşturulmuştur (Lapavitsas 2007, 64). Bunlara ilaveten savaş öncesi dönemde sermaye - emek arasında gerçekleşen şiddetli çatışma dönemi, yerini daha barışçıl, kurallara dayalı toplu sözleşme ilişkisine bırakmıştır. Örneğin, yıllık işçi başına verimlilik artışı %2,4 iken yönetsel olmayan çalışanların yıllık reel maaşlarında ise ortalama %2,2 artış gerçekleşmiştir. Bu da verimlilik artışının paylaşımı bağlamında emek ve sermaye arasında neredeyse eşit bir paylaşım olduğunu göstermektedir (Kotz, 396-403). Ayrıca “savaş sonrası uzlaşması” ve devletin ekonomideki varlığının hissedilmesi sayesinde büyüme, tam istihdam, sosyal adalet garanti altına alınmış,

¹ Keynezyen politikalar daha çok merkez ülkelerde hâkim iken çevre ülkelerde daha çok ithal ikameci kalkınmacı politikalara başvurulmuştur. Bu çerçevede bu politikaların tüm dünyaya yaygın olduğu düşünülmemelidir.

piyasanın öngörülemezliğine karşılık devlet tarafından bir koruma oluşturulmuştur (Streeck, 66). Gerek yaşanan toplumsal uzlaşma ortamı gerekse ekonomik büyüme oranlarının bir sonucu olarak “Altın Çağ” olarak adlandırılan söz konusu bu dönemin krize girmesiyle birlikte ise iktisadi, siyasi ve toplumsal anlamda büyük değişiklikler yaşanmaya başlamıştır.

Bu değişiklikler ele alınırken öncelikli olarak Keynezyen düşüncenin bu dönemde kendi içindeki zayıflıkları ele alınacaktır. Bu bağlamda Palley (2007), neoliberalizmin hayati önemdeki iki ilkesinin gelir bölüşümü ve toplam istihdam düzeyinin belirlenmesi olduğu iddiasından hareketle Keynezyenlerin bu konularla ilgili kendi içinde yaşadığı düşünsel bölünmeler üzerinde durmuştur. Söz konusu bölünmeler neoliberalizmin işini kolaylaştırması açısından önem kazanmaktadır. Keynezyenler içerisinde yaşanan bölünme konulardan ilki gelir bölüşümü konusu olmuştur. Burada ikili bir ayrım söz konusu olmaktadır. Neo-Keynezyenler yani Amerikalı Keynezyenler neoliberalizmin herkesin üretime katkısı kadar pay aldığı gelir bölüşümünü kabul ederken, Post Keynezyenler olan Avrupa’lı Keynezyenler bunu kabul etmemiştir. Her ne kadar üretim faktörlerinin üretkenlikleri önemli olsa da gelir bölüşümünün, sendikaların pazarlık gücü, asgari ücret belirlenme süreci gibi kurumsal etkenlerden etkilendiğini savunmuşlardır. Keynezyenler arasındaki ikinci fikir çatışması ise işsizliğin sorumlusunun fiyatların ve nominal ücretlerin aşağı doğru katılığı olduğuna dair inanca ilişkindir. Neo-Keynezyen (Amerikalı) görüşe göre işsizliğin sorumlusu fiyat ve ücretlerin katı olmasıdır. Bu katılıklar sendikalar, asgari ücret yasaları gibi etkenler tarafından sağlanmaktadır. Bu görüşe nominal ücretler düştüğünde fiyatlar azalacaktır. Fiyatların azalması ise iki yönlü bir etki yaratacaktır. Bunlardan ilki, paranın reel değeri artacağı için tüketimin ve toplam talebin olumlu yönde etkileneceğidir. İkincisi ise düşen fiyatların etkisiyle reel para arzı artacak ve bu da faiz oranlarında düşmeye neden olacaktır. Faiz oranlarının düşmesi ise yatırımları

artıracaktır. Böylelikle nominal ücretlerle fiyatların düşmesi işsizlik sorununu çözebilecektir. Bu tarz bir yorumlama bir açıdan bugünkü neoliberal emek piyasası esnekliğinin imasıdır.

Post-Keynezyen anlayış ise işsizliğin nedenini gelecek hakkındaki belirsizlik ile iş dünyasındaki güven eksikliğinden kaynaklanan talep eksikliğinde aramıştır. Bir ekonomide insanların para tutmaya karar vermesi durumunda harcamalar azalabilir. Böyle bir durumda fiyatların ve nominal ücretlerin düşmesi, borçluların faiz yükünü artırır ve tüketimde azalmaya ve bireylerin temerrüde düşmelerine neden olabilir. Post-Keynezyenlere göre bu noktada paraya dayalı sözleşmeler ile işlem maliyetleri azalmakta ve güven telkin edilmektedir (Palley, 42-48). Keynezyenler arasında ortaya çıkan bu fikir ayrılıkları zaten dönüşüm sinyallerinin verildiği bir ortamda neoliberalizmin işini kolaylaştırarak Keynezyen para ve maliye politikalarına saldırıya neden olmuştur.

Neoliberalizmin yükselişini etkileyen diğer bir unsur uluslararası düzlemde gerçekleşen değişimle ilgilidir. 1944 yılında ABD ve müttefiklerinin savaş sonrası uluslararası ekonomik sistemi planlamak amacıyla oluşturulan, hatta yeni küresel sistemi denetlemek amacıyla da IMF ve Dünya Bankası'nın kurulmasına öncülük eden Bretton Woods Sistemi 1970'lerin ilk yıllarında çökmüştür (Kotz 2015(a), 13). Bretton Woods Sistemi ile ülkelerin ulusal paraları sabit bir kurdan dolara, dolar ise sabit bir fiyattan altına bağlanmıştır. 1 ons altının eşleniği ise 35 dolar olarak kabul edilmiştir. Burada önem arz eden nokta, FED altın rezervini aşacak derecede bir para politikası izlediğinde, doların değerinin düşecek olması ve dolar biriktiren ülkelerin dolarlarını altına dönüştürmeyi talep edecek olmasıdır. Böyle bir durumda ise ABD'nin altın rezervleri azalacak ve dolarları altına dönüştürme isteği tehlike arz etmeye başlayacaktır. 1960'lı yılların sonlarında meydana gelen olay tam olarak budur. Sistemin ilk yıllarında ABD dış ticaret fazlası vermekte ve ülkeler ABD mallarına olan

talepleri karşılamak amacıyla ellerinde dolar tutmaktaydı. Yani tutulan dolarların altına çevrilmesi gibi bir talep söz konusu değildi. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ile SSCB arasında yaşanan soğuk savaş döneminde ABD, SSCB ile müttefiklerine karşı askeri hibeler ile yeniden inşa kapsamında hibeler yapmıştır. Bütün bu harcama kalemlerine bir de Vietnam Savaşı'nın maliyetleri eklenince ABD'nin ödemeler dengesi açıkları oluşmaya ve ABD'nin Bretton Woods Sistemi temelli ekonomik hegemonyası sallanmaya başlamıştır (Itoh ve Lapavitsas, 186-191). Söz konusu dönemde Vietnam Savaşı'nın maliyetleri sonucunda oluşan bütçe açıklarının kapatılması için para arzının artırılması ABD ekonomisinde enflasyonist baskılara neden olmuş, parasal genişleme altın rezervini aşmaya başlamıştır. Bunlara ilaveten 1960'ların sonlarına doların Avrupa ve Japonya'da birikmesi ABD'nin altın rezervleri üzerinde baskı yaratmıştır. Bu nedenle ABD dolarının devalüe edilmesi gerekliliğini anlamış ve 1971'de neoliberalizmin karakteristik özelliklerinden biri olan dalgalı kura geçişin yolu açılmıştır (Gerard ve Levy, 28). Uluslararası parasal sistemde Bretton Woods sisteminin çöküşüyle birlikte kısa süreli bir kaos yaşansa da 1980'lerde ortaya yeni bir düzen, yeni bir sistem çıkmıştır. Bu yeni sistem temel olarak iki özelliğiyle dikkat çekmiştir. Bu özelliklerden ilki "*kontrollü dalgalanma*"dır. Hükümetler, uluslararası para piyasalarının döviz kuru oluşumunda temel bir rol oynamasına izin vermiş ancak merkez bankalarının müdahaleleri yoluyla etkiler kontrol altında tutulmak istenmiştir. İkincisi ve daha önemlisi ise yeni sistemde malların, hizmetlerin, sermayenin ve paranın serbest dolaşımının esas olmasıdır. Bu bağlamda IMF ve Dünya Bankası'nın da rolleri değişmiş, bu iki uluslararası kuruluş ticaret, yatırım ve paranın yeni sisteminin uygulayıcısı haline gelmişlerdir (Kotz 2015(a), 13).

Neoliberal dönüşümün sinyalini veren bir diğer unsur 1960'lı yıllarda üretim artışı ile sermaye birikimi artarken kâr oranlarının azalmaya başlaması ve Altın Çağın krizidir. Savaşın sona ermesi birçok gelişmeyi beraberinde getirmiştir. İkinci Dünya

Savaşı sonrası dönem, hem teknoloji açısından hem de emek arzı açısından bolluk gözlenen bir dönem olmuştur. Savaş sonrası dönemde bilimsel keşifler ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler tüketim mallarının (özellikle dayanıklı tüketim malları, arabalar, gemiler, tankerler vb.) fordist üretimini mümkün kılarken savaşın sona ermesi büyük miktarda emek gücü piyasaya girmesine ve emek arzında bolluk yaşanmasına neden olmuştur (Itoh ve Lapavitsas 2008, 187-188). Söz konusu yılların sanayi modeli kitlesel tüketim için kitlesel üretim anlayışına dayanmaktaydı. Bu anlayış çerçevesinde bu dönemde işçiler sadece maliyet unsuru değil aynı zamanda tüketim unsuru olarak görülmekteydi. Fordizmin kendi içinde çeliştiği noktalar ise 1960'lı yıllarda kendini göstermeye başlamıştır. Sermaye birikimi yoğunlaştıkça ve yeni üretkenlik artışları sağlama yolundaki teknolojik ilerlemeler artık sınırlarına ulaşmaya başladıkça kâr oranlarında kaçınılmaz olarak düşüş gözlenmeye başlamıştır. Sermayenin bu birikimi yeni yatırımlar için daha yüksek kar oranlarını gerektirmeye başlamıştır. Ancak ulusal pazarın büyüklüğü ile sınırlı olan sermaye artık uluslararasılaşmak isteğinin yanı sıra emekçi sınıfın taleplerine cevap vermekte de zorlanır hale gelmiştir. Ayrıca söz konusu dönemde Keynezyen politikaların etkisiyle sıkı düzenlemelere tabi olan finans sistemi de serbestleştirilme taleplerini daha yüksek sesle dile getirir olmuştur (Panitch ve Gindin, 23, Yeldan 2009, 13-16). Sermaye ve finans çevresinin bu talepleri çerçevesinde sermayenin doğrudan ve dolaylı yabancı yatırımlarının önündeki engeller kaldırılmış, ticaret serbestleştirilmiştir. Bu sayede Keynezyen dönemde sıkı düzenlemelerle kontrol altında tutulan sermaye ve finansın önünde hiçbir engel kalmamış, Keynezyen dönemin reel birikim süreci finansal birikim temelli bir birikim sürecine dönüşmüştür. Bu finansal birikim sürecinin neoliberal dönemde en büyük destekleyicisi ise para politikaları haline gelmiştir. Keynezyen dönemde toplam talebi ve tam istihdamı sağlamada en önemli unsur olan maliye politikaları yerini toplum için adeta bir canavar olarak görülen enflasyonu önlemek amacı çerçevesinde para

politikalarına bırakılmıştır. Enflasyonu önlemek adına parasal genişlemeye karşı çıkılarak para politikalarına yönelmek neoliberal dönemde egemen olan finansal sermaye için iki nedenden dolayı önem arz etmektedir. Öncelikle, enflasyon artışı, finansal sermayenin alacaklarının erimesi ve dolayısıyla karlılığının azalması anlamına gelmektedir. İkinci olarak ise enflasyonu stabil tutmak adına para basılmadığı bir ortamda kamu harcamaları borçlanma yoluyla finanse edilmek zorunda olacaktır. Kamu kesiminin borçlanması ise finansal kesim ile doğrudan bir ilişki çerçevesinde, finansal sermaye için doğrudan bir gelir kaynağı demektir. Finansal sermayenin para politikaları egemen neoliberal politikaları desteklemesi bu bağlamda ele alındığından gayet anlaşılır bir durumdur (Gürkan ve Karahanoğulları 2010, 552-553).

Neoliberal politikaların siyasi alanda destek bulması ve uygulanması ise yeni sağcı partilerin iktidara gelmesi ile söz konusu olmuştur. Merkez ülkelerde, 1979 yılında Britanya’da Thatcher’ın 1980 yılında ise ABD’de Reagan’ın seçimleri kazanması ile beraber politik platformda neoliberalizm kendine yer bulmuş, neoliberal politikalar bir bir uygulanmaya başlamıştır. Çevre ülkelerde neoliberalizmin inşa süreci ise IMF, Dünya Bankası ve Washington Uzlaşısı’nın öğretileriyle gerçekleşmiştir. Özellikle çevre ülkelerde neoliberalizmin kendini göstermesi ‘Üçüncü Dünya borç krizi’ ile yakından ilişkilidir. 1982 yılında Meksika’nın borcunu ödeyemez duruma düşmesiyle başlayan kriz Latin Amerika’da neoliberal politikalara kapıyı aralamıştır. Bu ülkelere neoliberal reformlar, mali yardımların ön koşulu olarak dayatılarak IMF’nin yapısal uyum programları, Washington Uzlaşısı reçeteleriyle Latin Amerika’da uygulanmıştır (Dumenil ve Levy 2007, 37-38).

Yukarıda vurgulanan iktisadi, politik ve uluslararası gelişmeler, yeni bir yapının yeni bir sistemin kuruluşu kolaylaşmıştır. Bu bağlamda kurulan yeni sistem, devlet-piyasa arasındaki ilişki dahil olmak üzere toplumsal, siyasi, iktisadi yapının dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Farklı iktisadi görüş ve okullardan etkilenecek

temeli atılan ve sermayenin karlılığı ve finansal düzenin devamını sağlamaya yönelik hedefleri olan neoliberalizm ile bu yeni düzen kurulmuştur.

1.3. Neoliberal Düşünce ve Kemer Sıkma

Kemer sıkma düşüncesinin iktisadi anlamda sınırlı devleti gerekli kıldığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla kemer sıkma kamu harcamalarının minimum düzeyde tutulması anlamına gelmektedir. Buna karşılık devletin daha az vergi toplama gerekliliği doğacaktır. Kamu harcamalarının azaltılmasına yönelik bir yaklaşım beraberinde artan oranlı vergi uygulamalarına, refah harcamalarına ve dağıtımçı politikalara karşı bir duruşu getirmektedir. Bir adım ötesinde bu durumun temin edilebilmesi amacıyla devletin yasal zeminde sınırlandırılması ve ekonomi politikalarındaki gücünün azaltılması gerekmektedir. Bu bağlamda, kurallı mali politikalara başvurma düşüncesi kemer sıkma isteğinin bir yansımasıdır. Kemer sıkma bu çerçevede değerlendirildiğinde neoliberal düşüncede kemer sıkma düşüncesine dair pek çok ize rastlanmakta ve bu düşüncelerin de 1980 sonrası dünyada hayat bulduğunu söylemek mümkündür. Ancak, neoliberalizmin pratik kemer sıkma politikalarını ele almadan önce Keynezyen düşüncede ve neoliberalizmin mimarlarında kemer sıkma düşüncesinin izini sürmeye çalışacağız.

Bir önceki bölümde neoliberalizmin Keynezyen düşüncenin kendi içinde yaşadığı çelişkilerden de etkilendiğini ve özellikle 1970'li yılların krizine Keynezyen politikaların cevap vermede yetersiz kalması ile neoliberal politikaların hayata adım adım geçirildiğinden bahsetmiştik. Buradan çıkarımla neoliberal politikaların Keynezyen düşünce ve uygulamalara tepki niteliği taşıdığı gerçeği nedeniyle

Keynezyen düşünce ve pratiklerine neoliberalizmin temsil ettiği düşünce yapısını ve kemer sıkma fikrini anlamada yardımcı olacağı düşüncesiyle kısaca yer vermek anlamlı olacaktır.

Keynezyen politikaların ekonomide kendine yer edinmesi özellikle Büyük Buhran sonrasında o güne kadar geçerli olan iktisadi yaklaşımlar ve uygulanan politikaların değişmeye başlamasıyla aynı döneme denk gelmektedir. Mevcut ekonomik politikaların Büyük Buhran karşısında yetersiz kalmasının etkisiyle piyasa ekonomisinin otomatik olarak dengeye geleceği, tam istihdam dengesinin sağlanacağı ve “görünmez el” in varlığı sorgulanır hale gelmiştir. John Maynard Keynes 1936 yılında yayımladığı “*İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*” adlı kitabında ekonominin kendiliğinden tam istihdam düzeyinde dengede bulunacağını reddeden teorisiyle Klasik ve Neoklasik okulların adeta tabulaştırdığı ilkeleri yıkmış ve iktisatta yeni ufuklar açmıştır (Kazgan 2012, 220). Keynes’in önceki düşünürlerden en önemli farkı işsizlik yani tam istihdam seviyesine ulaşmada toplam talebin rolünü vurgulaması ve toplam talebin toplam arzdan geride kaldığını savunmasıdır. Buradan çıkarımla Keynes toplam talep eksikliğinin giderilmesi amacıyla devlet müdahalesinin gerekli olduğunu savunmuştur. Böylelikle Keynes, hükümetin ekonomiye düzenli bir şekilde müdahale etmesini meşrulaştırmıştır. Toplam talebi güçlendirmek ve işsizliği azaltmak amaçları doğrultusunda kamu harcamalarını artıracak, vergileri azaltacak ve faiz oranlarını düşürecek hükümet önlemleri birdenbire kuramsal açıdan haklı hale gelmiştir (Lapavitsas 2007, 61-63). Keynes’in önerdiği bu yeni ekonomik anlayışın en önemli özelliği devletin görevinin öncelikle ulusal ekonominin başarıya ulaşmasıyla ilgilenmek olduğunu öne sürmesi ve devletin toplam talebi kontrol altında tutmak ve yatırımları canlandırmak üzere müdahale etmesi gerektiğini savunmasıdır. Böylelikle Keynes aslında ekonomide devlet/piyasa rolüne dair tartışmada devletin lehine bir yaklaşım

sergilemiş ve müdahaleci ve ekonomide aktif olarak yer alan bir devlet tanımı yapmıştır (Gamble 2007, 32-33).

Keynez'in, istihdam teorisinde gelir, istihdam ve tüketim birbiri ile yakından bağlantılıdır. Keynez, gelirin, istihdam hacmine bağlı olduğunu iddia ederken, gelir ve tüketim arasındaki ilişkiyi ise toplumun tüketim eğilimi olarak adlandıracağımız psikolojik niteliklere bağlı olarak ele almaktadır. Keynez'in teorisinde tüketim, tüketim eğiliminde bir değişme meydana gelmediği sürece, toplam gelir ve dolayısıyla da istihdam düzeyine bağlı olarak değişmektedir Keynez'in analizinde toplam istihdam ve toplam üretim ise efektif talebin değişmelerine bağlıdır. Efektif talep, toplumun harcaması beklenen tüketim miktarı ile yeni yatırım için ayrılması beklenen miktarın toplamıdır ve efektif talebin tam istihdam düzeyiyle uyuşması sadece tüketim eğiliminin ve uyarılmış yatırımın birbiriyle belli bir ilişki içinde olmaları halinde gerçekleşir. Dolayısıyla, tam istihdam durumu özel bir durumdur (Keynes 2010, 35-36). Keynez'in analizinde temel değişken niteliğinde olan efektif talebi etkileyen bağımsız değişkenler ise bağımsız değişkenler ise parasal faiz oranı ve sermayenin marjinal etkinliğidir. Yani, Keynes'e göre efektif talep, para piyasasında geleceğe ilişkin iktisadi beklentiler ve likidite tercihi ile bankacılık sistemi ve finansal kurumların davranışlarından etkilenen parasal faiz oranı ile geleceğe ilişkin kar beklentilerini temsil eden sermayenin marjinal etkinliğine ve tüketim eğilimine bağlı olarak belirlenen yatırım ve tüketim harcamalarının sonucunda belirlenmektedir (Tanyeri 2005, 44). Tam istihdamın bir istisna olduğunu iddia eden Keynez, Büyük Buhranın nedenini efektif talep yetersizliğinde aramıştır. Keynes'e göre ekonomi eksik istihdam noktasında da dengede olabilir bu nedenle klasik iktisadın savunduğu şekliyle tam istihdam söz konusu olmayabilir. Bu noktada devlet devreye girmeli ve tam istihdamı sağlamak amacıyla kamu harcamaları yapmalıdır. Efektif talebin gelir ve harcamaya bağlı olduğu düşünüldüğünde devlet geliri ve harcamaları etkileyerek efektif talebi ve dolayısıyla

istihdamı düzenleyebilir. Anlatılanlardan çıkarımla Genel Teori'den çıkarılabilecek sonuçlar basitleştirilerek özetlendiğinde 4 temel görüş ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, ekonomilerin sıklıkla toplam talep sorunuyla karşılaşabileceği ve bu durumun da irade dışı işsizlik yarattığıdır. İkincisi, ekonomi otomatik olarak talep eksikliğini gideremez. Üçüncü olarak kamu politikaları ile talep artırıldığı ölçüde işsizlik hızla azaltılabilir. Dördüncüsü ise para arzının artırılması bile bazen özel harcamaların artmasına neden olmaz bu nedenle devlet harcaması gereklidir (Sönmez 2006, 47).

Bu bağlamda Keynezyen dönemde devletin ekonomideki yeri değişmiş müdahaleci bir devlet biçimi ortaya çıkmıştır. Devlet, piyasaya müdahale ederken özellikle maliye politikalarını aktif olarak kullanmıştır. Devlet, ekonomik ilerlemeyi sağlayan ve özel sektörün karlılığını artıran eğitim, altyapı gibi kamusal malların arzını sağlarken aynı zamanda piyasa başarısızlıklarını düzeltmekle, gelir eşitsizliğini azaltmakla da görevli haline gelmiştir (Kotz 2015(a), 11). Devlet, özel sektörü regülasyon, vergilendirme, sübvansiyon gibi araçlarla regüle etmiştir. Aynı şekilde bankalar da regüle edilmiş ve bankaların ve diğer finansal kurumların spekülasyon işlemlerinden ziyade sanayiye fonlama yaparak geleneksel bankacılık işlemlerinin yapılması sağlanmıştır. Bunlarla birlikte devletin sunduğu sosyal hizmetler ve sosyal refah programlarının artışıyla beraber kamu harcamaları da artmıştır. Bu açıdan bakıldığında Keynez'in düşünce sistematiklerinden hem birey hem devlet için bir kemer sıkma karşıtlığı ortaya çıkmaktadır. Bir alt paragrafta ele alınacağı üzere liberal iktisat yaklaşımı, hem bireye hem devlete tasarrufu ve kemer sıkmayı öğütlemektedir. Ancak Keynes her tasarrufun yatırıma dönüşmeyeceği ve kemer sıkmanın bir terkip hatası doğuracağı iddiasındadır. Bu bağlamda kamunun kemer sıkması bu durumu daha da derinleştirebilir (Blyth 2017, 122-123).

Neoliberal düşüncede kemer sıkmanın izlerini aradığımızda ise neoliberalizmin beslendiği düşünceleri irdelemek gereklidir. Bu bağlamda neoliberal düşüncenin

kökenini klasik iktisatta aramak, düşünsel temellerini Alman Ordoliberalizmi ile birlikte ele almak çok da yanlış olmayacaktır. Bunun ardından Avusturya Okulu, Virjinya Okulu, Şikago Okulu, Kamu Tercihi Teorisi ve Arz Yönlü İktisat neoliberal düşünceyi beslemişlerdir. Bu kapsamda neoliberalizmin tarihsel ve kuramsal açıdan anlaşılması için söz konusu okulların ve teorilerin kemer sıkmaaya olan yaklaşımlarını da kapsayacak şekilde neoliberalizm üzerindeki etkisine incelenmesinde yarar vardır.

Neoliberal düşüncenin kökenini klasik iktisata götürmek ve burada kemer sıkmayı ima eden görüşleri görmek mümkündür. Adam Smith (2016) hem bireyi hem de devleti tutumlu olmaya davet etmektedir. Tutumlu olmayı erdem gören Smith'e göre müsriflik hem bireyin hem de toplumun yoksullaşma nedenidir (Smith 2016, 368). Tasarruf yapmak sermaye birikimine imkan sağlayarak toplumsal zenginliğe imkan sağlar. Smith, maliye politikaları bağlamında devlete sınırlı önem atfetmiş ve kamu harcama ve borçlanmalarına kesin bir karşıtı olmamakla birlikte harcama ve borçlanmalara karşı bir duruş sergilemiştir. Çünkü ona göre devlet özel sektöre kıyasla daha etkinsiz bir alandır. Gereksiz kamu harcaması ve israfları da milletlerin zenginliğinin erimesine neden olabilir (Smith 2016, 371-372). Smith, ayrıca modern devlette vergilerin kaçınılmaz bir olgu olduğunu belirterek modern devletin kendi varlıkları yerine vergiye dayanması gerektiğini söylemiştir. Ancak buradan Smith'in vergilendirme taraftarı olduğu çıkarılmamalıdır. Kamu harcaması ve borçlanmaları gibi vergilendirme de sınırlı olmalıdır. Zira fazla vergilendirme özelden devlete kaynak transferi anlamına gelir bu da kaynakların etkinsiz kullanımı ve refahın düşmesi anlamına gelir (Dome 2004, 60). Verginin kaçınılmaz olduğu belirten Smith, ekonomiye en az zarar verecek şekilde uygulanmasını talep eder. Vergiler, üretime ve ekonomik gelişime ayak bağı olmamalıdır. Bu bağlamda vergilendirmenin nasıl olması gerektiğine dair kriterler ortaya koymaktadır. Bu çerçevede koyulan vergilerin ödeme gücüne dayanması gerektiğini ifade eder. Bunun yanı sıra, vergi mükellefleri ne zaman

vergi ödeyecekleri bilmeli ve etkin bir vergi sisteminin kurulabilmesi için kamunun idari maliyetlerin düşük olması gerekmektedir (Smith 2016, 927-930). Bu çerçevede Smith'in bireyler için tasarrufu bir erdem sayması ve devletin sınırlandırılması görüşü kemer sıkma fikrinin ipuçlarını vermektedir.

Neoliberalizmin ilk biçimi olan ordoliberalizmin kökenleri Alman Freiburg Okuluna dayanmaktadır. Temsilcileri ise Walter Eucken, Franz Böhm, Alexander Rüstow, Wilhelm Röpke, Alfred Müller Armack ve Hans Grossman-Doerth'dir. Ordoliberallerin, neoliberalizm tanımlarındaki iki temel unsur güçlü bir devlet modeli ile serbest piyasadır. Ordoliberallere göre piyasa serbest olmalı ve devlet piyasanın faaliyet göstermesini engelleyen kartellere ve özel çıkar gruplarına müdahale etmelidir. Ordoliberallerin bu noktada endişeleri piyasanın daha iyi işleminin nasıl sağlanacağına dairdir. Bu sorunun yanıtını ise güçlü ve piyasanın işleminine yardımcı olan devlette bulmuşlardır. Bu açıdan bakıldığında Alman Ordoliberallerin minimum devlet müdahalesini arzulayan neoliberallerden ayrıldığı temel nokta neoliberallerin aksine güçlü bir devlet modelini savunarak devletin piyasanın işleyişine müdahale edebileceğini kabul etmeleridir. Bu bağlamda ordoliberallerin kullandığı terim serbest piyasa ekonomisi değil aslında sosyal piyasa ekonomisidir (Gamble 2007, 57-58, Blyth 2017, 128-129). Piyasa özgürlüğü konusuna önem veren ordoliberallere göre liberal değerlerin açgözlü çıkar grupları karşısında sürdürülebilmesi için piyasalara etik bir çerçeve sağlanmalıdır. Piyasa özgürlüğüne bağlı olarak rekabete de oldukça önem atfeden Ordoliberallere göre girişimcilerin özgürlüğü bir tür kamu görevidir. Rekabetçi piyasa toplumunun güçlü bir devlet otoritesi olmadan yozlaşmış bir kargaşaya dönüşeceğini savunan Ordoliberallere göre piyasa özgürlüğü gibi bireysel özgürlük devlete bağlıdır. Ordoliberallere göre serbest piyasa ve siyasi otorite madeni bir paranın iki yüzü gibidir. Ekonomik alan ile politik alan arasında bir bağlantı vardır ve bu bağ karşılıklı bağımlılık olarak tanımlanmıştır. Sistemin bir bütün olarak devam

ettirilebilmesi için bütün alanların birlikte, birbirine bağılı bir şekilde yürütülüyor olması gerekir. Bu nedenle ekonomik, sosyal, ahlaki ve siyasi hayatı koordine edecek bir yapıya ihtiyaç vardır ve bu yapı devlettir. Devlet, piyasa özgürlüğünü sağlar. Ordoliberal devlet ekonomik ve ekonomik olmayan alanlara verimli rekabeti sağlamak amacıyla sosyal ve etik ön şartları güvence altına almak amacıyla müdahale etmektedir (Bonefeld 2012, 638).

Görüleceği üzere, Ordoliberalizmde güçlü bir devlet vurgusu görülmektedir. Ancak buradaki devlet tasavvuru Keynezyen düşüncedeki gibi ekonomiye müdahale eden bir yapıyı içermez. Devlet daha çok düzen (ordo) ve piyasanın işleyişi için güçlü olmalıdır. Devletin güçlü olması, kamu harcamalarının güçlü olacağı anlamına gelmemektedir. Bilakis bu düşünce kamu harcamalarını kötüye kullanma olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda anayasal iktisat düşüncesi ilk olarak ordoliberaler tarafından gündeme getirilmiştir (Blyth 2017, 130). Bu kapsamda piyasa ekonomisinin işleyişi için devletin de uyacağı kurallar gündeme getirilmiştir. Ordoliberalizm tarafından gündeme getirilen bu kurallara dayanan mali politikalar 1990 sonrası Avrupa’da da hayat bulmuştur (Blyth 2017, 135). Bu çerçevede ordoliberalizmin kemer sıkmaya kapı araladığını söylemek mümkündür.

Neoliberalizmin doğuşunda etkili olan düşünce okullarının başında gelenlerden bir diğeri de Avusturya Okuludur. Bu okulun temelleri Carl Menger, Friedrich von Wieser, Eugen von Böhm Bawerk tarafından atılmıştır. Okulun yirminci yüzyıldaki en önemli temsilcileri ise Ludwig von Mises ve Friedrich von Hayek’tir. Keynezyen devrimden sonra Avusturyalı fikirler göz ardı edilse de bu fikirler Amerika’da popülerliğini devam ettirmiş ve özellikle 1970’lerde Hayek’in Nobel Ödülünü almasıyla 1970’ler ile 1980’lerde toplumsal ve iktisadi hayatta başlayan dönüşümlere temel oluşturmuştur. Avusturya Okulu temsilcilerine göre devlet, piyasaya olumlu bir katkı

yapamaz. Bu bağlamda Avusturya Okulu da devletin piyasaya müdahalesini engellemek amacıyla sıkı mali kuralların olması gerektiğini vurgulamıştır (Blyth 2017, 137).

Mises (2017), devlet müdahalelerini eleştirerek bunun piyasanın işleyişini bozduğunu iddia etmektedir. Devletin piyasanın doğasını bozan müdahaleleri fiyat ayarlamaları, ücret düzenlemeleri, faiz oranlarının belirlenmesi ve karlara yönelik uygulamalardan oluşmaktadır (L. v. Mises 2017, 53-56). Bununla beraber, devletin piyasaya yaptığı müdahaleler sermaye birikimini engelleyici nitelikte olabilmektedir. Özellikle izlenen vergi politikaları özel sektör birikimlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (2017, 98). Vergi, tasarrufların yatırıma dönmesine engel olmaktadır. Bu bağlamda Mises (1998), vergiyi kısmi müsadere olarak görmektedir ve verginin piyasa bozucu devlet sübvansiyonlarının ve kamu harcamalarının bir sonucu olduğunu ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Mises, kemer sıkkan bir devlete atıf yapmıştır. Okulun en önemli temsilcisi Hayek'in etrafında 1947 yılında toplanan Mont Pelerin Cemiyeti üyelerinin en önemli vurgusu ise cemiyetin kuruluş bildirgesinden anlaşıldığı üzere kişisel hürriyettir. Bu bağlamda bakıldığında kendilerini liberal olarak tanımlamışlardır. Cemiyet, devletin sendikalar, meslek lobileri gibi çıkar gruplarından etkileneceğini iddia ederek kararların yanlı alınacağını ifade etmiştir (Harvey 2015, 28-29). Hayek (2011) de Mises gibi piyasa ekonomisinin varlığını önemsemiş ve devletin faaliyetlerinin sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur. Ona göre devletin işlevi, bireysel özgürlüğün sağlanması olmalıdır ve özgürlüğün korunması piyasa ekonomisinin varlığına bağlıdır. Devlete bireysel özgürlüğün sağlanması noktasında görev atfederek hukuk egemenliğini vurgulayan Hayek'e göre bu görev sınırlanmış ve tanımlanmış olmalıdır çünkü hukuk egemenliği devletin bilinen bir kuralı uygulaması dışında bireyi asla zorlamaya konu etmemesi gerektiği anlamına gelmektedir. Bir yasa, devlete istediği gibi davranacağı sınırsız güç verdiğinde devletin faaliyetleri yasal olmasına rağmen devlet hukuk egemenliği altında olmayacaktır (Hayek 2011, 311-312).

Sosyalizme ve refah devletine karşı çıkan Hayek'e (2011, 377) göre sosyalist bir üretim organizasyonu özel bir teşebbüsten daha verimli değildir ve sosyalizm, keyfiyet ve daha fazla özgürlük yerine yeni despotizm yaratmaktadır. Bu nedenle devletin faaliyetleri azaltılmalıdır. Ancak, hükümet başka hiçbir şekilde arz edilemeyecek hizmetleri üstlenebilir ve bu hizmetler iki grup altında toplanabilir. İlk grupta yer alan hizmetler toplum için öneme sahip konularda güvenilir bilginin sağlanmasını kolaylaştıran faaliyetlerdir. Bu türden en önemli hizmet ise güvenilir ve etkin bir para sisteminin sağlanmasıdır. Diğer faaliyetler ise ağırlık ve ölçüm standartları koyma, kadastral bilgilerin paylaşımı, arazi tescili, istatistikler ve bazı eğitim faaliyetlerinin desteklenmesidir. Tüm bu faaliyetler bireysel kararlar için elverişli bir çerçeve sunar. İkinci grupta yer alan hizmetler ise insanlara ödettirilmesi ya imkansız ya da zordur bu nedenle rekabetçi işletme bu hizmetleri arz etmek istemez. Çoğu temizlik ve sağlık hizmetleri, çoğu zaman yol inşaat ve onarımı ve şehir sakinlerine belediyelerce sunulan hizmetler bu grupta yer almaktadır. Bu gruptaki faaliyetlere giren diğer hizmetler ise halkın çoğu kesimine yararlı olmasına rağmen bireysel anlamda kârın masrafı karşılayamadığı kamusal hizmetlerdir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta kamunun iktisadi faaliyetlerinin artmasının yaratabileceği monopol tehlikesidir. Devlet, kendine ait teşebbüslerden birini ve özellikle de vergilendirme gücünü kullandığı sürece bu teşebbüsler monopol durumuna dönebilir. Ekonomik faaliyetlerin çok geniş bir kısmı devletin doğrudan kontrolüne tabi hale geldiğinde ise bu durum özgürlük için gerçek bir tehlike haline dönüşür (Hayek 2011, 336-339). Buradan hareketle Hayek, sosyal refah devleti ve sosyal adalet anlayışını eleştirerek refah devletinin üretken toplumdaki transfer toplumuna doğru bir yönelişi ortaya çıkardığını iddia etmektedir. Kaynak dağılımının devlet eliyle yeniden düzenlenmesine karşı çıkan Hayek'e göre adalet, toplumsal kuralların adil olması ile sağlanır. Yani Hayek "dağıtıcı adalet"i eleştirerek "kural adalet"ini savunur. Bu kural adaletini sağlanması ise şu ilkelere bağlıdır: ilk

olarak kanunlar genel ve soyut olmalı, bazı kişi ve grupları koruyucu ve gözetici nitelikte olmamalıdır. İkinci olarak ise kanunlar sık sık değiştirilmemeli, öngörülebilir ve tarafsız olmalıdır (Aktan 1995, 15).

Hayek (2014), bunlara ilaveten Keynezyen politikaların bir eleştirisini yaparak kamu harcamalarının rekabeti bozucu etkisi olduğu iddiasındadır. Dolayısıyla kamu harcamaları, piyasanın işleyişine tehdit niteliğindedir. Kamu harcamaları piyasa tarafından sunulmayan hizmetlerin sunumunu içermeli ve devlet sahip olduğu şiddet tekeli yetkisini bu hizmetlerin finansmanı için toplanacak vergide kullanmalıdır (Hayek 1979, 41). Devletin sunması gereken hizmetler ise adalet, savunma gibi hizmetlerle sınırlandırılmaktadır. Bu hizmetlerin ötesinde yapılacak hizmetler için yapılacak vergilendirme meşru değildir. Ayrıca, kamu harcaması ve vergilendirmeleri daha önceden belirlenen koşullara göre yapılmaz. Bu açıdan bakıldığında Hayek'in de kemer sıkma taraftarı olduğunu dile getirmek mümkündür.

Ana akım iktisat üzerinde temel etkilere sahip olan düşünce okullarından bir diğeri ise Şikago Okuludur. Şikago Okulu ekonomiyi üretim sistemi ya da politik ekonomi penceresinden ziyade para ve finans penceresinden görmüştür. Avusturya Okulunun tersine onlara göre piyasa bütün bilgiyi kullanarak mükemmel işler ve piyasalar rasyoneldir. Milton Friedman ise bu okulun öncülerinden ve Keynezyen politikaların en ateşli eleştiricilerindedir (Gamble 2007, 59). Friedman, 1962 tarihinde yazdığı Kapitalizm ve Özgürlük (*Capitalism and Freedom*) isimli kitabında Keynezyen politikaların eleştirisini yaparak görüşlerini belirtmiştir. Friedman, tipik bir liberal gibi devlete temel işlev olarak yurttaşların sınır içi ve sınır dışı güvenliği sağlamak, adalet ve piyasaların işleyişini sağlamak gibi görevler yükler. (Friedman 2008, 2-3). Friedman, devlete piyasanın işleyişinin sağlanmasında bir hakemlik görevi atfetmiştir. Toplumdaki kuralların sürdürülmesi ancak sosyal uzlaşma ile mümkün olabilmekte, kuralların uygulanması noktasında ise yalnızca bu sosyal uzlaşmaya

güvenilemeyeceğinden bir hakeme ihtiyaç duyulmaktadır. Bu hakem ise devlettir. Friedman'a göre aslolan piyasadır fakat devlet piyasaların eksik kaldığı noktada devreye girerek hakemlik yapmalı ve kuralların uygulanmasını sağlamalıdır. Bununla birlikte Friedman, devletin piyasa tarafından yapılması tercih edilmeyen işlere müdahale etmesine kısmen izin vermekte ancak bu müdahalenin avantajlarının ve dezavantajlarının iyi değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu durumlar ise tekel ve Friedman'ın komşuluk etkileri olarak adlandırdığı dışsallıklardır (Friedman 2008, 30-49). Friedman'a göre tam istihdam, ekonomik büyüme ve serbest piyasanın istikrarsız olduğu düşünceleri devlet müdahalesi için birer bahane olmuştur. Büyük Buhran'ın ve son zamanlarda yaşanan işsizliğin nedeni serbest piyasaların istikrarsızlığında değil devletin artan müdahalesinde aranmalıdır. Çünkü devletin uluslararası ticarete koyduğu sınırlamalar, gümrük sınırlamaları, devletin piyasada fiyat ve ücretleri belirlemesi gibi düzenlemeler kaynakların etkinsiz kullanılmasına neden olmaktadır. Friedman, neoliberal düşüncenin uyguladığı gibi kurallı para politikasından yanadır. Friedman para sisteminin birkaç kişinin gücüne bırakılmaması gerektiğini öğütleyerek para politikalarında kurallar koyan güçlü bireyler yerine serbest piyasaya parasal bir çerçeve sağlayacak hukuk devletinin oluşturulması gerektiğini ve kurallı para politikasının takip edilmesi gerektiğini dile getirir. Bu kurallar uygulanarak parasal sıkıntılara dair daha fazla bilgi edindikçe daha etkin kurallar geliştirilecektir (Friedman 2008, 68-74). Serbest piyasa yanlısı olan Friedman'a göre müdahaleden uzak bir dalgalı kur sistemi olmalıdır ve bu sayede serbest ticaret de gelişecektir.

Friedman'ın maliye politikasına dair görüşlerine baktığımızda ise ilk önce ekonomiyi canlandırmak için geçici harcamaların yapılması gerektiği fikrinin işsizlik ortadan kalkmayınca uzun süreli durgunluk fikrine evrildiğini görmekteyiz. Bu sayede ilk olarak kamu harcamalarındaki artış meşrulaştırılmıştır. Fakat gelinen son aşamada harcamaların dengeli olarak yapılması gerektiği fikri ağır basmıştır. Friedman'ın para

politikası konusundaki görüşleri maliye politikası için de geçerlidir. Maliye politikası da kurallı ve planlı olmalıdır. Yapılacak kamu harcamaları planlı yapılmalı ve vergi oranları da yıllık ortalama harcamaları karşılayacak seviyede düzenlenmelidir (Friedman 2008, 100-113).

Temelleri 1940'lar ile 1950'lerde atılan kamu tercihi teorisi ise özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında artan devlet müdahalelerine karşı eleştiri niteliği taşımaktadır. 1970'lerde piyasa başarısızlığı vurgusu yapan refah devletinin eleştirilmeye başlanmasıyla birlikte devletin başarısızlığını vurgulayan kamu tercihi teorisi dikkat çekmiştir. Kamu tercihi teorisyenlerinin temel olarak inceledikleri konular siyasi partiler, seçmenler, bürokrasi ve bürokrat davranışlarıdır. Piyasanın kamusal mallar, dışsallıklar, doğal tekel ve tam rekabetin sağlanamaması gibi nedenlerle başarısız olması tezine karşı kamusal alanın seçmenlerin bilgisizliği, rant kollama, oy değiş tokuşu, siyasi miyopluk, ortanca seçmen teorisi gibi nedenlerle başarısız olduğu savunulmuştur. Teorinin gelişimine katkısı bulunan kişiler ise Kenneth Arrow, Duncan Black, Anthony Downs, Mancur Olson, James M. Buchanan, Gordon Tullock gibi isimlerdir. Duncan Black'in ortanca seçmen teorisi, Kenneth Arrow'un imkansızlık teorisi, Anthony Downs'un demokrasinin ekonomik teorisi ve Mancur Olsen'in bedavacılık teorisi kamu tercihi teorisinin önemli görüşlerindedir. Teorinin temelini oluşturan rasyonel seçim ise kamu tercihi teorisyenlerinin mikro iktisat teorisinin kabullerinden olan bireylerin faydalarını maksimize edeceği görüşünden kaynaklanmaktadır (Jones 2012, 128-129). Teorinin temel olarak üç ilkesi bulunmaktadır. Bunlar metodolojik bireycilik, rasyonalite ve siyasi mübadele ilkeleridir.

İlkelerden kısaca bahsederseniz, metodolojik bireycilik ilkesine göre kolektif davranışların özünü bireyler oluşturmaktadır bu nedenle de bireysel davranışlar analiz edilmiştir. Toplumda ve politik kararlar alma sürecinde bireysel tercihler temel oluşturmaktadır. Metodolojik bireycilik ilkesiyle yakından ilişkili olan rasyonalite

ilkesine göre ise bireyler rasyonel karar alırlar. Hem serbest piyasada hem de kamusal anlamda her birey kendi faydasını maksimize etmeye çalışmaktadır. Buchanan'a göre piyasa süreci ile politik süreç birbirine benzerdir ve piyasada bireyler nasıl faydalarını maksimize etmeye çalışıyorlarsa politik karar alma süreci de aynı şekilde işlemektedir. Kamu tercihi teorisine göre piyasalarda bireyler mal alım satımı için yani mübadele için bir araya gelmesinin kamu ekonomisindeki eşleniği toplumsal tercihlerin mübadelesidir. Politik karar alma sürecinde yer alan aktörler seçmenler, bürokratlar, politikacılar ve çıkar gruplarıdır. Bunların hepsinin rasyonel birey olduğu düşünüldüğünde her biri kendi faydasını maksimize edecektir. Yani seçmenler faydalarını, politikacılar oylarını, bürokratlar elde edecekleri bütçeyi, çıkar grupları ise rantlarını maksimize etmeye çalışacaktır. Kamu tercihi teorisyenlerine göre bütün bunlar kamu ekonomisinin aksamasına neden olur ve bu nedenle devletin ekonomi içerisindeki payı sınırlandırılmalıdır. Devletin ekonomi içerisindeki payının azaltılması hususunda ise Anayasal İktisat kuramı devreye girmektedir.

Anayasal İktisat teorisinin temelini kamu tercihi teorisi oluşturmaktadır. Anayasal iktisat teorisi kamu tercihi teorisinin varsayımlarını kabul etmekte ve devletin ekonomideki payının azaltılması noktasında anayasal düzeyde sınırlamalar getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Devletin görevi, yetkileri ve sınırları anayasada belirtilmelidir. Bu noktada Buchanan, Leviathan modeli üzerinden devletin neden sınırlandırılması gerektiğini açıklamıştır. Leviathan modeline göre bürokratların, politikacıların kendi faydalarını maksimize etmek istemesi kamu harcamalarının artışına neden olmaktadır. Vergi artışları kamu harcamalarını karşılayacak bir seviyede olmadığında bütçe açıkları büyür. Seçmenler kendi faydalarını en çoklaştırmak için daha fazla kamu hizmeti talep edecek, daha yüksek kamu harcamasına oy verecekler, politikacılar ise oy alma güdüsüyle bu yönde politikalar belirleyecektir. Böyle bir durumda devlet, bir Leviathan'a dönüşecek ve kamu kesimi aşırı derecede büyüyecektir.

Bu noktadan hareketle kamu harcamalarına, kamu borçlanmasına ve vergilendirmeye anayasal anlamda bir sınırlama getirilmelidir (Aktan 1995, 29-32).

Neoliberal düşüncenin köklerine indiğimizde kemer sıkma yanlısı bir yaklaşımın savunulduğunu görmek mümkündür. Neoliberalizmin temelini oluşturan yaklaşımların hepsinde Keynezyen politikalar karşıtlığını ve iktisadi anlamda küçük devlet savunusunu görmek mümkündür. Kamu harcamalarının kısılması gerektiği ve de dolayısıyla daha düşük vergi toplanması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bunun garanti altına alınabilmesi için de yasal zeminde düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Kemer sıkmanın yasal olarak garanti altına alınabilmesi görüşü kamu tercihi okulunda daha da belirginleşmiştir. Neoliberal düşüncenin bu yaklaşımları 1980 sonrası dünyayı şekillendirmiştir. Mali kural ve mali kurullar ile bu yaklaşımlar pratiğe dönüşmüştür.

1.4. Kemer Sıkmaya Son Dönem Yaklaşımlar

1980 sonrası dünyaya baktığımızda kemer sıkma mevzusunun teorik ve pratik anlamda daha çok gündeme geldiğini görmek ve IMF, Dünya Bankası ve AB gibi ulus-ötesi yapıların bu gelişimde etkisinin büyük olduğunu söylemek mümkündür. Aşağıda ele alınacağı üzere IMF'nin 1980'lerin başlarında çevre ülkelerine yazdığı yapısal uyum programı reçetelerinde ve Washington Uzlaşmasında kemer sıkmaya yapılan vurgu görülebilir. Yine bu kurumun 2008 krizi sonrası ortaya koyduğu reçete kemer sıkmak olmuştur. AB'de üye ülkelere yönelik olarak ise Maastricht Kriterlerinde ve İstikrar ve Büyüme Paktında kemer sıkmaya olan yaklaşımı görmek mümkündür. Yine Alberto ve Alesina hem 2008 krizi öncesinde hem de sonrasında kemer sıkma önlemlerinin olumlu etkileri üzerinde durmuştur. Öte yandan bu kemer sıkma yanlısı yaklaşımlar karşısında

eleştirel bir literatür de ortaya çıkmıştır. Marksist ve Post-Keynesyen iktisat, kemer sıkmanın teori ve uygulamalarına eleştirel bir literatür geliştirmiştir.

1.4.1. Washington Uzlaşısında Kemer Sıkma

Neoliberal politikaların gerektirdiği dönüşüm dünyanın her yerinde yavaş yavaş gerçekleşmeye başladığında bu dönüşüme en büyük katkı çevre ülkelerde IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar tarafından yapılmıştır. Serbest piyasa temelli neoliberal politikaları benimseyen bu kuruluşlar özellikle çevre ülkelerde yapısal uyum programları, finansal istikrar programları ile bu dönüşüme katkı sağlamıştır. Bu kuruluşlar çevre ülkelerde bu değişimi gerçekleştirirken Washington Uzlaşısından yararlanmışlardır. Washington Uzlaşısı, serbest piyasa ekonomisini temel alan ve Washington'da bulunan IMF, Dünya Bankası ve ABD Hazine Bakanlığının desteklediği bir dizi ekonomik fikri ifade etmektedir. Bu uzlaşmaya daha sonra Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Avrupa Merkez Bankası da katılım sağlayacaktır.

Washington Uzlaşısı terimi 1989 yılında ilk kez Williamson tarafından kullanılmıştır. Williamson'un kendi tanımına göre Uzlaşısı birçok Latin Amerika ülkesinde uygulanması Washington tarafından arzulanan 10 spesifik politika reformu listesidir. Söz konusu 10 maddeye bakacak olursak (Williamson 2004, 1-14):

- Bütçe açıkları nedeniyle ödemeler dengesi krizi yaşayan ve yüksek enflasyonla karşı karşıya olan ülkelerde mali disiplin uygulanmalıdır.
- Kamu harcamalarının öncelikleri yeniden düzenlenmelidir. Harcamalar, büyüme yanlı temel sağlık, eğitim ve altyapı harcamalarına öncelik vermelidir. Mali disiplinin yükü harcamaların kesintisi anlamına gelmemektedir. Aksine kamu sektörünün arzu edilen büyüklüğü belirlenmelidir.

- Vergi tabanı genişletilmeli ve marjinal vergi oranları ılımlı hale getirilmelidir.
- Faiz oranları serbestleştirilmelidir. Williamson'un faiz oranlarının serbestleştirilmesi ile geniş anlamda kastettiği temel şey finansal serbestleştirmedir. Finansal serbestleştirme temel olarak piyasa tarafından oluşturulan faiz oranları ile sağlanır.
- Büyüme sürecinde ihracatın anahtar olduğuna inanan Williamson'a göre tek, geleneksel olmayan ihracatı destekleyen ve piyasa tarafından belirlenecek bir döviz kuru oluşmalıdır.
- Ticareti serbestleştirmeye başlamanın yolu miktar kısıtlamalarından kurtulmak ve yerine yüksek tarifler uygulamaktır. Ancak tarifeler de ithalatın yararının ticaret haddi maliyetine ya da DTÖ nezdinde pazarlık gücü kaybına ağır basmaya başlayıp başlamadığı noktada aşama aşama azaltılmalıdır.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını engelleyen bariyerler kaldırılmalıdır.
- Özelleştirme yapılmalıdır çünkü özelleştirme ile girişimlerin verimliliği ve karı artacak, özelleşen kamu hizmetlerinin kapsamı genişleyecektir.
- Ekonomiyi daha rekabetçi yapabilmek adına piyasaya girişler ve çıkışların serbest olması kastedilmektedir.
- Hukuk sistemi aşırı bir maliyet olmaksızın mülkiyet haklarını sağlamalı ve bunu gayri resmi sektör için de uygun hale getirmelidir. Gayri resmi sektöre uygun bir maliyetle mülkiyet hakkı kazandırılması ile sektör yatırımlarından yarar sağlayacak, resmi sektörden krediye erişebilecektir. Böylelikle devletin vergi tabanı genişleyecek ve kamu yarar sağlayacaktır (Williamson 2004, 1-14).

Washington Uzlaşısı'nın reform listesine bakıldığında neoliberal bir reçete olduğu göze çarpmaktadır. Çevre ülkelere piyasa ekonomisini temel alan bir talimat listesi hazırlandığı ve daha çok piyasa daha az devlet yaklaşımının mevcut olduğu görülmektedir. Bu bağlamda sunulan reçetede kemer sıkmaya dair önerilerin yer

aldığını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Mali disiplin, kamu harcamalarının düzenlenmesi ve vergi politikalarının yeniden dizayn edilmesi, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi önerileri devletlere vaaz edilen kemer sıkma politikasının bir parçasını oluşturmaktadır. Bu çerçevede söz konusu Uzlaşî'nın büyük bir kısmı kemer sıkma reçetesi olarak addedilebilir. Öte yandan bu reform listesinin bir diğer özelliği neoliberalizmle beraber güçlenen uluslararası finans sermayesi ile ilişkilidir. Kemer sıkma, finans sermayesinin borçlarını garanti etmede bir güvence oluşturmaktadır. Söz konusu reform listesinden sonra gelişmekte olan ülkelerde “dengele, serbestleştir ve özelleştir” sürekli tekrarlanan bir söz haline gelmiş ve Latin Amerika ve Sahraaltı Afrika'ya yayılmıştır. Berlin Duvarı'nın çöküşü ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile önceden sosyalist olan ülkelerde piyasaya doğru bir sıçrayış yaşanmıştır (Rodrik 2006, 973-974).

Yani 1990'ların ekonomik politika reformları kaynakların etkin dağıtım yoluyla büyümenin sağlanması, ticaretin ve finansal sektörün serbestleştirilmesi, özelleştirme ve deregülasyona odaklanmıştır. Devletin rolünün azaltılması ve deregülasyonun kamu sektörünün idaresini daha fazla şeffaflık, daha az rant arama yollarıyla kolaylaştırması beklenmiştir. Anayasal reformlar kolektif karar alma ve acente problemlerini çözmeye odaklanmıştır. Bölgeden bölgeye reformların yoğunluğu değişse de deregülasyon ve özelleştirme her yerde etkili olmuştur (The World Bank 2005, 16). Çin ve Hindistan 1980'lerde uygulamaya başladıkları serbestleştirme politikalarına devam etmiştir. Brezilya'da hiper enflasyonu önlemek amacıyla radikal bir ekonomik reform programı ilan edilmiştir. Arjantin'de yine hiperenflasyonu önlemek amacıyla bir para kurulu kurulmuştur. Afrika'da diğer serbestleştirme politikalarının yanı sıra devalüasyona gidilerek rekabet artırılmaya çalışılmıştır. Bütün bu ve diğer değişimler gelişmekte olan ülkelerde büyümenin artacağı ve sosyal gelişimin sağlanacağı beklentilerini oluşturmuştur (The World Bank 2005, 7). Fakat bu beklentiler 1990'ların son yıllarına

doğru dağılmaya başlamıştır. Hindistan, Çin ve diğer Güney ve Doğu Asya lkeleri büyümüş ve fakirlik bu ülkelerde farklılık göstermekle birlikte azalsa da Sahra altı Afrika ve Latin Amerika'da beklenen başarı sağlanamamıştır. İlk olarak komünizmden piyasa ekonomisine geçen ülkelerde uzun ve derin bir okş gözlenmiştir. Yani bir çeşit geçiş resesyonu yaşanmıştır. İkinci olarak politika reformlarına, borcun azalmasına, resmi yabancı yardımlara ve yönetimdeki gelişmelere rağmen Sahra altı Afrika'da durgunluk devam etmiştir. nc olarak ise Latin Amerika'da, Doğu Asya'da, Rusya'da ve Türkiye'de finansal krizler yaşanmıştır ve 1990'ların krizleri 1970'lerin ve 1980'lerin krizlerinden daha az tahmin edilir olmuştur (The World Bank 2005, 8).

1.4.2. Washington Uzlaşısı Sonrası Kemer Sıkma

Washington uzlaşısının Doğu Asya lkelerinde gerçekleşen büyümeyi açıklamadaki eksiklikleri, Latin Amerika ve Sahra altı Afrika'da yaşanan krizler ile Washington kuruluşlarının bakış açısında değişiklikler gözlenmeye başlanmıştır. Bu değişiklikteki en önemli etken 1997 yılında Dünya Bankası baş iktisatçısı görevine getirilen Joseph Stiglitz'dir.

Stiglitz, ekonomik kalkınma için yeni bir gündem oluşturmaya çalışmıştır. Bu bağlamda ekonomi politikalarını yaparken sadece politika araçları ve hedefler bağlamında değil ekonominin ve özellikle piyasaların nasıl işlediğine ilişkin bir anlayış benimsemiştir. Bu dönüm noktası Stiglitz tarafından yani Washington Uzlaşısının kendi içinden birisi tarafından gerçekleştirilmiştir (Fine 2001, 2). Stiglitz'in (1998) devleti tekrar geri çağırdığı görülmektedir. Washington uzlaşının doğurduğu sonuçlara ve uzlaşının eksikliklerine dikkat çekerek yeni önermelerde bulunmaktadır. Washington uzlaşısında devlet piyasanın tam karşıtı olarak konumlandırılırken Stiglitz, bu neoliberal

formülün yeteri kadar çalışmaması nedeniyle devleti piyasanın “tamamlayıcısı” olarak konumlandırmıştır. Piyasanın daha iyi işleyebilmesi ve piyasa aksaklıklarını düzeltmesi için birinci uzlaşının tam aksine devleti göreve çağırmaktadır (Stiglitz 1998, 26-27).

Stiglitz, 1998 yılında Helsinki’de yaptığı konferansta Washington sonrası Uzlaşmasını biçimlendirmiştir. Stiglitz’e göre devletin odaklanmaksızın birçok şeye dâhil olduğu doğrudur ve bu odaklanma sıkıntısı verimliliği azaltmaktadır. Bu nedenle devlet ilk olarak ekonomi politikası, eğitim, sağlık, yol, çevresel koruma gibi temel şeylere odaklanmalıdır. Devlet, bunlarla birlikte ayrıca regülasyon, sanayi politikası ve refah konularında da önemli rol oynamaktadır. Konu, devletin ekonomiye dahil olup olmaması değil nasıl dahil olması gerektiğidir. Sorulması gereken soru devletin büyüklüğü değil faaliyetleri ve yöntemleri olmalıdır. Stiglitz konuşmasında piyasa başarısızlıklarına vurgu yaparak devletin piyasayı tamamlayıcı bir rol üstlenmesi gerektiğini dile getirmiştir. Devlet, icraatlarını piyasaların daha iyi çalışması ve piyasa başarısızlıklarını düzeltmek amacıyla gerçekleştirmelidir (Stiglitz 1998, 24-25).

Yani Stiglitz’in analizinde Washington Uzlaşısından temel farklılık olarak devlet dostu bir yaklaşım yer almaktadır. Asgari düzeyde bir devlet yerine piyasada daha etkin bir devlet modeli öngörülmüştür. Stiglitz’e göre Washington Uzlaşısı az sayıda araçla az sayıda amaca odaklanırken Washington Sonrası Uzlaşısı fazla sayıda araçla fazla amaca odaklanmıştır. Bu amaçlar arasında yaşam standardını yükseltmek, doğal kaynakları koruyan ve sağlıklı bir çevre sağlayan sürdürülebilir kalkınma, adil ve demokratik kalkınma yer almaktadır (Stiglitz 1998, 30). Stiglitz, bütçe açıklarının optimum seviyesini belirlemek için kesin bir yöntem bulunmayacağı iddiasındadır. Bütçe açıklarını kapatmanın temel olarak yurt içi finansman, yurt dışı finansman ve para emisyonu olmak üzere 3 yöntemi bulunmaktadır. Ancak yurt içi finansman faiz oranlarını arttırmakta, yurt dışı finansın sürdürülebilirliğine ilişkin endişeler bulunmakta ve para emisyonu ise enflasyon yaratmaktadır. Bu bağlamda kesin bir yöntem

bulunmamakla birlikte her ülkenin koşulları farklı olduğundan bu koşullara göre hareket edilmeli ve paranın nerede kullanıldığının analizinin de yapılması gerekir. Örneğin yatırımın getirisi yurt dışı sermayenin maliyetini aşıyorsa cari açık sürdürülebilir. Stiglitz özelleştirme konusunda Uzlaşa ile aynı fikirleri paylaşmaktadır. Devlet teşekkülleri verimsizdir ve bütçe açıklarını artırarak istikrarsızlığa neden olmaktadır. Özelleştirme ile bir taşla iki kuş vurulacak hem verimsizlik azalacak hem de mali açıklar azalacaktır. Stiglitz, ayrıca Washington Uzlaşısı'nın enflasyon vurgusunu eleştirerek önceliği çıktı istikrarına ve işsizlik konularına vermiştir. Elbette yüksek enflasyon oranlarını kontrol etmek öncelikli politikalarından biri olmalıdır ancak zaten düşük oranlarda seyreden enflasyonu daha da düşürmeye çalışmak piyasaların işleyişine bir yarar sağlamayacaktır. Çıktı istikrarı ve işsizlik konuları eski uzlaşıda fazla önemsenmemiştir. Ancak bu gibi temel ekonomik bozukluklardan kurtulmak oldukça önem arz etmektedir çünkü gerileme dönemlerinde işsizliğin ve istikrarsızlığın hem sosyal hem de ekonomik maliyeti yüksek olmaktadır (Stiglitz 1998, 6-29).

Post Washington uzlaşısına Stiglitz üzerinden baktığımızda Washington uzlaşısındaki katı mali disiplin vurgusunun daha yumuşadığını görmek mümkündür. Kamu açığı seviyesi ekonominin konjontürel koşullarına göre belirlenmelidir. Büyüme, ulusal yatırım ve tasarruf düzeyi, finansal piyasaların derinliği gibi durumlar göz önünde bulundurulmalıdır (Stiglitz 1998, 16). Post-Washington uzlaşında göreceli daha yumuşak ve düzenlenmiş bir kemer sıkma modeli ortaya çıkmaktadır. Post-Washington Uzlaşısı'nın Washington Uzlaşısı'ndan bir diğer farkı ise devlete atfedilen görev bağlamındadır. Washington Sonrası Uzlaşa piyasa başarısızlıklarını kabul etmiş ve bu noktada devlet müdahalesini gerekli görmüştür. Yani aslında devlet ekonomide piyasanın daha iyi çalışması bağlamında varlığını sürdürmelidir. Yeni uzlaşa eski uzlaşayı genelleştirmiş ve yine eski uzlaşa tarafından yasaklanan şeyleri vurgulayarak daha geniş bir politika portföyü için yol açmıştır (Fine 2001, 10). Ancak aslında temelde

Post-Washington Uzlaşısı Washington Uzlaşısı'nın sunduğu neoliberal politikaları tamamen terk etmiş değildir. Washington Sonrası Uzlaşısı, birkaç önemli değişiklik haricinde önceki Uzlaşısı ile aynı neoliberal temeli taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelere sunduğu politikalar birbirinden farklı değildir. Serbest ticaret, özelleştirme, serbestleştirme, finansal sistemin serbestleştirilip geliştirilmesi gibi konular Washington Sonrası Uzlaşısı'nda aynen yer almıştır.

1.4.3. Kemer Sıkmaya Avrupa Birliği Yaklaşımı

Ulus-üstü bir yapı olan Avrupa Birliği de kemer sıkma politikalarının fiili uygulayıcısı olan politikalar benimsemiştir. Avrupa'da birlik oluşturma yolunda atılan önemli adımlardan biri 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'in kuruluşudur. Daha sonra ise en büyük adım atılarak Maastricht Anlaşması 1992 yılında imzalanmıştır. Bu anlaşma ile ülkelerin Birliğe üye olabilmeleri çeşitli şartlara bağlanmıştır.

Yazında Maastrich kriterleri olarak bilinen bu koşullar ve mali kurallar benimsenerek üye ülkelerde uygulanması sağlanmıştır. AB Anlaşmasınının 126. Maddesinde “Üye ülke devletleri aşırı kamu açıklarından kaçınır” ifadesine yer verilmiştir. İlgili madde uyarınca düzenlenen protokol 12 uyarınca ise kamu borçları milli gelirin %60'ı ile bütçe açıklarının ise milli gelirin %3'ü ile sınırlandırılması gerektiği yaklaşımı benimsenmiştir. Mali disiplin kapsamında kamu borçlarına ve bütçe açıklarına sınırlama getirilirken aynı zamanda parasal disipline ilişkin de sınırlamalar getirilmiştir. Bu kapsamda enflasyon oranının en düşük enflasyon oranına sahip üç üye ülke ortalamasından en çok %1,5 oranında fazla olması, faiz oranının ise en çok %2 oranında fazla olması gerektiği hüküm altına alınmıştır.

Avrupa'da parasal birlik oluşumu sürecinde ve Maastricht kriterlerinde Alman ordoliberalizminin etkilerini görmek mümkündür ve söz konusu süreç ordoliberalizmden ve anayasal iktisattan ayrı değerlendirilemez. Yukarıdaki bölümde detaylı anlatıldığı üzere Freiburg okuluna dayanan ordoliberal düşüncede devletin piyasayı şekillendirirken bir takım kurallara uyması gerektiği fikri ağır basmaktadır. Bu kurallara dayalı hareket etme fikri ise anayasal iktisat düşüncesinin temeline atıf yapmaktadır. Bu kapsamda Ordoliberal düşünceden çıkarımla anayasal iktisat düşüncesinin doğrudan yansıması Maastricht kriterlerinde kendini göstermiştir. Anayasal iktisatta temel vurgu devlet faaliyetlerinin yasal düzlemde belirlenerek bir kısıtlama getirilmesi ile mali ve parasal disiplindir. Devlet faaliyetleri yasal hükümlerle sınırlandırılarak hükümetlerin seçim kaygısıyla yapacakları kamu harcamalarından kaçınılması istenmektedir. Bu noktada Maastricht Anlaşması doğrudan anayasal iktisatla ilişkilidir. Anlaşma ile mali ve parasal disiplin şartları belirlenmiş, devletin ekonomi politikaları bu şekilde sınırlandırılmıştır.

AB şekillenirken bu noktada özellikle Alman ordoliberalizminin katkıları ise göz ardı edilemeyecek düzeydedir. Çünkü ordoliberal temelli Almanya, kemer sıkımayı benimsemektedir. Özellikle ordoliberal ilkelerin Avrupa Merkez Bankası anayasasında, Avrupa Komisyonu'nun rekabet odaklı politikalarında, avro projesinin yönetiminin kural bazlı yaklaşımı kapsamında Maastricht yakınsama kriterlerinde ve İstikrar ve Büyüme Paketi'nin –iktisadi anayasayla- kurallarla yani Ordoyla ilgili olduğu açıktır. Örneğin bütçe fazlası olan ülkelerin krizin oluşum sürecindeki rolünün göz ardı edilerek çevre ülkelerin rekabetçiliğini kaybetmesine ve çevre ülkelerde maaş ve maliyetlerde ciddi kesinti ihtiyacına odaklanmak ekonomi yönetiminde derin bir ordoliberal anlayışın kanıtını oluşturmaktadır (Blyth 2017, 134). Ordoliberalizmin diğer bir kanıtı ise özellikle mevcut Avrupa borç krizinde, fiyat istikrarı ve Merkez Bankası'nın bağımsızlığı konusunda Almanya'nın ısrarlı tavrında kendini belli etmiştir (Berghahn ve

Young 2012, 9). AB’de parasal birlik oluşum sürecinde 1990’lı yıllar Maastricht kriterlerini karşılamak amacıyla temel olarak kemer sıkma politikalarıyla şekillenmiştir. 1997 yılının başlarında bu şartları sadece Lüksemburg sağlarken 1997 yılının sonlarına doğru ülkelerin uyguladığı kemer sıkma politikalarıyla doğrudan ilişkili olarak 14 ülke bu kriterleri karşılamış ve 11’i ise parasal birliğe katılmıştır (Bohrer ve Tan 2000, 576). Görüldüğü zere Maastrich kriterleri, neoliberalizmin etkilendiği ordoliberalizm ve anayasal iktisat temelli olup ye devletlerin mali ve parasal disiplin çerçevesinde ekonomi politikalarını bu anlaşmanın koşullarını sağlamak amacıyla yönlendirmektedir. Bu bağlamda AB’nin tutumunda kemer sıkma ve mali disiplin vurgusu çok net şekilde kendini belli etmektedir.

1.4.4. Genişletici Kemer Sıkma Yaklaşımı

Genişletici kemer sıkma yaklaşımı ekonomik literatürde oldukça tartışılan ve yoğum eleştirilere konu olmuştur. Bu tartışmalar 1960’lı yılların genişletici maliye politikalarının iç borçlanma ile finanse edilmesinden kaynaklı olarak faiz oranlarının artacağı ve bu artışın özel yatırımları azaltarak bir dışlama etkisi yaratacağı fikrine kadar dayanmaktadır. 1970’li yıllarda ise söz konusu tartışmalar Rikardo’cu denklik hipotezi ile devam etmiştir. Rikardocu denklik teorisine göre kamu harcamalarında yaşanan artışlar, bireyler oluşan bütçe açıklarının gelecekte vergilendirmede bir artışa neden olacağı düşüncesiyle tüketimlerini ve yatırım harcamalarını hemen kestiği noktada etkisiz hale gelecektir. Hatta artan kamu harcamaları tasarrufların artışına neden olacaktır. Bununla birlikte genişletici kemer sıkma yaklaşımı aslen 1990’lı yılların başlarında ortaya çıkmaya başlamıştır (Botta 2015, 2).

Genişletici kemer sıkma literatürünün en klasik örneğini Francesco Giovazzi ve Marco Pagano'nun 1990 yılında yaptığı çalışma oluşturmaktadır. Giovazzi ve Pagano bu çalışmalarında bütçe kesintilerinde "Alman görüşü" olarak nitelendirilen Hellwig ve Neuman (1987)'in çalışmasından ilham almıştır. Bu çalışmalarında özellikle mali konsolidasyonun tüketici ve yatırımcı üzerindeki etkisine bağlı olarak oluşacak genişletici etkinin bütçe kesintilerinden kaynaklanan daralmadan daha yüksek olacağını iddia etmişlerdir. Bu kapsamda 1980'li yıllar birçok Avrupa ülkesinde ekonomik durgunluğun olduğu ve bir sonraki bölümde detaylı şekilde anlatılacağı üzere İrlanda, Danimarka, İsveç ve Finlandiya'da mali konsolidasyonun uygulandığı bir döneme denk düşmektedir. Burada hareketle Giovazzi ve Pagano, çalışmalarında İrlanda ve Danimarka örneğini ele almıştır. Giovazzi ve Pagano temel olarak mali konsolidasyon sürecinin tüketici ve yatırımcı üzerindeki güven etkisine bağlı olarak genişletici etki yaratacağı iddiasındadır. Çünkü mali konsolidasyon süreci özel sektör tarafından kamu harcamalarının kalıcı bir şekilde azalacağı şeklinde yorumlandığında, hanehalkları gelir tahminlerini yukarı doğru güncellemekte ve mevcut harcamaları ile planlanan harcamalarını artırmaktadır. Ancak İrlanda ve Danimarka örneğinde yazarlar her iki ülkede de kemer sıkma politikalarına eşlik eden döviz kuru ve tamamlayıcı para politikalarının önemine vurgu yapmıştır. Her iki ülkede de devalüasyon sonrasında ulusal para Alman markına bağlanarak parasal bir devalüasyon yaratılmış, döviz kurunun sabitlenmesi ile nominal faiz oranlarında gözlenen düşme eğilimi ise hanehalkları üzerinde bir refah etkisi yaratmıştır. Giovazzi ve Pagano'ya göre mali konsolidasyon nedeniyle vergi oranlarındaki artışın bireylerin harcanabilir gelirlerinde azalmaya neden olması ise bu refah etkisi ile telafi edilmektedir. Faiz oranlarının azalması ile oluşan refah etkisi harcanabilir gelirin azalmasından kaynaklanan daraltıcı etkiden büyük olmakta ve bu nedenle tüketimi artırarak genişleyici etki yaratmaktadır (Giovazzi ve Pagano 1990, 93-94).

Giovazzi ve Pagano'nun çalışmasından sonra genişletici kemer sıkma görüşünü şiddetle savunan ve genişletici kemer sıkma yaklaşımı denince akla ilk gelen isim olan Alberto Alesina, 1995 yılında Roberto Perotti ile yaptığı çalışmada genişletici kemer sıkmanın kapsamını ve tezini genişletmiştir. Bu kapsamda 1960 yılından 1992 yılına kadar 20 OECD ülkesini inceleyerek en çok etkinin hangi tür politikalar (vergi artışı/kamu harcamalarında kesinti) uygulandığında ortaya çıktığını araştırmışlardır. Bu kapsamda inceledikleri örneklerde (t) yılında başlayan çok sıkı bir düzenlemeyi (t+3) yılındaki brüt borç/GSYİH oranının (t) zamanındaki GSYİH oranından en az %5 oranında az olması durumunda başarılı adletmişlerdir. Bu kapsamda 14 başarılı 38 başarısız düzenleme bulmuşlardır. Aynı zamanda borç/GSYİH oranında kalıcı bir azalmaya neden olacak etkin politika karışımının nasıl olması gerektiği sorusuna da yanıt arayan Alesina ve Perotti, başarılı mali konsolidasyonun temel olarak harcamalarda yapılan kesintilerle ilişkili olduğunu, vergi artışına dayalı yapılan mali konsolidasyonun başarılı olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca başarılı mali konsolidasyonun harcama tarafında özellikle transfer harcamaları ile kamu ücretleri ve kamu istihdamında yapılan kesintiler ile gerçekleştiğini iddia etmiştir. Bununla birlikte çalışmalarında farklı tür hükümet çeşitlerinin mali konsolidasyonun başarısı ile ilişkisini inceleyen Alesina ve Perotti, hükümetleri iki farklı grup altında ele almıştır. İlk grupta tek parti, koalisyon partisi ve azınlık partisi yer alırken, ikinci grupta sağ, merkez ve sol partiler yer almıştır. Bu noktada Alesina ve Perotti, koalisyon hükümetlerinin mali konsolidasyon girişimlerinin genellikle başarısız olduğu, tek parti ve azınlık hükümetlerinin ise başarı oranlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşırken sol görüşlü hükümetlerin oldukça sıkı maliye politikası uygulamasının sağ ve merkez görüşlülere göre daha olası olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Alesina ve Perotti 1995, 16-22).

Alesina ve Perotti bu makalesiyle genişletici kemer sıkma düşüncesini pekiştirerek mali konsolidasyonu meşru bir zemine oturtarak normalleştirmeye

başlamıştır. Alesina'nın genişletici kemer sıkma düşüncesine katkısı özellikle 2008 krizi sonrası kemer sıkma önlemlerin tartışıldığı ve AB üyesi ülkelerin ekonomi bakanlarının toplandığı 2010 ECOFIN toplantısında kendini göstermiştir. Alesina, konuşmasında bütçe kesintilerine giden politikaların özellikle de harcama kesintileri ağırlıklı politikaların politikacılar tarafından genelde ölüm öpücüğü gibi görüldüğü, bu nedenle seçim kazanmak isteyen hükümetlerin mali konsolidasyonu ertelediği ancak bu durumun doğru olmadığını ifade etmiştir. Alesina, ekonomi bakanlarına ekonomik durgunluk durumunda kesinti yapılırsa bile bu durumun seçimleri etkilemeyeceği garantisini vermektedir. Çünkü bütün mali düzenlemeler resesyona neden olmamakta, büyük oranlarda kesintileri ekonomik büyüme takip etmektedir (A. Alesina 2010, 2-3). Bu çerçevede Alesina'nın 2010 sonrasında alınan kemer sıkma önlemlerinde fiili bir katkısı olduğu değerlendirilebilir. Alesina toplantı sonrasında yine genişletici kemer sıkma yaklaşımı çerçevesinde yaptığı çalışmalara devam etmiştir. Alesina, Ardagna ile yaptığı çalışmada mali konsolidasyonun genişleyici etkisini hem talep yönlü hem de arz yönlü olarak ele alınmıştır. Mali konsolidasyonu talep yönlü olarak ele aldıklarında, ekonomik birimleri anki mali disiplinin gelecekte daha yıkıcı ve büyük bir mali disiplini engelleyeceğini düşündüklerinde kemer sıkma politikalarının genişleyici olabileceğini savunmuşlardır. Bunun nedenini ise gelecekte daha maliyetli bir kemer sıkmanın yaşanmayacağı fikrinin refah üzerinde pozitif bir etki yaratmasına bağlı olarak tüketimin ve toplam talebin artacağı düşüncesine bağlamışlardır. Alesina ve Ardagna, mali disiplinin ekonomiyi etkileme kanallarından bir diğerinin ise faiz oranlarına dair beklentiler yoluyla ortaya çıktığını savunmuştur. Ekonomik birimler, istikrarın güvenilir olduğuna ve devlet borçlarının ödenebileceğine inandıklarında devlet tahvillerinden daha az gelir yani faiz oranı talep ederler. Devlet tahvillerinin faiz oranlarının düşmesi ise reel faiz oranlarında bir düşüşe neden olursa tahvillerin değeri artar ve böylelikle ekonomik birimlerin finansal refahı artar, bu durum da yatırım ve tüketim üzerinde

olumlu bir etki yaratacaktır. Arz yönünden bakıldığında ise Alesina ve Ardagna'ya göre mali düzenlemelerin genişleyici etkisi emek piyasaları üzerinden ortaya çıkmaktadır. Kamu istihdamında ve kamu ücretlerinde yaşanan bir azalma özel sektördeki istihdamı da etkilemekte ve özel sektörde de daha az bir istihdam ve daha az ücret düzeyleri görülmektedir. Bu gelişmeye sendikaların faydalarının azalması eşlik etmektedir. Böyle bir durum, özel sektörün karında artışa neden olurken yatırım ve rekabet artacaktır. Diğer bir taraftan da işçinin net ücretinde bir azalmaya neden olan gelir vergisi artışı ya da sosyal güvenlik katkıları işverenin karşılaştığı vergi öncesi reel ücretlerde bir artışa neden olur ve bu da yine daha fazla kar, yatırım ve rekabet anlamına gelmektedir (Alesina ve Ardagna 2010, 38). Alesina ve Ardagna aynı zamanda borç/GSYİH oranında kalıcı bir azalmaya neden olacak etkin politika karışımının (vergi artışı/kamu harcaması kesintisi) nasıl olması gerektiği sorusuna da yanıt aramıştır. Bu sorulara ilişkin Alesina ve Ardagna'nın ilk olarak ulaştığı sonuç; harcama kesintilerine dayalı mali düzenlemelerin borç/GSYİH oranında daha uzun ve kalıcı azalmalara neden olacağıdır. İkinci olarak ise yine harcama kesintilerine dayanan mali düzenlemelerin vergi artışına dayanan mali düzenlemelere göre çıktı ve işsizlik üzerindeki olumsuz etkisinin daha küçük olduğu savunulmaktadır. Hatta harcama kesintilerine yönelik mali düzenlemelerin yapıldığı süreç boyunca ve düzenlemeler sonrasında GSYİH'daki büyümenin önceki dönemlere göre daha yüksek olduğunu iddia etmektedirler. Bu tarz mali düzenlemelere emek piyasasına ve piyasa liberalizasyonuna yönelik düzenlemelerin eşlik etmesi genişletici etkinin daha muhtemel olmasını sağlayacaktır (Alesina ve Ardagna 2012, 1-2). Harcama kesintilerine yönelik yapılan kemer sıkma politikalarının vergi artışı temelli politikalara nazaran daha az düzeyde çıktı açığına neden olduğu iddiası Alesina, Giovazzi ve Favero tarafından da savunulmuş ve kemer sıkma analizi genişletilmiştir. Hatta mali konsolidasyonun çok yıllık bir süreci ifade etmesinden kaynaklı olarak geçmişte yapılmış, şuan yapılan ve gelecekte planlanan mali

düzenlemelerin zamanlar arası tasarımı ele alınmıştır. Bu çalışma sonucunda mali konsolidasyonun etkilerinin, mali konsolidasyonun bileşimine (vergi artışı/harcama kesintisi) ve zaman içerisindeki tutarlılığına (gelir ve harcamalardaki değişimin kalıcı ya da geçici olması) bağlı olduğu kanaatine varmışlardır. Bu kapsamda harcama kesintisine dayanan düzenlemelerin ortalamada daha ılımlı ve kısa dönemli resesyona neden olduğu hatta bazı durumlarda resesyona hiç neden olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bunlara ilaveten yazarlar dur-kalk düzenlemelerden ziyade sürekli ve daimi mali düzenlemelerin daha az düzeyde çıktı kaybına neden olduğu iddiasındadır. Ayrıca her iki tür kemer sıkma politikalarının çıktı üzerinde yarattığı etki farkının temel olarak tüketimden değil yatırımdan kaynaklı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çünkü, Alesina, Giovazzi ve Favero iş dünyasının güveninin tüketici güveninin aksine harcama kesintisi temelli düzenlemelere anında tepki verdiği iddiasındadır (Alesina, Favero ve Giovazzi 2012, 2-6). Özellikle 2010 sonrasında gündeme gelen kemer sıkma düşüncesinde işte bu düşünürlerin söylemleri ve çalışmaları rol oynadığı gayet açıktır. Genişletici kemer sıkma politikasına dair iddialar şaşırtıcı şekilde etkili olmuş ve 2010 sonrası özellikle AB bu politikalarla şekillenmiştir.

1.4.5. Kemer Sıkma 2008 Krizi Sonrası IMF Yaklaşımı

IMF de 2008 krizi sonrası kemer sıkma önlemlerini savunmuş ve buna yönelik önlem listeleri yayımlamıştır. 2010 yılı içerisinde yayımlanan IMF metinlerinde kemer sıkma çağrısı ve kemer sıkma reçetelerini görmek mümkündür. IMF (2010a), krizin kamu maliyesini olumsuz etkilediğine dikkat çekmektedir. IMF, her ne kadar kriz sonrasında yapılan mali müdahaleler krizin etkilerini azaltmış olsa da kamu maliyesinin sürdürülebilirliğinin tehlikede olduğunu ve yeni stratejiler geliştirilmesi gerektiği üzerinde

durmuştur. Bu kapsamda borç rasyosu sürdürülebilirliği öncelik olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede ilk olarak yeniden bir güven inşası için hükümetlerce mali konsolidasyon önlemleri stratejileri açıklanmalıdır. Bu durum devletin kredibilitesini artıracak ve risk primini azaltacaktır. Dolayısıyla reel faiz oranları düşecek ve ekonomi olumlu yönde etkilenecektir (IMF 2010a, 9-10). Öte yandan kamu borcunun azaltılmasında enflasyona başvurulmaması önerilmektedir. Enflasyon sonucu ortaya çıkabilecek reel faizlerinde artış kamunun daha yüksek maliyetlere katlanmasına ve ekonomide istikrarsızlığa neden olabilecektir.

IMF'in (IMF 2010b, 10) bir diğer önerisi 10 yıl boyunca kişi başına düşen reel kamu harcaması miktarının sabit tutulmasıdır. Böylece milli gelirin %3-3,5'i arasında bir tasarruf sağlanabilecektir. Kamu harcamalarında yapılacak yapısal reformlar yoluyla birincil bütçe fazlasının elde edilmesi, kamudaki toplam maaş giderlerinin, sosyal yardımlarının ve askeri harcamaların azaltılması kamu harcamaları bağlamındaki diğer önerilerdir. Sağlık ve emeklilik sisteminde yapılacak reformlar da IMF'in kemer sıkma politika önerilerinin başında gelmektedir. Emeklilik yaşının artırılması, katkı payı ödemelerinin artırılması ve emekli maaşlarının düşürülmesi mali konsolidasyon stratejilerindedir (IMF 2010a, 18-20).

IMF'in (2010b) kamu maliyesinin gelir ayağına yönelik de kemer sıkma önerileri olmuştur. IMF'ye göre kamu gelirlerinin artırılması için esnekliği düşük alanlar vergilendirilmeli, uluslararası işbirliği dâhil vergi uyumu artırılmalı, vergiden kaçınma önlenmeli ve vergi tabanını genişletecek önlemler alınmalıdır. Bu kapsamda KDV'deki istisna ve muafiyetler azaltılmalı ve indirimli oran uygulamaları kaldırılmalıdır. Yine alkol, tütün ve otomobiller üzerinde özel tüketim vergileri gelir toplamak için bir alan yaratabilir. Ayrıca servet vergilerinin getirilmesi ve etkin karbon fiyatlama uygulamaları kamu gelirlerini artırıcı bir etki yaratabilir (IMF 2010b, 4: 38-56). Ayrıca IMF'e göre uygulamaya sokulacak yapısal reformlar sayesinde ekonomik

büyüme sağlanabilir. Bu durum da vergi gelirlerinde pozitif artışa imkan sağlayacaktır. Kurumsal düzenlemelerde mali konsolidasyonun, stratejilerin başarıya ulaşmasında etkin bir rol oynayacağı değerlendirilmektedir. Bunların yanı sıra kamu maliyesinin sürdürülebilirliği için özelleştirmede bir seçenek olarak değerlendirilmesi IMF tarafından önerilmektedir (IMF 2010c, 17-19).

1.4.6. Kemer Sıkma 2008 Krizi Sonrası OECD Yaklaşımı

OECD’de IMF gibi kriz sonrası yükselen kamu borçlarına dikkat çekerek kamu borçlarının azaltılması yönünde telkinlerde bulunmuştur. Bu çerçevede OECD metinlerinde de kemer sıkma reçetelerini görmek mümkündür. OECD’nin ilk işaret ettiği nokta IMF gibi sağlık ve sosyal güvenlik sisteminde reform yapılmasıdır. OECD’ye göre sağlık hizmetlerinin sunumunda daha çok piyasa mekanizmasının kullanılması seçeneği değerlendirilmelidir. Sosyal güvenlik sistemindeki geri ödeme sistemi tartışmaya açılarak bunun değiştirilmesi önerilmektedir. Mali konsolidasyon sağlanması için kamu yönetim ve kontrolleri ve bütçe sınırlarının belirlenmesi bir politika seçeneği olarak durmaktadır. Kamusal hizmetlerde etkinliğin artırılması mali disiplin sağlanmasını kolaylaştırabilir. Bu alanlardan bir tanesi de eğitimidir. Yine üniversite harçlarında yapılacak artışlar gelir kaynağı olarak değerlendirilebilir. Bunlarla beraber sosyal transfer harcamaları da kemer sıkma politikaları için uygun bir alan olarak durmaktadır. OECD ülkeleri ortalamasına göre milli gelirin %14’ünü sosyal transfer harcamaları oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu harcamalar kemer sıkma bir alan yaratmaktadır (OECD 2012(a), 4-5).

Kemer sıkmanın gelir ayağında da mali konsolidasyona yönelik politikalar üretilmesi mümkündür. Bu kapsamda vergi tabanını genişletecek uygulamalara

başvurulmalıdır. Etkinsiz ve verimsiz olan vergi harcamaları azaltılarak vergi tabanı genişletilmelidir. OECD'ye göre kamu gelirlerinin artırılması için KDV düzenlemeleri uygun bir seçenektir. İndirimli KDV uygulamalarının kapsamı daraltılarak vergi tabanı genişletilmelidir. Bu gelişmelerden olumsuz etkilenecek düşük gelirlilere doğrudan nakit desteği sağlanabilir. Vergiye esnekliğinin düşük olması nedeniyle taşınmaz mülkiyeti üzerinde de vergi yükü elde edilerek gelir sağlanabilir (OECD 2012(a), 5-6). Bu kapsamda değerlendirildiğinde 2008 sonrası ortaya çıkan durum karşısında OECD gelirleri artırıcı ve giderleri azaltıcı yöntemler uygulanmasını tavsiye ederek kamu tasarruflarının artırılmasını önermektedir.

1.4.7. Kemer Sıkmaya Eleştirel Yaklaşımlar

Literatürde genişletici kemer sıkma yaklaşımı kadar kemer sıkmaya eleştirel yaklaşımlar da oldukça geniş bir yer kaplamaktadır. Kemer sıkma yaklaşımına en kapsamlı eleştiri Mark Blyh'in "*Kemer Sıkmak: Tehlikeli Bir Fikrin Tarihi*" kitabı ile yapılmıştır. Blyh, çalışmasında Avrupa ve Amerika'da ayrı ayrı krize giden süreci analiz etmiştir. Ayrıca kemer sıkmanın geçmişten günümüze kadar uzanan entelektüel tarihini ve uygulamada kemer sıkma sürecini ele alarak detaylı bir analiz yapmıştır. Blyh'e göre kemer sıkma açık bir şekilde işe yaramadığı gibi tehlikeli bir fikirdir. Kemer sıkma düşüncesinin tehlikeli olmasının bir nedeni 2008 krizi sonrası yaşanan sözde borç krizinin nedenlerinin politikacılar ve medya tarafından çarpıtılarak nedenin fazla harcama yapmış devlet olarak gösterilmesinde yatmaktadır. Blyh ayrıca kemer sıkma politikasını dağılımsal anlamda da ele almış ve politikaların etkilerinin farklı gelir grupları tarafından farklı düzeylerde hissedileceğini belirtmiştir. Çünkü gelir dağılımının en altında yer alan gruplar devletin sağladığı sosyal hizmetlere daha bağımlı

bir haldedir. Blyth, ayrıca Keynez'in "terkip hatası" sorunundan çıkarımla büyümenin sağlanması noktasında hepimizin aynı anda kesinti yapamayacağını söyler. Çünkü birinin harcama yapması diğerinin birikim yapması anlamına gelmektedir. Borç sadece birinin yükümlülüğü değil aynı zamanda başkasının geliridir. Bu nedenle herkesin aynı anda tutumlu davranması ekonomide küçülmeye neden olacaktır. Bu terkip hatası kemer sıkmanın büyümeye neden olacağı fikrini çürütmektedir (Blyth 2017, 14-21).

Kemer sıkmaya bir diğer eleştiri Robert Boyer (2012) tarafından yapılmıştır. Boyer, kemer sıkmayı Keynez'in çarpan etkisi üzerinden ele alarak kemer sıkmanın çarpan etkisiyle efektif talepte azalmaya neden olacağını ve bu etkinin kısa dönemli de olsa kötümser adaptif beklentilerin etkisiyle üretim ve yatırım kararları olumsuz etkileneceğini savunmaktadır. Boyer bu noktada olumsuz etkinin telafi edilmesinin üç şekilde olacağını savunmuştur. Bunlardan ilki finansal piyasaların politikalara tepkisiyle ilgilidir. Kamu borcunun azalıyor oluşu, daha düşük faiz oranlarına neden olabilir. Böyle bir durumda özel talep daha az dışlanma etkisine maruz kalacak ve özel talepteki iyileşme kemer sıkmanın olumsuz etkisini telafi edebilecektir. İkinci telafi edici mekanizma Rikardiyen denkleme ilişkindir. Kamu harcamalarının azaltılması, rasyonel bireylerde kendilerinden gelecekte daha az vergi alınacağı algısını yaratıp bireylerin tüketim ve tasarruf kararlarını etkileyebilir. Üçüncü mekanizma ise yurt içi rekabet ve ticaretin gelişmesiyle ilgilidir. Yurt içinde yaşanan bir durgunluk firmaları uluslararası piyasalara yönlendirebilir ve ticaret dengesinde iyileşmeler yoluyla negatif etki telafi edilebilir. Ancak kemer sıkmanın etkisi yukarıda sayılan tüm karşıt mekanizmaların birbirini nasıl etkilediğine bağlıdır. Bu nedenle kemer sıkmanın genişleyici etkisinin olacağına dair bir kesinlik söz konusu değildir ve herhangi bir kemer sıkma politikasının başarılı olacağına ilişkin genel teorik bir neden ve garanti bulunamaz (Boyer 2012, 296-297). Buna ilaveten Boyer her ülkenin kamu açıklarının sebeplerini, yapısal ve kurumsal yapılanmasını bilmeden herhangi bir ayırım olmaksızın herkese tek

tip bir politika uygulanmasına karşı çıkmakta ve bir ülke için uygun ve verimli olan bir stratejinin uluslararası ekonominin tümü için iyi olacağına dair bir algının yanlış olacağına vurgu yapmaktadır (Boyer 2012, 306).

Kemer sıkma düşüncesi literatürde Thomas Palley tarafından da eleştirilmiştir. Palley bütçe açıklarının ekonomide otomatik dengeleyici olarak işlev gördüğünü ve bu açıklara bir tavan koyulmasının bu işlevin kaybolmasına neden olacağı iddiasındadır (T. Palley 2010, 7). Palley ayrıca kemer sıkmanın vergilerin artırılması ya da harcamaların kesilmesi yoluyla yapılmasının her iki türünün de ekonomide daraltıcı etki yaratacağını savunmaktadır. Ayrıca Palley'e göre vergilerin artırılması yoluyla ya da harcamaların azaltılması yoluyla kemer sıkma ekonomide daraltıcı etki yaratır. Ancak en fazla daraltıcı etkiye neden olan politika harcamaların kesilmesi, daraltıcı etkisi en az olan politika ise kar gelirlerinden alınan vergilerin artırmaktır (T. Palley 2010, 7-8).

Kemer sıkma politikalarının neoliberalizm ile ilişkisi ise Sue Konzelmann, John Clarke ve Janet Newman tarafından ele alınmıştır. Konzelmann'a (2012) göre kemer sıkma hususu görüldüğü kadar basit bir konu değildir. Kamu borçlarının daha fazla borçlanmayla ya da para yaratma yoluyla finanse edilmesi ekonomik, sosyal ve siyasi sonuçlara neden olmaktadır. Bu nedenle kemer sıkma ekonomisi sosyal ve siyasi bağlamından ayrı düşünülemeyeceği gibi kemer sıkmanın ne olduğu, ne zaman uygulanması gerektiği ve kimin çıkarlarını etkileyeceği konusu hakkında kesin bir uzlaşma bulunmamaktadır. Ayrıca neoliberalizm ile kemer sıkma politikalarının değişikliğe uğradığını savunan Konzelmann'a göre önceden konjonktür döngüsünün üst kısımlarında enflasyonu engellemek adına kemer sıkma uygulanırken neoliberalizmin etkisiyle döngünün alt kısımlarında uygulanmaya başlamıştır. Kemer sıkma politikaları için herhangi bir ekonomik temel bulunmamasına rağmen resesyon dönemlerinde neden hala kemer sıkma konusunda ısrar edildiği sorusunu soran Konzelmann bu sorunun cevabını ise liberalleşen finansal piyasaların politik ve ekonomik dünyadaki etkilerinde

bulmuştur. Çünkü neoliberal dönem boyunca maliye politikaları özel sektörün ve finansal elitlerin çıkarlarına yönelik olarak yürütülmüştür. Bu nedenle kemer sıkma özel sektör tarafından devletin borcunu ödeyebileceğinin kanıtı olarak talep edilmektedir. Bu bağlamda kemer sıkma, amacı makroekonomik istikrar olan bir politikadan ziyade politikanın amacı haline gelmiştir (Konzelmann 2012, 2-28).

Yine aynı şekilde John Clarke ve Janet Newman kemer sıkma politikalarını neoliberalizm ile bağlantılı şekilde ele almış ve krizin nedeninin ideolojik olarak değiştirilerek bankaların almış olduğu riskten ziyade hantal ve yüksek kamu harcamaları olan refah devletine bağlandığını düşünmüştür. Bu biçim değiştirmeyi ise yoğun bir ideolojik çalışmanın sonucu yani aslen neoliberal politikaların bir sonucu olarak ele almaktadırlar. Bütçe açıklarının sürdürülemez olduğuna dair ve mali konsolidasyonun genişleyici etkisi olduğuna dair düşünceler uluslararası finansal kurumlar tarafından özellikle de IMF tarafından sadece yaygınlaştırılmamış aynı zamanda zorla kabul ettirilmiştir. Kemer sıkmanın özel tüketimi, yatırımı ve büyümeyi artıracığına yönelik temel savı sihirli bir inanıştan öteye gidemez ve kemer sıkmanın baskın bir küresel bilgelige dönüşmüş olmasında siyasi ve ideolojik çalışmaların etkisi oldukça büyüktür (Clarke ve Neuman 2012, 300-302).

Kemer sıkmanın gelir dağılımı üzerindeki etkisi ise Theodopoulou ve Watt(2011) tarafından incelenmiştir. Kemer sıkma politikalarının gelir dağılımı üzerinde genelde geriye yönelik etkisi olduğunu savunmuşlardır. Burada geriye yönelik etkiden kasıt ise kemer sıkmanın etkilerinin düşük gelirliler üzerinde daha yüksek olmasıdır. Toplum içerisinde özellikle emekliler, kamu sektörü çalışanları ve yoksulluk yardımı alan bireylerin kemer sıkma önlemlerinden ağır biçimde ve kötü yönde etkilendiğini savunmuşlardır. Bu dağılımsal etki sadece Fransa ve Luksemburg'da ileriye yansımakta ve yüksek gelirlere yönelik vergi artışları yapılmaktadır (Theodoropolou ve Watt 2011, 5-6). Aynı şekilde Leventi (2010) de kemer sıkmanın

gelir dağılımı üzerindeki etkilerini 4 AB üyesi ülke için incelemiş ve Estonya, Yunanistan ve İspanya'da kemer sıkma politikalarının yoksulluğu artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca mutlak rakamlarla yüksek gelirliilerin kemer sıkma politikalarından kaynaklı gelir kayıpları daha yüksek olsa da, görelî terimlerle (gelirlerine oransal olarak) düşük gelirliilerin gelir kaybı yüksek gelirliilerine göre daha yüksek olmaktadır (Leventi, et al. 2010, 13-16).

2. 2008 KRİZİNE GİDERKEN MALİYE POLİTİKALARI

Keynezyen dönem gerçek anlamda kamu maliyesinin oluştuğu dönem olarak ele alındığında söz konusu dönemde maliye politikalarının etkin olduğu iddiasından çıkarımla ekonomiye müdahale aracı olarak maliye politikalarının yoğun bir biçimde kullanıldığı açıktır. Ancak neoliberalizme zemin hazırlayan monetarizm ile özellikle maliye politikasının etkisiz oluşuna dair söylemlerin artması ve Keynezyen düşüncenin krizi açıklamada yetersiz kalışı ile para politikaları önem kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda 1970'li yılların temel söyleminin maliye politikalarının etkisizliğine dair söylemler olduğu söylenebilir. Bunlara ilaveten neoliberalizm ile devletin ekonomideki rolünün geçirdiği dönüşüm elbette kamu maliyesi üzerinde de etkiler yaratmıştır. Bu kapsamda zaman içerisinde vergilendirme ve kamu harcamalarına yönelik yaklaşımlarda değişimler gerçekleşmiştir. Bu kapsamda bu bölümün konusunu temel olarak maliye politikaları kapsamında vergilendirme ve kamu harcamaları özelinde neoliberalizm öncesi ve neoliberalizm sonrasında gerçekleşen değişimler ele alınmıştır.

2.1. Krize Giderken Kamu Harcamaları

Özellikle devletin ekonomide üstlenmiş olduğu rol ile doğrudan bağlantılı olarak kamu harcamaları zaman içerisinde değişim göstermiştir. Bu bağlamda kemer sıkmayla da doğrudan ilişkili olduğundan bu bölümde özellikle neoliberal dönem öncesi ve sonrasında kamu harcamalarının tarihsel gelişimine bakmakta yarar görülmektedir. Birinci bölümde anlatıldığı üzere Klasik ekonomistler ekonomide devlete sınırlı bir rol atfetmiştir. Devletin ekonomiye müdahalesini istemeyen ve devletin ekonomideki

faaliyetlerinin yalnızca ulusal güvenliği sağlama, eğitim ve kişisel hakların korunması gibi faaliyetlerden oluşmasını savunan anlayış kamu harcamalarını da etkilemiştir. Bu düşünceden hareketle Tablo 1’den görüldüğü üzere 19. Yüzyılda GSYİH içerisindeki kamu harcamalarının payı seçili ülkelerde ortalama %10,7’dir. Bu oran ABD’de yaklaşık %7 iken Almanya ve İngiltere’de bu oran %10’u aşmamaktadır. Avusturya, İtalya, İsviçre ve Fransa’nın kamu harcamaları ise diğer ülkelere kıyasla yüksek seyretmiştir ve bu ülkelerde devletin ekonomide ciddi varlığından söz edilebilir. 1870 yılı ile Birinci Dünya Savaşı arası dönemde kamu harcamaları yavaş yavaş artmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı’nın etkisiyle silahlanmaya başlayan Avusturya, Almanya, Fransa ve İngiltere’de kamu harcamaları buna paralel olarak artış göstermiştir. Japonya, Norveç, Hollanda ABD’de ise kamu harcamaları söz konusu dönemde de %10’un altında kalmıştır.

Tablo 1: Kamu Harcamalarındaki Artış (GSYİH’ya Oranla), 1870-1996

		Birinci Dünya Savaşı		İkinci Dünya Savaşı		
		Öncesi	Sonrası	Öncesi	Sonrası	
	1870	1913	1920	1937	1960	1980
Avustralya	18,3	16,5	19,3	14,8	21,2	34,1
Avusturya	10,5	17	14,7	20,6	35,7	48,1
Kanada	-	-	16,7	25	28,6	38,8
Fransa	12,6	17	27,6	29	34,6	46,1
Almanya	10	14,8	25	34,1	32,4	47,9
İtalya	13,7	17,1	30,1	31,1	30,1	42,1
İrlanda	-	-	18,8	25,5	28	48,9
Japonya	8,8	8,3	14,8	25,4	17,5	32
Yeni Zelanda	-	-	24,6	25,3	26,9	38,1
Norveç	5,9	9,3	16	11,8	29,9	43,8
İsveç	5,7	10,4	10,9	16,5	31	60,1
İsviçre	16,5	14	17	24,1	17,2	32,8
İngiltere	9,4	12,7	26,2	30	32,2	43
Amerika	7,3	7,5	12,1	19,7	27	31,4
Ortalama	10,8	13,1	19,6	23,8	28	41,9
Belçika	-	13,8	22,1	21,8	30,3	57,8
Hollanda	9,1	9	13,5	19	33,7	55,8
İspanya	-	11	8,3	13,2	18,8	32,2
Ortalama	9,1	11,3	14,6	18	27,6	48,6
Toplam Ortalama	10,7	12,7	18,7	22,8	27,9	43,1

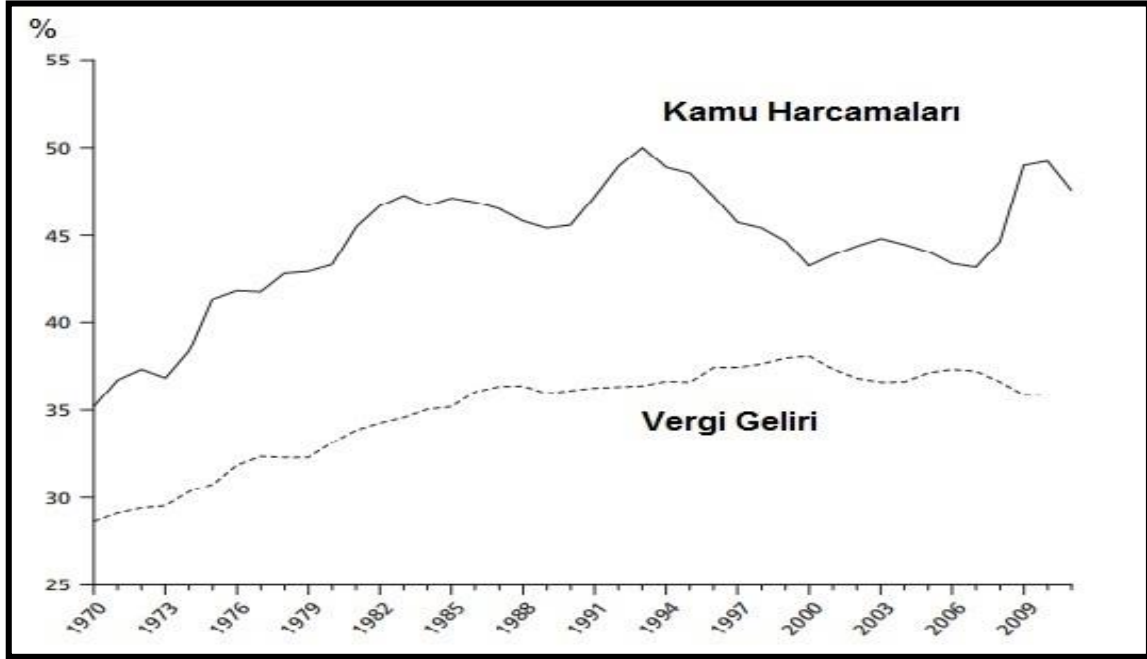
Kaynak: (Tanzi ve Shuknecht 2000, 6-7).

Birinci Dünya Savaşı'nın kamu harcamalarına yansımaları ise artış şeklinde olmuştur. Askeri harcamaların artması, savaş sonrasında savaşla ilgili borçların ödenmek zorunda olması gibi nedenlerle savaş öncesinde %12,7 olan kamu harcamaları ortalaması savaş sonrasında %18,7'ye yükselmiştir. Söz konusu dönemde Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere'de kamu harcamaları %25'in üzerine çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde devletin rolüne dair genel kanı Keynez'in etkisiyle değişmeye başlamıştır. Söz konusu dönem özellikle Avrupa'da sosyal güvenlik sistemlerinin oluşturulmaya başlandığı, Büyük Buhranın etkisiyle genişleyici politikaların izlendiği bir döneme denk gelmektedir. 1930'lu yılların ortalarından itibaren ise yaklaşmakta olan İkinci Dünya Savaşı nedeniyle askeri harcamalar artmaya başlamıştır. 1937 yılında ortalama kamu harcaması 1913 yılındaki seviyesinin yaklaşık iki katına çıkarak %22,8'e yükselmiştir. 1937 yılında özellikle Almanya, Fransa, İtalya, Japonya, İngiltere ve ABD'de kamu harcamalarındaki artışlar dikkat çekmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ise özellikle 1960-1980 arası dönemin belirgin özelliği kamu harcamalarının 1937-1960 dönemine göre daha hızlı bir artış göstermiş olmasıdır. 1960 yılında yaklaşık %30 olan ortalama kamu harcaması oranı 1980'e gelindiğinde %40'ın üzerine çıkmıştır. Tablodan görüldüğü üzere seçili ülkelerin hepsinde söz konusu dönemde kamu harcamalarında artış yaşanmıştır. Dönemin kamu harcamalarındaki artış doğrudan uygulanan politikalarla bağlantılıdır. Bu dönemde özellikle Keynezyen politikaların yoğun olarak uygulandığı dönem olması bakımından genişleyici politikaların yoğun olarak uygulandığı dönem olmuştur. Yine bu dönemde John K. Galbraith, James Tobin, Francis Bator gibi çeşitli düşünürler devletin mal ve hizmet sağlama noktasında önemine vurgu yaparak devletin ekonomide aktif rolünü savunmuştur. Bunlara ilaveten bu dönem refah devleti düşüncesinden hareketle çeşitli programların ve politikaların uygulanması bakımından önemlidir. Bu nedenlerle 1960-

1980 dönemi kamu müdahalesinin altın çağı olarak değerlendirilebilir (Tanzi ve Shuknecht 2000, 3-22).

Görüldüğü üzere neoliberal politikaların uygulamaya dökülmeye başladığı 1970’li ve 80’li yıllara kadar gerek savaşların etkisiyle gerekse Keynezyen genişleyici politikaların etkisiyle kamu harcamaları ortalamasında artış görülmüştür. Kamu harcamalarındaki söz konusu artış neoliberal dönemin ilk yıllarında da devam etmiştir. Neoliberal dönemin kamu harcamaları artışı bu noktada Wolfgang Streeck (2015) tarafından analiz edilmiştir. Streeck’e göre 1970 yılından bu yana neredeyse bütün OECD ülkeleri kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki farkı kapatmak için borçlanmakta, bu durum da kamu borcunda sürekli bir artışa neden olmaktadır. Streeck, bu noktada kamu harcamalarının ve dolayısıyla kamu borcunun artışını kamu gelirleriyle ilişkilendirmiş, neoliberal dönemde artan kamu borcunu ülkelerin azalan büyüme oranlarına çeşitli şekillerde verdiği yanıtın bir sonucu olarak ele almıştır. Borçluluk, özellikle 1960’ların sonlarına doğru savaş sonrasında büyüme döneminin sona ermesiyle bariz şekilde artmaya başlamıştır. Söz konusu döneme kadar artan kamu harcamalarına vergilerdeki artış eşlik ederken söz konusu dönemde kamu gelirlerinde beklenen artış sağlanamamıştır (Armin ve Streeck, 4-7). Şekil 1’den görüldüğü üzere 1970’lerde vergi gelirlerindeki artış kamu harcamalarındaki artışın gerisinde kalmaya başlamış ve 1970’lerde GSYİH’ya oranı yaklaşık %40’larda olan kamu harcamaları 2010 yılında %50’lere kadar yükselmiştir. Buradan hareketle Streeck, kamu borcunun sebebini açıklarken gelir ayağında yaşanan durgunluğa dikkat çekmiştir (Streeck 2015, 101).

Şekil 1²: Seçili OECD Ülkelerinde Kamu Harcama ve Vergi Gelirlerinin GSYİH'ya oranı, 1970-2009

Kaynak: (Streck 2013, 8).

1970'li yıllarda özellikle petrol şoklarının etkisiyle OECD ülkelerinin genelinde görülen enflasyon artışı ve durgunluk sonrasında FED enflasyon oranlarına karşı önlem almış ve faiz oranlarında artışa gitmiştir. Bu durum kamu borcunu olumsuz etkilerken yaşanan resesyona otomatik stabilizatörleri devreye sokmuş, yüksek işsizlik oranları refah devletine olan talebi artırmıştır. Bunlara ilaveten söz konusu dönem, işsizlik yardımlarının arttığı, emek piyasasına yönelik daha fazla harcama yapılan bir dönem olmuştur. Savaş sonrası dönemde politik olarak garanti edilen tam istihdam taahhüdünün kamu finansmanı üzerinde baskı oluşturduğu söylenebilir. Kamu borcunun artışının bir diğer nedeni ise neoliberal dönemde arzu edilen büyüme oranlarına ulaşılamaması nedeniyle gelir vergisi oranlarının daha fazla artırılmaması ve yükselen orta sınıfın gelirlerindeki düşüşün yarattığı vergi direncidir. Vergi direnci ile karşı karşıya kalan bazı ülkeler nominal gelir artığında daha yüksek vergi dilimine girme uygulamasını durduracak vergi reformları uygulamıştır. Ayrıca neoliberal politikalarla

² Seçili Ülkeler: Avusturya, Avustralya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, İngiltere, ABD. Söz konusu hesaplamalar seçili ülkelerin ağırlıklandırılmamış ortalamasıyla bulunmuştur.

sermaye kontrollerinin kaldırılması ve uluslararasılaştırma nedeniyle yaşanan vergi rekabeti kurumlar vergisinin azaltılmasına neden olmuştur (Streeck 2013, 7).

Yani neoliberal politikaların etkisiyle vergi devletinden³, giderlerinin büyük bir kısmını vergiler yerine borçlanma ile karşılayan ve elde ettiği vergi gelirlerini yine borcunun finansmanı için kullanan bir borç devletine dönüşüm gerçekleşmiştir (Streeck 2015, 108-109). Borç devletinin ortaya çıkışı ise 1990'lı yıllarda özellikle AB nezdinde başlayan bir mali konsolidasyon dönemini gündeme getirmiştir. Kamu borcunun azaltılması, 1992'de imzalanan Maastricht Kriterleri bağlamında birçok AB ülkesinin gündemini oluştururken aynı gündem ABD'de ise Bill Clinton yönetiminin politikalarını yönlendirmiştir. Neoliberal politikaların egemenliğini kurması ile kamu harcamalarına yönelik çeşitli görüşler görüşler bu dönemde hakimiyetini kurmaya başlamıştır. Bu kapsamda 1970'lerden beri sürekli artmakta olan kamu borcunun küresel reel faiz oranlarını artırdığına ve sermaye stoklarını azalttığına dair yaygın inanış hakim olmaya başlamıştır. Ayrıca kamu borcunun sadece bugün değil gelecekte de baskı yaratma olasılığının yüksek olacak olması söz konusu dönemde tekrarlanırken yüksek kamu borcu ve kamu açıklarının enflasyonist etki yaratacağına ilişkin düşünce hakim olmuştur. Bu bağlamda özellikle neoliberal düşüncede fiyat istikrarının sağlanmasına verilen önem göz önünde bulundurulduğunda bireylerin devlet borcunun sürdürülebilir olduğuna inanmadığı ve merkez bankasının devreye girebileceğine inandığı noktada enflasyon beklentileri ve enflasyon artabilir düşüncesi yaygınlaşmıştır.

³ Kamu maliyesinin tarihsel sürecinde önemli unsurlardan biri olan vergi devletinin doğuşu, savaş maliyeti gibi nedenlerle artan kamu harcamalarının finanse edilebilmesi için devletin borçlanmasıyla doğrudan ilişkili olarak ele alınmıştır (Gürkan, Karahanoğulları, Vergi Devlete Kuramsal Yaklaşımlar, 2). Modern kamu maliyesinin inşası sürecinde devlet asli gelirini parasal vergi biçiminde toplamaya başlamıştır. Yani bu süreçte feodal tipteki mülk devletinden vergi devletine geçiş söz konusu olmuştur. Rudolf Goldscheid, "vergi devleti" kavramını kullanan ilk kişi olarak bu geçiş sürecini kapitalizm ile doğrudan bağlantılı olarak ele almış ve "mülksüzleştirilmiş devlet"e atıf yapmıştır. Feodal düzende geniş mülkiyete sahip devletin kaynağını bu mülklerden elde ettiği gelirler oluşturmaktaydı. Ancak artan borçlanma ile bu mülklerini kaybeden devlet özel mülk sahiplerinden oluşan bir toplumu vergilendirerek gelir elde etmeye başlamıştır (Streeck, 106-108).

Dahası bu bakış açısına göre reel faiz oranlarının artması ve yüksek borç oranlarının merkez bankasının bağımsızlığına dair bir tehdit oluşturması oldukça olasıdır. Yine neoliberal politikalarla sermaye grubunun çıkarlarının ön planda tutulduğu düşünüldüğünde yüksek borç oranlarının faizleri yükseltmek suretiyle sermaye stoğunu azalttığına ve böyle bir durumun sadece çalışanları değil gelecek nesillerin refahını da etkileyeceği ve daha az seviyedeki sermaye stoğunun ise emeğin verimliliğinin ve reel ücretlerin azalmasına neden olacağı düşüncesi yine bu dönemde mali konsolidasyona zemin hazırlamıştır (Heylen ve Everaert 2000, 103-104).

2.2. Kemer Sıkma Bağlamında Krizden Önceki Dönemlerde Ülke Örnekleri

Bir önceki bölümde belirtilen nedenler bağlamında AB Komisyonunun söz konusu dönemde fikir birliği olduğu konu düşük kamu borcu ve düşük bütçe açığına düşük faiz oranının eşlik edeceği ve bu durumun da para otoritelerinin enflasyonu kontrol altına almasını kolaylaştırarak yatırımlar ve büyüme için sağlıklı bir ortam yaratacağıdır. Bu düşünceden çıkarımla Maastricht Antlaşması ile İstikrar ve Büyüme Paktındaki mali disiplin vurgusu anlam kazanmakta ve 1970'lerden beri AB ülkelerinde görülen zayıf ekonomik performansın nedeninin kamu finansmanının bozulması olarak görülmesi doğaldır (Commission, European 2000, 1,9). Bu bağlamda 1990'lı yıllardan 2008 Finansal Krize kadarki dönemde neoliberal politikaların harcamalar ayağı temel olarak konsolidasyon ve kemer sıkma politikalarıyla şekillenmiştir. 1980'li yıllarda Danimarka (1983-86) ve İrlanda'da (1987-89) ve 1990'lı yıllarda ise Finlandiya (1992-98) ve İsveç'te (1993-98) uygulanan kemer sıkma politikaları başarılı adlandırılmıştır. Yine aynı şekilde 1990'lı yıllar ABD'de mali konsolidasyon dönemine denk

gelmektedir. Bu nedenle söz konusu ülkelerde ne gibi kemer sıkma politikalarını uygulandığına bakmakta yarar görülmektedir.

2.2.1. Danimarka

1970’li yıllarda yüksek bütçe açıklarına ilaveten yüksek enflasyon oranları ile karşı karşıya kalan Danimarka ve İrlanda’da 1980’li yıllarda kemer sıkma politikaları uygulanmıştır. Söz konusu kemer sıkma politikaları uygulanırken aynı zamanda para ve döviz kuru politikaları da uygulanarak kemer sıkma programı desteklenmiştir(Giavazzi ve Pagano 1990, 82). Danimarka’nın 1980’li yıllarda resesyona girmesinin ardından yurtiçi talebi canlandırmak amacıyla harcamalar artırılmıştır. Talebi teşvik edici politikalara rağmen Danimarka’da işsizliğin ve cari açığın artması üzerine 1982 yılında istikrar programı yürürlüğe konmuştur. Söz konusu program rekabeti sağlama ve bütçe açıklarını azaltma üzere temel olarak iki yaklaşım çerçevesinde uygulanmıştır. Program kapsamında daha önce yapılan devalüasyonlar kaldırılarak onun yerine döviz kuru nominal çapa olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte gelir politikalarına yoğunlaşarak ücret kısıtlamalarına gidilmiştir.

1982 yılında yürürlüğe giren istikrar programı ile 1982 yılından 1985 yılına kadar bütün maaş, ücret ve transfer gelirlerinin endekslenmesi askıya alınmıştır. 1986 yılına kadar işsizlik ve hastalık yardımlarının dondurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca emeklilik maaşlarına vergi konmuş, işverenlerin sosyal güvenlik katkıları artırılmıştır (Perotti 2011, 18). Bunlara ilaveten kamu sektörü çalışanlarının ücret artışları %4 ile sınırlandırılmış ve böylece sendikalar ile yapılan ücret görüşmelerinde bu oranın temel alınması sağlanmıştır. Ayrıca işsizlik ve hastalık yardımlarının azami tutarı dondurulmuştur. 1984 yılında yeni hükümetin seçilmesi ile özellikle maaş ve

transferlerin endekslenmesini askıya alan gelir politikaları yaygınlaştırılmıştır. Uygulanan politikalar neticesinde faiz oranları düşmeye başlamış, büyüme oranı %4 oranında seyretmeye devam etmiş, 1980 ve 1981 yıllarında %30 oranında düşen yatırımlar 1982-1986 yılları arasında %10'un üzerinde artmıştır.

Bununla birlikte ücret kısıtlamalarının tüketimde azalışa neden olacağı düşünülse de dönem boyunca enflasyonun da hızlıca düşmesi ile reel ücretler sabit kaldığında tüketimde de artışlar yaşanmıştır. Tüketimdeki artışlar özellikle dayanıklı mal özelinde yaşanmıştır örneğin araba ruhsatı kayıtları %36 oranında artış göstermiştir. Ayrıca nominal faiz oranlarındaki azalışın yarattığı refah etkisi de tüketimi teşvik etmiştir. 1986 yılında Danimarka konsolidasyon sonrasında yaşananlar ise oldukça ilginçtir. İç devalüasyon denemesinin başarısız olması takip eden birkaç yılda gelir politikaları yalnızca 1986 yılına kadar ücret artışını frenlemeyi başarabilmiştir. Bu süre zarfında döviz kurunun değer artışı ve verimlilikte yaşanan durgunluk ile en nihayetinde ticaret dengeleri bozulmuş, devlet faiz oranlarını arttırmak durumunda kalmıştır. 1987-1989 yılları arasında GSYİH'daki artışlar durmuş, 1993 yılına kadar her yıl %1 oranından artış yaşanmış, tüketim ise %4 oranında azalmıştır. Yani Danimarka yurt iç, talep tarafından yönlendirilen kısa dönemli bir çıkış yakalamış fakat uzun dönemde bu durum durgunluğa dönüşmüştür (Perotti 2011, 21).

2.2.2. İrlanda

İki konsolidasyon dönemi geçiren İrlanda ilk konsolidasyon dönemini 1982-1986 yılları arasında ikincisini ise 1987-1989 yılları arasında gerçekleştirmiştir. İrlanda'da birinci konsolidasyon döneminde özellikle vergi temelli bir program uygulanmıştır. Bu bağlamda gelir ve tüketim vergileri artırılmıştır. Bu sayede birincil

bütçe açığı 1982-1986 yılları arasında %3,7 oranında azalmış olsa da büyüme oranlarında artış gerçekleşmemiş üstelik transfer harcamaları ve kamu ücretlerindeki artış nedeniyle 1986 yılında GSYİH'ya oranla kamu borcu %110'a yükselmiştir. Bu nedenle birinci konsolidasyon dönemi başarı örneği olarak sayılmamaktadır (Perotti 2011, 22).

İkinci konsolidasyon döneminde ise birinciden farklı olarak harcama temelli politikalar izlenmiştir. Bu bağlamda özellikle 1987 yılında atılan adımlar oldukça ortodoks özellikler taşımaktadır. Bu adımlar kapsamında kamu sektörüne istihdam bir süreliğine dondurulmuştur. Bu sayede istihdam edilen kişi sayısı ve bu kişilere ödenen maaşlarda artış engellenmiştir. Buna ilaveten sermaye harcamalarında da kesintiye gidilmiştir (Honohan ve Walsh 2002, 18).

Söz konusu dönemin birinci konsolidasyon döneminden en önemli farkı kamu sektöründe birinci dönemde uygulanacağı sürekli tekrarlanan ancak ikinci dönemde uygulanan ücret kısıtlamalarıdır. Yeni konsolidasyon programı çerçevesinde 1987 yılında üç taraflı ücret görüşmeleri gerçekleştirilmiş, sendikalar ve işverenlerle anlaşmaya gidilmiştir. Biri kamu sektörünü diğeri ise sendikalar ve işverenleri kapsayan iki adet ücret anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmalar ile 1988-1990 yıllarında ücretlerdeki maksimum artış oranının %2,5 olmasına karar verilmiştir. Ücret moderasyonunun karşılığında devlet emek geliri üzerinden alınan vergide indirim yapmıştır. Bu durum ise rekabeti artırmış, ayrıca kemer sıkma programının sürdürülebilirliğine ilişkin devlete karşı güven oluşturarak özel sektörde de ücret moderasyonuna zemin hazırlanmıştır (Perotti 2011, 25-27). Söz konusu ücret kısıtlamalarının gerçekleştirilmesine olanak sağlayan unsurlardan biri enflasyon oranlarında yaşanan azalmadır. Özellikle birinci konsolidasyon döneminde enflasyonu azaltmaya yönelik alınan önlemler neticesinde enflasyon oranları azalmıştır. Bu durum ayrıca birinci konsolidasyon döneminde değer

kaybeden sterlinin ikinci dönemde değer kazanmaya başlaması ile reel ve nominal faiz oranlarında düşüşe de neden olmuştur.

Söz konusu gelişmelerle birlikte 1986 yılında sıfır olan GSYİH'daki büyüme oranı 1987 yılında %3,5'e yükselmiş, 1990 yılında ise neredeyse %8'e ulaşmıştır. 1987-1990 yılları arasında ortalama %10'un üzerinde artan büyüme oranları temel olarak ihracat temellidir. Özellikle 1985-1988 yılları arasında büyüyen ihracat piyasası, 1986 yılında yaşanan devalüasyon ve 1987 yılındaki ücret kısıtlamalarının etkisiyle İrlanda'nın ihracat performansı söz konusu dönem boyunca dikkat çekmiş ve İrlanda'nın büyüme performansını doğrudan etkilemiştir.

Görüldüğü üzere başarılı olarak adlandırılan Danimarka ve İrlanda örneklerinde kemer sıkma politikalarının uygulanması aşamasında benzerliklerle birlikte önemli farklılıklar da mevcuttur. Söz konusu farklılıklar ise şu şekilde özetlenebilir:

- Danimarka'da kemer sıkma politikaları hem gelir artırıcı hem de harcama kısıtlayıcı önlemleri içerirken İrlanda'da ikinci konsolidasyon döneminde temel olarak harcamaların kısıtlanmasına odaklanılmıştır.
- Konsolidasyon öncesi dönemde Danimarka ekonomide bir canlılık dönemi yaşarken İrlanda resesyon yaşamıştır.
- Konsolidasyon döneminde Danimarka'da genişleme yurt içi talep temelli iken İrlanda'da yaşanan genişleme ihracat temellidir (Perotti 2011, 27-28).

2.2.3. Finlandiya

Finlandiya 1990'lı yılların başında beklenmeyen bir şekilde resesyona girmiştir. Bu resesyonun temel nedeni 1980'li yıllarda finansal piyasalarda yaşanan deregülasyon sürecinin yarattığı kredi genişlemesidir. Kısıtlamaların kaldırılması ile hanehalkı borcu

hızlı bir şekilde artmış, krediler özellikle konut ve dayanıklı mal alımında kullanılmıştır. Aynı dönemde özel sektör borcunda da artış gözlenmiş, nominal faiz oranlarının ılımlı gidişi nedeniyle borç yönetiminden endişe duyulmamıştır. Kısa dönemli olarak yaşanan balonun etkisiyle ekonomik büyüme ve istihdam oranlarında artış yaşanmıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise faiz oranlarının artmaya başlaması ile balon patlamıştır (Kiander ve Vartia 2011, 55).

Balonun patlaması ile varlık fiyatlarında yaşanan düşüş ve banka krizi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının etkisiyle ihracatın azalması, ticaret dengesinin bozulması ve spekülatif hareketlere karşı para biriminin savunulması sonucunda ülke resesyona karşı karşıya kalmıştır. Resesyon dönemi boyunca enflasyon oranı düşüken reel faiz oranı yüksek seyretmiştir. Söz konusu dönemde para politikası kapsamında 1991 yılında devalüasyon yapılmış, 1992 yılında ise para birimi dalgalanmaya bırakılmıştır. Konsolidasyon kapsamında 1992 yılında iki adet merkezileştirilmiş ücret anlaşması yapılmış, 1993 yılında ise bu anlaşmadan kaynaklı ücret artışları dondurulmuştur. Bu durum özellikle iki yılda rekabetçilikte artış sağlamıştır. Ayrıca mali konsolidasyonun ve sonraki yıl içerisinde ücret artışının olmayacağıın ilanı piyasada güven sağlamış ve bu durum faiz oranlarının düşüşünü kolaylaştırmıştır. 1993 yılında hükümet üçlü müzakerelerden çekilmiş, 1994 yılında ise 1995 yılında %4 oranında ücret artışı yapılmasına karar verilmiştir. Bunlara ilaveten enflasyon beklentilerinin artması ve istikrara dair şüphelerin oluşması faiz oranlarında artışa neden olmuştur. Konsolidasyonun tehdit eden ücret düzenlemelerinin yapılmasının ardından hükümet müzakerelere yeniden katılmış ve 1995 yılında Gelir Politikası Anlaşması ile 1996 yılı ücret artış oranı %1,8, 1997 yılı için ise %1,3 olarak belirlenmiştir. Böylelikle birim emek maliyetlerinde azalma gerçekleşmiştir.

Bütün bu gelişmeler çerçevesinde 1992 yılında negatif olan büyüme oranı 1993 yılının üçüncü çeyreğinde pozitif dönmüştür. Bunda 1992 yılında yapılan

devalüasyonun etkisi ile ihracatta yaşanan %10'un üzerindeki artışın da etkisi bulunmaktadır. Söz konusu dönemde toplam özel tüketim harcamaları sadece 1994 yılında toplam yatırımlar ise sadece 1995 yılında artmıştır. Bu nedenle Finlandiya ekonomisinin iyileşme süreci İrlanda gibi aslen ihracat temelinde gerçekleşmiştir (Perotti 2011, 30-36).

2.2.4. İsveç

İsveç de Finlandiya'ya benzer şekilde finansal liberalizasyonun etkisiyle balonla karşı karşıya kalmış ve 1990'lı yıllarda balonun patlaması ile resesyon süreci yaşanmıştır. 1989 yılında %3,2'lik bütçe fazlası 1993 yılında %11,2 oranında bütçe açığına dönüşmüştür. Finlandiya gibi İsveç de resesyon boyunca para birimini korumuş ancak rekabetçiliğin olumsuz etkilenmesiyle 1992 yılında sabit döviz kuru terk ederek dalgalı kur rejimine geçilmiştir. Bu karar sonucunda para birimi %20'ye yakın oranda değer kaybına uğramıştır. Aynı zamanda faiz oranları da düşmeye başlamıştır. İsveçte yaşanan konsolidasyon 1993 yılında başlamış 1998 yılında ise sonlandırılmıştır. İsveç, Finlandiya gibi resmi bir gelir politikası anlaşması uygulamasa da ücretlerdeki artış düşük seviyelerde tutulmuştur. Konsolidasyonun ilk yılında büyüme oranı %2, özel tüketim %4, yatırımlar ise %15 oranında azalmıştır. Bununla birlikte döviz kurunun değer kaybına bağlı olarak ihracatta 1996 yılı haricinde %10 oranında artış gözlenmiştir. İhracattaki artışın büyüme oranlarına yansımaları ise 1994 yılında %4'lük bir artışla görülmüştür. İsveç'in konsolidasyon dönemi Finlandiya'ya benzerlik göstermektedir. Finlandiya gibi İsveç de konsolidasyona para biriminde büyük oranda bir değer kaybıyla başlamış, büyüme genelde ihracat ve yatırım özelinde gerçekleşmiş, ücret moderasyonu faiz oranlarındaki düşüşü güçlendirmiştir (Perotti 2011, 37-42).

Söz konusu ülkelerde uygulanan kemer sıkma politikalarına ve etkilerine ilişkin

özet tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2: Daraltıcı Politikaların Genişleyici Etki Yarattığı Ülke Örnekleri

	Daraltıcı Politikalar (GSYİH %)	Mekanizmaların kapsamı			Etki			GSYİH'da değişim
		Döviz Kuru (DK) /Para Politikası	Kredibilite	Ücretler	Reel Döviz Kuru	Yurt İçi Talep	İhracat	
Danimarka (1983-86)	Harcamalar %4 azaldı, vergi gelirleri %4,9 arttı	DK nominal çapa olarak kullanıldı	Faiz oranı %21'den %11,3'e düştü	Ücretlerin sınırlanması ve enflasyon oranının düşürülmesi	Değerlenme	Tüketim ve yatırım harcamalarında artış	İlimli artış	Kısa dönemde hızlı büyüme, daha sonra büyüme hızının yavaşlaması
İrlanda (1987-89)	Harcamalar %3, vergi gelirleri %0,1 azaldı	DK nominal çapa olarak kullanıldı	Faiz oranı %11,3'ten %9,2'ye düştü	Üç taraflı ücret pazarlığı ve enflasyon oranının düşürülmesi	İlimli değer kaybı	İstikrarlı tüketim, yatırımın başlangıçta azalması	Yüksek artış	Önce yavaş büyüme, daha sonra hızlı büyüme
Finlandiya (1992-98)	Harcamalar %0,4 azaldı, vergi gelirleri %3,5 arttı	Dalgalı DK Enflasyon Hedeflemesi	Faiz oranı %12'den %4,8'e düştü	Gelir politikalarında anlaşma	Önemli derecede değer kaybı	Tüketim ve yatırım hızının azalması	Çok büyük artış	Önce büyüme hızının yavaşlaması sonra hızlanması
İsveç (1993-98)	Harcamalar %3,6 azaldı, vergi gelirleri %4,8 arttı	Dalgalı DK Enflasyon Hedeflemesi	Faiz oranı %8,6'dan %5'e düştü	Ücretlerde düşük artış ve sosyal yardımlarda artış	Bütüklük bir devalüasyon	Güçlü daralma	Çok büyük artış	Önce büyüme hızının yavaşlaması sonra hızlanması

Kaynak: (Boyer 2012, 299).

Bu 4 ülkenin kemer sıkma politikalarının genişleyici etki göstermesi ve başarı sağlaması üç temel mekanizma yoluyla açıklanabilir. Bunlardan ilki bu ülkelerin de faiz oranlarında yaşanan düşmenin etkisiyle kamu finansmanında bir “güvenilirlik etkisi”nin yaşanmasının yanında enflasyon karşıtı politikaların da uygulanmış olmasıdır. Bu mekanizma, Danimarka örneğinde kamu harcamalarındaki kesintilere ve ücret kısıtlamalarına rağmen tüketimi artırmaya yetecek kadar güçlü işlemiştir. İkinci olarak birim üretim maliyetlerinin ılımlaştırılması amacıyla gelir politikalarının devreye sokulmasıdır. Gelir politikalarıyla ücret artışlarında yaşanan kısıtlamalar, gelir vergisi indirimleri ile telafi edilmeye çalışılmıştır. Bu da basit bir piyasa mekanizmasından ziyade ulusal rekabetçiliği artırmak için sosyal bir anlaşma ile yapılmıştır. Üçüncü mekanizma ise Finlandiya ve İsveç örneğinde olduğu gibi yurt içi talepte yaşanan azalmanın büyük bir devalüasyon sonucunda ihracatta gözlenen büyük artış ile telafi

edilmesidir. Söz konusu mekanizma ise sadece ticaret partnerlerinin misilleme yapmasından çekinmeyen küçük ülkeler için sürdürülebilirdir(Boyer, 298).

1990'lı yıllar ABD'de de OECD ülkelerinde olduğu gibi kamu bütçesinde konsolidasyonun uygulandığı bir döneme denk gelmiştir. Uygulanan konsolidasyonun etkisi ile 1998 yılında 30 yıl aradan sonra ABD federal bütçesi ilk kez fazla vermiştir.

Söz konusu bütçe fazlasının nedenleri ise temel olarak

- ABD ekonomisinin 1991 yılından itibaren gösterdiği performansa bağlı olarak vergi gelirlerinde yaşanan artış,
- Düşük faiz oranları ve
- Soğuk savaşın bitmesinin ardından özellikle savunma harcamalarında yaşanan önemli düzeyde azalma

olarak ele alınabilir.

İhtiyari politikalar bağlamında Clinton yönetimi döneminde yürürlüğe giren “Omnibus Budget Reconciliation Act” ile vergilerde artış, harcamalarda ise kesintiler gerçekleştirilmiştir. Söz konusu dönemde harcamalar ayağında bütçe fazlasına etki eden en önemli kalem savunma harcamalarıdır. 1988 yılında GSYİH'ya oranla yaklaşık %6 olan savunma harcamaları 1998 yılında %3,2'ye kadar düşmüştür. Bununla birlikte nüfusun çoğunluğunu etkileyen ve siyasi olarak kesinti yapılması daha güç olan zorunlu harcama oranları önceki dönemlere göre aynı kalmış ya da artmıştır (A. Alesina 2000, 3-8).

Bu kapsamda hem AB'de hem de Amerika'da 1990'lı yılların kamu harcamalarına karşı mali konsolidasyon dönemi olarak şekillendiği görülmektedir. Bu kapsamda özellikle harcamalarda kesintilerin baskın olduğu bir dönem yaşanmıştır. Özellikle AB'de yaşanan kemer sıkma politikalarının genişleyici etki yaratmasında izlenen para politikalarının da etkisi bulunmaktadır. Sonuç olarak 1990'lı yıllar hem

ABD hem de Avro Bölgesinde mali düzenlemelerin yapıldığı ve bu kapsamda harcamalarda kesintilerin baskın olduğu bir dönem yaşanmıştır.

2.3. Krize Giderken Vergi Politikaları

İçinde bulunduğumuz neoliberal dönem her alana etki ettiği gibi vergi dünyasında da değişikliklere neden olmuştur. Vergi politikalarında yaşanan değişim ve dönüşümü geçmişte yaşanan gelişmelerin ışığında ele almak yarar sağlayacağından bu bölümde neoliberal dönem öncesinde gelişmiş ekonomilerde uygulanan vergi politikalarına ve bu politikaların gelişimini analiz etmek açısından 1900'lü yılların başından itibaren Keynezyen dönem özelinde vergi politikalarının gelişimine bakılacaktır. Bu kapsamda kolaylık olması açısından vergi politikalarının gelişim süreci dönemlere ayrılarak anlatılmaktadır.

Özellikle son yüz yıldır devletlerin gelirlerini artırmaya yönelik yöntemleri zaman içerisinde dönüşüm geçirmiştir. 20.yüzyıla yaklaşılın dönemde devletin gelir sistemi aslen bir sistem olarak ele alınamayacağı gibi bu gelirler daha çok eşit olmayan tüketim vergileri, gümrük vergileri, mal ve hizmetlerden alınan vergilerden (pencere, tuzlanmış balık vb.) oluşmaktaydı. Söz konusu vergiler verimsiz, kaçınması kolay, geçici nitelikteyken vergi gelirleri de düşük oranlarda seyretmekteydi. Örneğin hiçbir ülke GSYİH'sının %10'undan fazla bir seviyede vergi toplayabilmiş değildi. 20. yüzyıla gelindiğinde çalışan sınıf için oy hakkı ve vergi yüklerinin daha adil bir biçimde dağılmasını talep eden yeni bir politik güç oluşmuştu. Dahası, vergilendirme hem ekonomik çıkarlar açısından hem de ideolojik açıdan çok çabuk bir hızla temel mücadele konusu haline gelmişti. Geleneksel vergi sisteminde yoksullar zenginlere göre

daha yüksek vergi yükü üstlenmekteydi. Ancak sendikalar, oy hakkı kazanmış işçi sınıfı ve bu grupların siyasi temsilcileri harekete geçtikçe bu gruplar, vergilerin gelirin yanlış dağılımını önleyecek bir araç olarak kullanılması gerektiğini anlayarak bunu talep etmiştir. Modern anlamdaki vergi sisteminin doğuşunu ise bu talep oluşturmaktadır. Bu taleplere cevap vermek adına zengin bireyler ve firmalar tarafından ödense ve gelir içindeki payı az da olsa öncelikle gelir ve kazanç vergileri uygulamaya konmuştur. Bu vergiler ‘sınıf vergileri’ olarak adlandırılmıştır. Söz konusu dönem, daha önce birkaç ülke uygulamış olmasına rağmen artan oranlı vergilendirmenin uygulanmaya başlandığı dönem olarak ele alınabilir. Gelirlerin artırılması ve daha adil bir sistemin oluşması için bürokratları ve elit kesimi vergilendirmek siyasal bir çözüm olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda söz konusu dönem seçkin sınıfın vergilendirilmesinin de gelişmeye başladığı dönemdir.

Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle birlikte savaş maliyetleri nedeniyle devletin mali ihtiyaçları artmıştır ve artık devlet, savaşı borçla finanse etmenin dışında başka araçları da kullanabilir durumdadır. Üstelik bu araç hem karlı hem de yasal niteliktedir. Bu nedenle devlet tarafından savaşa hazırlık vergisi, ulusal savunma vergisi gibi geçici vergiler uygulanmaya başlanmıştır. Toplumun zengin kesimi ve kurumlar tarafından ödenmiş olsa da bu vergiler savaşın finansmanında temel kaynaklardan biri haline gelmiştir. Bu dönemde artan oranlı verginin ve kurumlar vergisinin kurumsallaşmaya başlaması vergi sisteminin gelişimine ve modern anlamda refah devletinin oluşumuna önemli katkı sağlamıştır. Çünkü bu sayede devlet büyük gelir elde etmiş, vergilerin bir tür yeniden dağıtım aracı olarak kullanılabilmesi ve kullanılması gerektiği anlaşılmıştır.

Vergi sistemini önemli ölçüde değiştiren olay ise İkinci Dünya Savaşı olmuştur. İki savaş arası dönemde ekonomi toparlanmış, kırsaldan kente taşınan ve sanayide çalışan insan sayısı arttıkça işverenlerin işçilere haftalık çeklerle ödeme yapmasının

devletin vergi gelirlerini artırmak adına potansiyel bir gelir vergisi kaynağı olduğu anlaşılmıştır. Bu kapsamda bir sistem oluşturulmuş ve işçi gelirleri, işverenler çekleri işçilere vermeden önce vergilendirilmeye başlanmış yani işverenler bir nevi devlet adına vergi toplamışlardır. Ayrıca bu yeni sistem ile vergi gelirlerinde gerçekleşen büyük miktardaki artış politik ve etik olarak meşrulaştırılmıştır. Herkes ödediği müddetçe vergi geliri toplamak adildir anlayışı hakim olmuştur. Hatta elit sınıf arasındaki zenginlerin yoksullara nazaran daha fazla gelir vergisi ödemesinin daha adil olacağı görüşü gereği zenginlerden alınan marjinal vergi oranları artırılmıştır. Aynı zamanda vergi istisnaları da önemli ölçüde azaltılarak geliri az olanların da savaş maliyetlerine katkıda bulunması sağlanmıştır. Yani 'sınıf vergisinden' (class tax)'genel vergi'ye (mass tax) doğru bir dönüşüm gerçekleşmiştir. 1930'lu yılların sonlarına kadar gelir vergileri sadece toplumun en zenginleri tarafından ödeniyor durumdayken, savaş sonrasında toplumun en az %60'lık kesimi gelir vergisi öder hale gelmiştir. Bu değişim sonucunda 1930-1945 yılları arasında Avrupa ve Amerika'da vergi gelirleri iki katına çıkmıştır. Söz konusu dönemin yüksek vergi gelirleri ve yüksek vergi oranları yeni vergi politikalarının gelişebileceği bir temel yaratmıştır. Ayrıca savaş vasıtasıyla getirilen değişiklikler savaş sonrasında ise vergiye ilişkin yeni fikirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu fikirleri uygulamak ise kolay olmuştur çünkü savaş döneminde hükümetler özel ekonomiyi doğrudan yönetmiştir. Savaş sonrası dönemde birçok gelişmiş kapitalist ülkede Keynezyen politikaların uygulanmasıyla vergilerin geliri ve dolayısıyla da talebi etkileyeceği fark edilmiştir ve devlet bu dönemde sermaye birikimini desteklemenin bir yolu olarak vergileri kullanmıştır. Devlet artık vergileri ekonomik faaliyetleri yönetmek için bir teşvik mekanizması olarak kullanabileceğinin bilincindedir. Bu nedenle devlet, vergi teşviklerini yatırımların nereye, ne zaman ve ne şekilde yapılacağına karar vermede kullanmaya başlamıştır. Yani vergi politikaları artık

sosyal ve ekonomik amaçlara ulaşmada temel araçlardan biri haline gelmiştir (Steinmo 2003, 206-216).

Keynezyen dönemin vergilendirme politikalarının bir diğer özelliği ise bütün vergilerin ulusal piyasalar bağlamında toplanmasıdır. Söz konusu dönemde ticaret bariyerleri uluslararası ticareti, sermaye kontrolleri ise sermaye akışlarını sınırlandırmaktaydı. Bu nedenle vergi politikası tamamen ulusal bir meseleydi. Sermaye kontrollerinin ve ticaret bariyerlerinin olduğu bir ortam vergi devletinin güçlenmesine ve büyümesine imkân tanımıştır. Sanayileşmiş ülkelerde GSYİH'ya oranla toplanan vergi oranı Birinci Dünya Savaşı öncesinde %10'dan az iken bu oran 50 yıl sonra %30'a, yüzyılın sonunda ise %40'a kadar yükselmiştir. Ayrıca 19. yüzyılda devletin gelir kaynakları büyük oranda gümrük vergileri, tüketim vergisi ve emlak vergisinden oluşmaktayken 20. yüzyılın ortalarında temel gelir kaynakları kişisel gelir vergisi ve kurumlar vergisi, sosyal güvenlik katkıları ve genel tüketim vergilerine kaymıştır. Buna ilaveten bu ulusal olarak sınırlama döneminde vergi devletleri belirgin bir biçimde vergi politikalarını ulusal olarak belirleyebilme özgürlüğüne sahip olmuştur (Genschel 2005, 54-55).

Keynezyen dönemin sonlarına doğru ise vergi devletini zor duruma düşüren çeşitli gelişmeler yaşanmış ve bu gelişmeler neoliberal politikaların zemin bulmasını kolaylaştırarak vergi politikalarının seyrini de değiştirmiştir. Savaş sonrasında sermayenin de içinde bulunduğu uzlaşma 1970'li yıllarda dağılmaya başlamıştır. Bu dağılma sermaye tarafından gerçekleştirilmiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde sermaye artık sosyal harcamaları bir maliyet unsuru olarak görmeye başlamış, sosyal harcamaların kısıtlanması ve kendi karlılığını artıran harcamalar yapılması yönünde baskı yaratmaya başlamıştır. Bu kapsamda sermayenin yeni birikim modeli neoliberal politikalar ile maliyetleri kısıtlayan finansal birikim modeline dönüşmüş ve piyasaların serbestleştirilmesinin etkisiyle sermaye finansal alana kaymış ve kar yaratma olanakları

artmıştır. Keynezyen dönemde kamusal harcamaları finanse eden sermaye, artık vergi ödemek istememektedir (Gürkan ve Karahanoğulları 2014, 6). Bu çerçevede vergi politikalarının karakteristiği adım adım değişmiştir. Göreceli olarak eşitlik ve büyüme odaklı olan vergi politikaları, vergi politikası araçlarının kullanımı (yatırım teşvikleri) ve düzenlemeleri bağlamında değişikliğe uğramaya başlamıştır(Swank ve Steinmo 2002, 643).

Yine altın çağın uzlaşmasının dağılmasına örnek olarak hem politik anlamda hem de toplumsal anlamda vergilendirmenin meşruiyetine dair sorgulamaların bu dönemde başladığı söylenebilir. Keynezyen dönemin sonlarına doğru orta sınıfın savaş sonrası refah devleti uygulamalarına olan talebi yerini daha bireysel taleplere bırakmıştır. Bireylerde gelir ve refahın toplumla birlikte yaratıldığı fikri geçerliliğini kaybederek yerini gelirin ve refahın bireyin kendisine ait olduğu görüşü hakim olmaya başlamıştır. Bütün bu sorgulamalar doğrudan vergilerden dolayı vergilere, vergilendirmeden borçlanmaya, vergi devletinden borç devletine doğru bir evrilmeye neden olmuştur (Buggeln, Daunton ve Nützenadel 2017, 8-9).

Bütün bu gelişmeler yaşanırken 1971 yılında BrettonWoods sisteminin çöküşü ile döviz kurlarıkonvertibl hale gelmiştir. Aynı zamanda Euro-dolar piyasalarının oluşumu ve 1970’li yılların krizinden kurtulma çabası olarak sermaye kontrollerinin kaldırılmasıülkelerin vergi politikalarını bağımsız olarak belirleyebilme özelliğini ellerinden almıştır. Euro-dolar piyasalarının oluşumu aynı zamanda vergiden kaçınma olasılığını artırmış ve vergi cennetlerinin büyümesine neden olmuştur(Buggeln, Daunton ve Nützenadel 2017, 5). Söz konusu gelişmelere paralel olarak vergi devletleri temel olarak vergi kaçırma, vergiden kaçınma, vergi rekabeti ve vergi matrahının ulusaşırı hale gelmesi gibi problemlerle karşı karşıya kalmıştır (Genschel 2005, 55).

Daha önce ie kapalı bir nitelik sergileyen ülkelerin dışa açılmaya başlaması, sermaye kontrolleri kaldırılması, üretim faktörlerinin mobilitesinin artması ve şirketlerin uluslararası nitelik kazanmaya başlamasıyla birlikte şirketlerin belli bir bölgeye veya ülkeye olan bağımlılığı azalmıştır. Yani sermayeyi ülkede tutmak ve vergilendirmek aynı şekilde zorlaşmıştır. Bu bağlamda sermayenin artık bir “ıkış seçeneği”ne sahip olduğu bir gerçektir. (Lesage, Vermeiren ve Dierckx 2014, 197). Bu gelişmelerle devletler artık vergi politikaları belirlerken diğer ülkelerden bağımsız olarak politika belirleyemez hale gelmiştir. Bunun en önemli nedeni ise sermayeyi kendi ülkelerine çekmek isteyen devletlerin sermaye üzerindeki vergi oranlarını azaltarak ya da muafiyet yaratarak oluşturdukları vergi rekabetidir.

Özellikle 1990 sonrasında vergi politikaları uluslararası vergi rekabetine bağlı olarak değişmiştir. Yurt dışındaki düşük vergi oranlarının yurt içi vergi gelirleri üzerinde baskı yarattığı söylenebilir. Devletler özellikle vergi duyarlılığı yüksek olan faaliyetlerde vergi oranlarının düşürülmesi yoluyla vergi tabanını genişletmeye başlamıştır. Özellikle vergi tabanı dar olan küçük ülkeler bu yola başvurarak vergi cennetlerinin oluşumuna katkı sağlamıştır. Yatırımcıların her zaman yurt içindeki yüksek vergi oranlarından kaçınma güdüleri 2 nedenden dolayı önem arz etmektedir. İlk olarak çok uluslu şirketlerin yatırımlarının vergi duyarlılığı yerli şirketlerin yatırımlarına kıyasla daha yüksektir. İkincisi ise aynı anda farklı ülkelerde var olabilme özelliği çok uluslu şirketlere vergi planlaması yaparak vergi yükümlülüklerini optimize edebilme özelliği sağlamaktadır (Genschel 2005, 597-598). Bu gelişmeler bağlamında sermayenin vergilendirilememesinden oluşan boşluk ise tüketim vergileri ve emek üzerinden alınan vergilerle doldurulmaya başlanmıştır. Bu durumun kurumlar vergisi üzerindeki etkisi ise aşağıdaki tablodan görülebilir.

Tablo 3:OECD Ülkelerinde Kurumlar Vergisi Oranları (%)

Ülke	1981	1985	1990	1995	2000	2005	2009	2014	2018
Avustralya	46,0	46,0	39,0	36,0	34,0	30,0	30,0	30,0	30,0
Avusturya	55,0	55,0	30,0	34,0	34,0	25,0	25,0	25,0	25,0
Belçika	48,0	45,0	41,0	40,2	40,2	34,0	34,0	34,0	29,6
Kanada	50,9	49,4	41,5	42,9	42,4	34,2	30,9	26,2	26,8
Şili	-	-	-	-	15,0	17,0	17,0	21,0	25,0
Çekya	-	-	-	41,0	31,0	26,0	20,0	19,0	19,0
Danimarka	40,0	50,0	40,0	34,0	32,0	28,0	25,0	24,5	22,0
Estonya	-	-	-	-	26,0	24,0	21,0	21,0	20,0
Finlandiya	61,5	61,8	44,5	25,0	29,0	26,0	26,0	20,0	20,0
Fransa	50,0	50,0	42,0	36,7	37,8	35,0	34,4	38,0	34,4
Almanya	60,0	60,0	54,5	55,1	52,0	38,9	29,3	29,7	29,8
Yunanistan	45,0	49,0	46,0	35,0	40,0	32,0	25,0	26,0	29,0
Macaristan	-	-	40,0	18,0	18,0	16,0	20,0	19,0	9,0
İzlanda	-	-	-	-	30,0	18,0	15,0	20,0	20,0
İrlanda	45,0	50,0	43,0	38,0	24,0	12,5	12,5	12,5	12,5
İsrail	-	-	-	37,0	36,0	34,0	26,0	26,5	23,0
İtalya	36,3	46,4	46,4	53,2	41,3	37,3	31,4	31,3	27,8
Japonya	-	-	50,0	50,0	40,9	39,5	39,5	37,0	29,7
Kore	-	-	-	-	30,8	27,5	24,2	24,2	27,5
Letonya	-	-	-	25,0	25,0	15,0	15,0	15,0	20,0
Litvanya	-	-	-	-	-	-	20,0	15,0	15,0
Luksemburg	-	-	-	-	37,5	30,4	28,5	29,2	26,0
Meksika	42,0	42,0	36,0	34,0	35,0	30,0	28,0	30,0	30,0
Hollanda	48,0	43,0	35,0	35,0	35,0	31,5	25,5	25,0	25,0
Yeni Zelanda	45,0	45,0	33,0	33,0	33,0	33,0	30,0	28,0	28,0
Norveç	50,8	50,8	50,8	28,0	28,0	28,0	28,0	27,0	23,0
Polonya	-	-	-	40,0	30,0	19,0	19,0	19,0	19,0
Portekiz	49,0	55,1	40,2	39,6	35,2	27,5	26,5	31,5	31,5
Slovakya	-	-	-	40,0	29,0	19,0	19,0	22,0	21,0
Slovenya	-	-	-	-	25,0	25,0	21,0	17,0	19,0
İspanya	33,0	35,0	35,0	35,0	35,0	35,0	30,0	30,0	25,0
İsveç	57,8	56,6	53,0	28,0	28,0	28,0	26,3	22,0	22,0
İsviçre	33,0	31,9	30,6	28,5	24,9	21,3	21,1	21,1	21,1
Türkiye	-	-	-	-	33,0	30,0	20,0	20,0	22,0
Birleşik Krallık	52,0	40,0	34,0	33,0	30,0	30,0	28,0	21,0	19,0
Amerika	49,7	49,8	38,7	39,6	39,3	39,3	39,1	39,1	25,8
Ortalama	47,5	48,2	41	36,2	32,5	27,9	25,3	24,9	23,7

Kaynak: OECD Stat

Tablodan görüldüğü üzere OECD ülkelerindeki kurumlar vergisi oranları yıllar içerisinde azalma eğilimi göstermiştir. Beşer yıllık ortalama anlamında en yüksek seviyesine 1985 yılında ulaşarak %48,2 olan ortalama kurumlar vergisi oranının 2018

yılına gelindiğinde %23'lere kadar düştüğü gözlenmektedir. Bu oranlardaki düşüş vergi rekabetinin etkisiyle ülkelerin kendi ülkelerinde faaliyette bulunacak çok uluslu şirketlere avantaj sağlamaya çalışmasının bir örneğini oluşturmaktadır. Yani, devletler vergiler yoluyla sermaye birikimine destek vermektedir. Devletler kurumlar vergisinin azaltılması yoluyla çok uluslu şirketlerin ülkelerinden kaçmasına engel olmak isterken bunun yaratacağı boşluğu dolaylı vergilerle doldurma yolunu seçmiştir.

Tablo 4: OECD Ülkelerinde Vergi Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirine Oranı (%)

	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2007	2009	2011	2014	2016
Toplam Vergi Geliri	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Gelir vergisi	28	29,8	31,3	29,8	28,6	25	24,6	23,2	23,7	23,6	23	23,7	23,8
Kurumlar vergisi	8,7	7,6	7,6	8	8,1	8,1	9,3	10,2	11,1	8,7	9	8,8	9
Sosyal Güvenlik Katkısı	19,1	21,9	22,1	22,1	22	25,4	25	25,3	24,8	27,1	26,7	26,4	26,2
Sosyal Güvenlik Katkısı (İşçi)	6,1	6,9	7	7,4	7,9	8,1	8,5	8,6	8,4	9,5	9,5	9,6	9,5
Sosyal Güvenlik Katkısı (İşveren)	10,9	13,8	14	13,3	12,7	15,3	15	14,9	14,6	15,7	15,3	15,1	15
Bordro Vergisi	1,1	1,3	1,3	1,1	1	0,9	0,9	1	0,9	1	1	1,1	1,1
Mülkiyet	7,6	6,4	5,3	5,4	5,8	5,2	5,4	5,5	5,5	5,5	5,4	5,6	5,7
KDV	6,4	8,8	10,7	11,3	16,7	18,1	19,4	20	19,7	19,6	20,3	20,3	20,2
Özel Tüketim Vergisi	20,7	17,7	16,7	16,2	12,6	12	11,1	10,4	9,8	10,2	10,1	9,7	9,8
Diğer	0,3	0,5	0,6	0,8	1,2	0,9	0,7	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6	0,5

Kaynak: OECD Stat

Tablo 5: OECD Ülkelerinde Vergi Gelirlerinin Milli Gelire Oranı (%)

	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2007	2009	2011	2014	2016
Toplam Vergi Geliri	26,8	28,7	30,1	31,6	31,9	33,1	33,8	33,4	33,6	32,2	32,6	33,6	34
Gelir vergisi	7,9	9,1	9,9	9,9	9,7	8,6	8,7	8	8,2	7,8	7,7	8,2	8,2
Kurumlar vergisi	2,2	2,1	2,3	2,5	2,5	2,6	3,2	3,3	3,6	2,6	2,8	2,8	2,9
Sosyal Güvenlik Katkısı (İşçi)	1,6	2	2,2	2,4	2,5	2,8	2,9	2,9	2,9	3,1	3,1	3,3	3,3
Sosyal Güvenlik Katkısı (İşveren)	2,9	4	4,5	4,5	4,4	5,4	5,3	5,1	5,1	5,3	5,2	5,2	5,3
Bordro Vergisi	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4	0,4
Mülkiyet	2	1,7	1,5	1,6	1,8	1,6	1,8	1,8	1,8	1,7	1,7	1,9	1,9
KDV	2,1	3,1	3,7	3,8	5,2	5,9	6,6	6,6	6,5	6,2	6,5	6,7	6,8
Özel Tüketim Vergisi	5,2	4,6	4,5	4,6	3,8	3,9	3,6	3,4	3,2	3,2	3,3	3,2	3,3
Diğer	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2

Kaynak: OECD Stat

Bununla birlikte Tablo 4 ve 5'e bakıldığında kurumlar vergisi oranlarının düşmesine rağmen bu oranın toplam gelir ve milli gelir içerisindeki payının bu durumdan çok fazla etkilenmediği gözlenebilir. Kurumlar vergisi oranları birçok OECD ülkesinde düşmesine rağmen GSYİH içindeki kurumlar vergisi gelirlerinde ciddi bir azalma görülmemekte hatta bazı yıllar artış görülmektedir.

Yine küreselleşmenin etkisiyle sermaye üzerindeki vergilendirmenin zayıflamasına bir yanıt olarak 20. yüzyılın vergi bağlamında en önemli gelişmesini Katma Değer Vergilerinin (KDV) yaygınlaşması oluşturmuştur. 1900'lü yıllardan 1960'lı yılların ortalarına kadar çok aşamalı ve tek oranlı olmak üzere iki tür genel tüketim vergisi uygulanmıştır. 1950'lerde KDV'nin temelleri Finlandiya ve Fransa'da

atılsa da modern anlamda KDV ilk olarak 1968 yılında uygulanmıştır. KDV'nin hemen hemen her ülkede uygulama alanı bularak hızlı bir şekilde yayılma nedenleri arasında daha tarafsız olması, vergi kaçırmaya karşı bir koruma sağlaması, vergi gelirlerinin toplanması bağlamında basit olması, vergi gelirlerini oldukça fazla artırması sayılmaktadır (Messere 2000, 8-9, Messere 1999, 347).

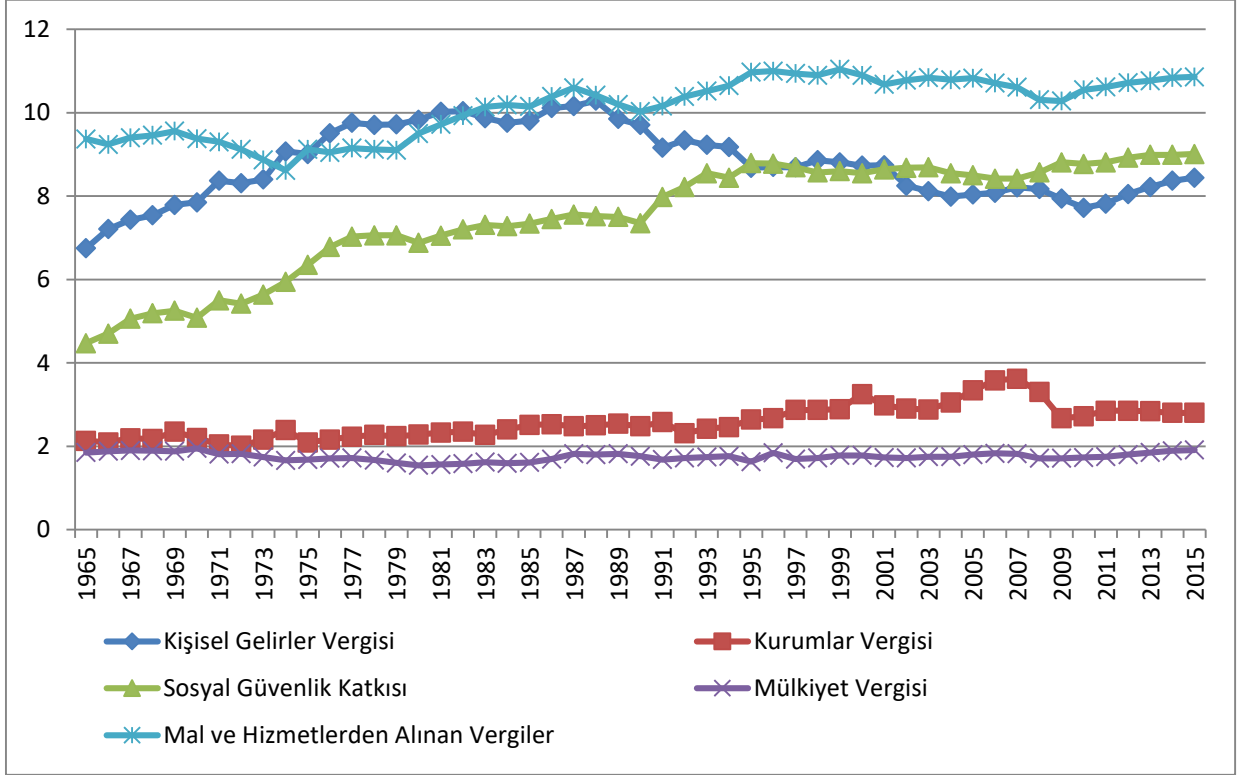
Neoliberal politikaların vergi politikaları bağlamında belki de en önemli yeniliği doğrudan vergilerden dolaylı vergilere doğru gerçekleşen kaymadır. Sermayenin artık gerek vergi rekabeti nedeniyle oluşan gerekse vergi ödemedeki gönülsüzlüğünden oluşan boşluklar dolaylı vergilerle telafi edilmeye çalışılmış ve vergi yükü topluma yansıtılmıştır. Bu kapsamda özellikle tüketim vergilerine yönelinmiştir. Tablo 6'den görüleceği üzere birçok ülke 1980'li yıllardan sonra KDV uygulamaya başlamış, KDV uygulayan ülkeler ise yıllar içerisinde KDV oranlarını artırmıştır. Bu durumu OECD ülkelerinde GSYİH'ya oranla vergi gelirlerinin zaman içindeki değişimini gösteren Şekil 2 desteklemektedir.

Tablo 6:OECD Ülkelerinde Katma Değer Vergisi Oranları (%)

Ülke	1985	1995	2005	2009	2011	2013	2015	2018
Avustralya	-	-	10	10	10	10	10	10
Avusturya	20	20	20	20	20	20	20	20
Belçika	19	20,5	21	21	21	21	21	21
Kanada	-	7	7	5	5	5	5	5
Şili	20	18	19	19	19	19	19	19
Çekya	-	22	19	19	20	21	21	21
Danimarka	22	25	25	25	25	25	25	25
Estonya	-	18	18	18	20	20	20	20
Finlandiya	-	22	22	22	23	24	24	24
Fransa	18,6	20,6	19,6	19,6	19,6	19,6	20	20
Almanya	14	15	16	19	19	19	19	19
Yunanistan	-	18	18	19	23	23	23	24
Macaristan	-	25	25	20	25	27	27	27
İzlanda	-	24,5	24,5	24,5	25,5	25,5	24	24
İrlanda	23	21	21	21,5	21	23	23	23
İsrail	15	17	17	15,5	16	17	18	17
İtalya	18	19	20	20	20	21	22	22
Japonya	-	3	5	5	5	5	8	8
Kore	10	10	10	10	10	10	10	10
Letonya	-	-	18	21	22	21	21	21
Luksemburg	12	15	15	15	15	15	17	17
Meksika	15	10	15	15	16	16	16	16
Hollanda	19	17,5	19	19	19	21	21	21
Yeni Zelanda	-	12,5	12,5	12,5	15	15	15	15
Norveç	20	23	25	25	25	25	25	25
Polonya	-	22	22	22	23	23	23	23
Portekiz	-	17	19	20	23	23	23	23
Slovakya	-	25	19	19	20	20	20	20
Slovenya	-	-	20	20	20	20	22	22
İspanya	-	16	16	16	18	21	21	21
İsveç	23,5	25	25	25	25	25	25	25
İsviçre	-	6,5	7,6	7,6	8	8	8	7,7
Türkiye	10	15	18	18	18	18	18	18
Birleşik Krallık	15	17,5	17,5	15	20	20	20	20
Ortalama	17,3	17,6	17,8	17,8	18,6	19	19,2	19,2

Kaynak: OECD Stat

Şekil 2: OECD Ülkelerinde GSYİH'ya Oranla Vergi Gelirleri (%)

Kaynak: OECD Stat

Şekilden görüldüğü üzere 1970'lerin ortalarına kadar gelir üzerinden alınan vergilerin GSYİH'ya oranının artma eğiliminde olduğu görülmektedir. 1980'lerle birlikte bu artma eğilimi durmuş ve belli bir seviyede sabitlenmiştir. Bununla birlikte grafikten mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerin GSYİH'ya oranının arttığını görmekteyiz. Neoliberal politikaların etkisiyle özellikle 1974 yılında en düşük seviyesine ulaştıktan sonra bu yıldan itibaren dolaylı vergi gelirlerinde bir artış eğiliminin söz konusu olduğu ve bu eğilimin devam ettiği görülmektedir. Servet üzerinden alınan verginin ve kurumlar vergisinin GSYİH'ya oranına baktığımızda ise önemli bir artışın söz konusu olmadığı yıllar içerisinde belli bir ortalamanın yakalandığı görülmektedir.

Ayrıca Şekil 2'den ve Tablo 4'ten görüleceği üzere yıllar itibariyle artış gösteren bir diğer kalem ise sosyal güvenlik katkılarıdır. Sosyal güvenlik katkılarının GSYİH'ya

oranı yıllar içerisinde önemli artış göstermiştir. Yine bu durum gelir vergisinde yaşanan kaybın telafi edilmesi amacıyla uygulanan bir politika olarak algılanabilir.

Sonuç olarak ülke bazında genel bir vergi reformu trendi olmasa da birçok ülkenin vergi sistemlerinde değişiklik olmuştur. Bu değişiklikler hem gelir vergisi hem de kurumlar vergisi oranlarının düşmesi, vergi tabanının genişletilmesi, genel tüketim vergilerine, çevre vergilerine ve sosyal güvenlik katkılarına olan bağımlılığın artması olarak özetlenebilir (OECD 2004, 31). Neoliberal politikalar neticesinde sermayenin vergilendirilmesi hususu gün geçtikçe zorlaşmış, bundan dolayı politikalar mobilitesi yüksek olan sermayenin vergilendirilmesi yerine sabit unsurlara yönelmiştir. Bu bağlamda vergi adaletini ve gelir dağılımını bozan dolaylı vergilerin ekonomideki ağırlığı artmıştır.

3. NEOLİBERALİZMİN 2008 KRİZİ

3.1. Finansallaşma

Yukarıdaki bölümde özellikle Keynes'İN etkisiyle 1970'li yıllara kadar ekonomi politikalarının vergilendirme ve kamu harcamaları ayağında nasıl şekillendiğini ele aldık. Ardından 1970'li yıllarda neoliberalizmin hakimiyetini kurmasıyla ekonomi politikalarının yavaş yavaş dönüşümünü gördük. Daha önce bahsettiğimiz gibi 1970'lerin sermaye bağlamında temel özelliği sermaye verimliliğinin düşmüş olması, şirketlerin kar dağıtımının azalmasıdır. Aynı dönemde reel faiz oranlarının da sıfıra yakın hatta negatif düzeylerde olması ve enflasyonun artması borsa kazançlarında aşınmaya sebep olmuştur. Bu bağlamda neoliberal politikalar finans tabakasının refahlarının artırılması için bir araç görevi görmüş, finansal birikim ilk önce faiz oranlarının yeniden düzenlenmesini gerekli kılmıştır. Bu nedenle 1979 yılında OPEC ülkeleri petrolün fiyatını üçe katladığında yüksek enflasyon, yüksek işsizlik, üretimde azalma ve ödemeler dengesinde açıklar ortaya çıktığında dönemin FED başkanı Paul Volcker problemlerin en azından birisiyle, enflasyonla savaşmaya karar vermiştir. Önce Başkan Carter ardından da Reagan tarafından FED'in başına getirilen Volcker, bugün hala "Volcker Şoku" olarak bilinen bir değişikliğe imza atmıştır. Keynezyen dönemden beri sürdürülen düşük faiz politikası terk edilmiş ve faiz oranlarında artış gerçekleştirilmiştir. Bu faiz artışı, bir hayli borçlu olan gelişmekte olan ülkelerde şok dalgası yaratmış ve uluslararası borç krizini tetiklemiştir. Reagan döneminde tekrar FED başkanı seçilmesinin ardından Volcker, daha dramatik bir değişikliğe giderek reel faiz oranlarını 1982'de %6'ya, 1983-84 yıllarında ise %8'e yükseltmiştir. Bu durumun etkisi ise sermaye hareketlerinin serbestleşmiş olması nedeniyle diğer bütün Batı

ülkelerinin de ABD'yi takip ederek faiz oranlarını sermayenin ABD'ye akmasını engellemek amacıyla yükseltmesi ile kendini göstermiştir (Buggeln, Daunton ve Nützenadel 2017, 16-17).

Söz konusu finansal birikimin sağlanması ve finansal sermayenin önündeki engellerin kaldırılması aynı zamanda çevre ülkelerde adaptasyonu gerekli kılmıştır. Bu noktada ise devreye IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar ve Washington Uzlaşısı girerek dış ticaretin serbestleştirilmesi, finansal deregülasyon, özelleştirme gibi neoliberal politikaların temel faaliyetlerini söz konusu çevre ülkelerde uygulama alanı bulmuştur. Ayrıca bu ülkeler finansal sermayeyi ülkelerine çekmek amacıyla faiz oranlarını merkez ülkelerden daha yüksek bir orana yükseltmek durumunda kalmıştır. Ülkeye zaten yüksek bir döviz kuruyla gelen yabancı yatırımcılar bir de yüksek faiz oranlarının avantajını yaşamış ve mali anlamda yüksek kazançlar elde etmiştir. Böylelikle Volcker'ın faiz oranlarını artırmasıyla başlayan icraatlar, finans çevrelerinin işine yaramıştır. Çünkü faiz oranlarının artışının finansal sektöre üç önemli etkisi bulunmaktadır. Birincisi faiz oranlarının artışı enflasyonun etkilerinden kurtulmanın bir yoludur, ikincisi faiz oranlarının artışıyla alacaklı durumdakilerin geliri artmış olur üçüncüsü ise faiz oranlarının artışı demek devlet borçlarının da artışı demek olduğu için devletin sosyal koruması zayıflamaktadır (Dumenil ve Levy, 45-46).

Neoliberalizminhakimiyeti ile finansal birikime verilen önem ve finans dünyasının deregülasyon süreci birçok gelişmeyi beraberinde getirerek 2008 krizine kapı aralamıştır. 2008 krizi maliye politikalarının ele alınmış biçimi açısından bir değişim yaratmış, 2008 krizinin etkileri azaltılmaya çalışılırken özellikle maliye politikalarına başvurulmuştur. Hatta söz konusu dönemde ekonomik durgunluğun etkilerinin azaltılması adına neoliberal politikaların öğütlediği şeklinin aksine genişleyici para ve maliye politikalarına başvurulması Keynez'in dönüşü olarak adlandırılmıştır. 2008 krizi

sonrası kamu ekonomisinde yaşanan gelişmelere bakmadan önce finansallaşma kapsamında 2008 krizinin ortaya çıkışını kısaca ele almak anlamlı olacaktır.

3.2. 2008 Krizinin Ortaya Çıkışı ve Krize Karşı Alınan Önlemler

Kuşkusuz 2008 krizinin ortaya çıkışında özellikle finansal deregülasyonun etkisi yadsınamaz. Finansal deregülasyon özellikle 1970'li yıllarda başlamış ve bu durum birçok gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerden ilki deregülasyonla birlikte bankaların ve diğer finansal kurumların en yüksek karı getirecek finansal faaliyetlere yönelmeye başlaması ve deregülasyon ile yaşanan rekabetin, kurumlar ve bankalar üzerinde daha fazla kar elde etme güdüsü yaratarak baskı oluşturmuş olmasıdır. Bu baskı neticesinde bireylerin ve şirketlerin mevduatlarının toplanarak bu mevduatları finansman kıtlığı çeken iş dünyasına ve bireylere kredi olarak verme ve bu iki faaliyet arasındaki faiz oranı farkından kar elde etme gibi geleneksel finansal faaliyetlerde dönüşümler gerçekleşmeye başlamıştır. Bu dönüşümler 2008 krizinin oluşumunda önemli faktörler haline gelecektir (Kotz 2009, 306-307).

Bu kapsamda yaşanan krizin temelinde finansallaşma yatmaktadır. Yaşanan kriz, finansallaşmış kapitalizmin krizidir. Krizin temel olarak 2 özelliği ise yine finansallaşmada kendini göstermektedir. Bunlardan ilki 1990'lı yılların başlarına kadar ırksal azınlıklar kredi piyasalarından uzak tutulmuştur. Ancak daha sonra finansallaşmanın ve bankacılık faaliyetlerinde gerçekleşen dönüşümün etkisiyle ırksal azınlıklara da krediler verilmeye başlanmıştır. Özellikle 1990'ların ortalarından itibaren azınlıkların konut sahipliği oranı düzenli bir biçimde artmıştır. Bu kredilerin azınlık olmayanlara verilen kredilerden farkı ise daha ağır koşullarının olmasıdır (Dymski

2009, 149-150). Böylelikle azınlık gruplar da artık finans sistemine dahil edilmiş, finansal karlar artık azınlık gruplardan da pay almaya başlamıştır.

Krizin bir diğer temel özelliği ise bankacılık sisteminde yaşanan dönüşümlerdir. Zaman içerisinde geleneksel anlamda bankacılık, faiz üzerinden kâr elde etme anlayışını terk etmiştir. Bireyler artık varlıklarını sadece mevduat yoluyla değerlendirmekle kalmamış mevduatlar yatırım fonlarına kaymıştır. Bu durum da verilen kredilerin ve en nihayetinde banka karlarının azalmasına neden olmuştur. Yine aynı şekilde büyük şirketler kendi bono, hisse senedini, tahvil çıkarmaya başlayarak kendilerini finanse etmeye başlamıştır. Bu bağlamda şirketlerin bankalara olan bağımlılığı azalmış ve şirketlerin finansal davranışlarında yaşanan bu değişim yine banka karlarını etkilemiştir. Buna yanıt olarak ise bankalar hizmet ücretleri, komisyon gibi gelir kaynaklarıyla faiz dışı kazançlarını artırmaya başlamıştır. Faiz dışı gelirlerin toplam banka gelirlerine oranı seçili ülkelerde sürekli olarak artış göstermiştir (Santos 2009, 121-129). Seçili ülkelerde 1980 yılından 2005 yılına kadar en az %15 oranında artış olmuştur. Özellikle Fransa'da 2000 ve 2005 yılında faiz gelirlerini bile aşan oranda faiz dışı gelir elde edilmiştir.

Bunlarla birlikte işletmelere verilen kredilerin azalması bankaların gözlerini bireysel tüketim ve ipotek kredilerine dikmelerine neden olmuştur. Neoliberal politikaların bir sonucu olarak reel ücretlerin baskılandığı, devletin sosyal harcamalarını kestiği, eğitim ve sağlık gibi ihtiyaçların sağlanmasının özel sektöre bırakıldığı bir ortamda bireylerin bankalara olan bağımlılığı artmış ve finans sistemine dahil edilmişlerdir. Hanhalklarının mortgage borçları ve kredi kartı borçlarının hanhalkı harcanabilir gelire oranı 1982 yılında %59 iken bu oran 1990'da %77,5'e, 2000 yılında %90'a ve 2007 yılında 128,8'e kadar yükselmiştir (Kotz 2009, 314). Neoliberal politikaların finans sektörünün kuralsızlaştırılmasına, küreselleşmeye ve sosyal harcamalarının zayıflamasına yol açarak toplumda bir güvencesizlik yarattığı ortamda

bireylere yalnızca konut kredisi değil eğitim masraflarının karşılanması, konutları yenilemek ve tadilatını yaptırmak, sağlık masrafları ve faturalarını ödemek ve güvencesiz bir toplumda hayatını devam ettirebilmesi için krediler kullanılmıştır (Haiven 2016, 55-57).

Bütün bu değişimlere ek olarak 2008 krizine gidilirken izlenen para politikası da önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. 2001 yılında teknoloji şirketlerinin borsa değerlerinin düşmesi sonucunda yaşanan “*dot-com*” krizi FED’i gevşek para politikası uygulamak durumunda bırakmıştır. Krizin etkisiyle 2001 yılından sonra FED’in faiz oranlarını düşürmüş ve bu durum elbette konut kredileri faiz oranının da azalmasına ve konut kredilerinin ucuzlamasına neden olmuştur. Ayrıca son on yılda Çin ihracatta güç merkezi konumunu almış ve dış ticaret fazlaları ile de özellikle ABD Hazine tahvillerine yatırım yapmıştır. Bu durum da ABD için kredi verebilmek için daha fazla likidite anlamına gelmiş, krediye ucuz bir şekilde erişmek kolaylaşmıştır (Keeley ve Love 2010, 20).

2008 krizine giderken bütün bu gelişmelerin yanında Amerika hükümetinin ev sahipliği konusunda takınmış olduğu tavır da oldukça önem arz etmektedir. Amerikan rüyasının yaşanabilmesi adına ve özellikle yoksul kesimlerin de ev sahibi olmasını sağlamak amacıyla 1938 yılında Fannie Mae, 1970 yılında ise Freddie Mac kurulmuştur. Bu iki kurum mortgage kredilerinin menkul kıymetleştirilmesi yoluyla konut kredilerini finans dünyasına dahil etmiştir. Bütün bunlara ilaveten devletin kendisi mali araçları kullanarak ev sahibi olmayı teşvik etmiştir. Örneğin 1986 yılında çıkan Vergi Reformu Yasasına göre tüketici kredilerine ödenen faiz oranlarının vergiden düşürülmesi yasaklanınca bireyler mortgage kredilerine yönelmiştir. Yine aynı şekilde Başkan Bush döneminde uygulamaya konan 2004 Amerikan Rüyası programı konut kredilerini teşvik etmiştir. 2000 yılı öncesinde mortgage kredileri kullanımı için

oldukça sert kurallar gerekliken 2000 yılından sonra bu kurallar gevşetilmiştir (Hemmelgarn ve Nicodeme 2010, 6-7).

Hanehalkları finans sistemine adım adım dahil edilirken 2004 yılında finansal kurumlar bağlamında da 3 önemli gelişme göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki Basel I anlaşmasından Basel II anlaşmasına geçilmesidir. Konu çok teknik detay içeriyor olması nedeniyle bu çalışmada detaylarına girilmeyecek olmakla birlikte temel olarak Basel II, Basel I'e göre mortgage kredilerini daha az riskli ve rutin bir işlem olarak görmüştür. Yine bu geçişle birlikte bankalar mortgage kredilerini menkul kıymetleştirerek bilançolarından çıkarmış ve böylelikle asgari sermaye gerekliliklerinden etkilenmemiştir. İkinci gelişme ise Freddie Mac ve Fannie Mae'nin üzerinde federal hükümet tarafından yeni kontrollerin uygulanmaya başlanmasıdır. Bankalar ve diğer mortgage firmaları kredilerini bu iki kuruma aktarmadığında kayıpla karşılaşacağı için bu iki kuruma benzer kurumlar yaratmak suretiyle bu duruma cevap vermiştir (Keeley ve Love 2010, 28). Üçüncü gelişme ise 2004 yılında SEC'in kararı ile sermaye gereklilikleri kuralları gevşetilmesidir. Aynı anlaşma ile yatırım riski seviyesi ölçümü yapılırken bilgisayar modelleri kullanımına izin verilmiştir. Bu da ABD'nin başta gelen finansal kurumlarının risklerini yeniden değerlendirerek kaldıraç oranlarının artmasına neden olmuştur. 2003 ile 2007 yılları arasında ABD'nin temel beş yatırım bankasının kaldıraç oranları Lehman Brothers'ın %22,7'den %29,7'ye, Bear Stearns'ın %27,4'ten %32,5'e, Merrill Lynch'in %15,6'dan %30,9'a, Goldman Sachs'ın %17,7'den %25,2'ye Morgan Stanley'in ise %23,2'den %32,4'e yükselmiştir (Hemmelgarn ve Nicodeme 2010, 7). Yukarıda anlatılan gerek devlet politikaları ve hane halkı gerekse finansal kurumlar nezdinde gerçekleşen bütün bu gelişmelere finansal kurumların gelir düzeyi düşük bireylere eşik altı (subprime) konut kredileri vermesi eşlik etmiştir. Bu kredilerin temel özelliği ise eşik altı olmayan (prime) kredilere göre temerrüde düşme risklerinin daha yüksek olması ve ayarlanabilir faiz

oranları içeriyor olmasıdır. Ev fiyatlarının artıyor oluşu ve bu artışın devam edeceğine dair beklentiler nedeniyle bireyler kredi borçlarını ödeyemeseler bile evi satışa çıkararak kredi borcunu ödeyebileceği inancını taşımaktaydı. Ev fiyatları artışı devam ederken finansal kurumlar da bu balonu kredilerle beslemeye devam etmiş ve faiz dışı gelirlerini artırabilmenin yollarını yeni finansal ürünler yaratarak bulmuştur. Bir grup finansal kurum konut kredileri vermeye odaklanırken diğer bir grup kurum bu kredileri menkul kıymetleştirmiştir. Kredileri alan finansal kurumlar farklı özellikteki ve farklı risk grubundaki kredileri önce dilimlere ayırmış daha sonra ise bu dilimleri diğer farklı kredi dilimleri ile birleştirerek bir menkul kıymet haline dönüştürmüştür. Menkul kıymetleştirmenin ardında yatan mantık ise herhangi bir kredi diliminde sıkıntı yaşanması durumunda diğer dilimlerin bu zararı telafi edebileceği ve böylelikle riskin azalabileceği düşüncesidir. Bütün bu menkul kıymetleştirme yeni yaratılan türev ürünler vasıtasıyla yapılmıştır. Bu ürünlerin en temelleri, ipoteye dayalı menkul kıymetler (mortgage-based), varlığa dayalı menkul kıymetler (asset-based), teminata bağlanmış borç yükümlülükleri (collateralized debt obligations) ve kredi temerrüt swapıdır (credit default swaps). Finansal piyasalara eklenen hanehalkları ile finansal kurumlar arasında karmaşık ilişkiler 2008 krizinin ayırt edici özelliğini oluşturmakta olup bu yeni finansal yenilikler bu ilişkilerin hem sayısını hem de çeşidini artırmıştır (L.Yellen 2013).

Bu noktada değinmekte yarar olan bir diğer husus ise kredi derecelendirme kurumlarının kriz esnasındaki tutumlarıdır. Bankalar ve finansal kurumlar derecelendirme kurumlarının risk ağırlıklandırılmasına göre sermaye tutmaktadır. Bu nedenle aslında yüksek dereceler daha az sermaye gerekliliği, daha yüksek kaldıraç oranı ve kar anlamına gelir. Dahası büyük ve önemli finansal kurumların AAA derecesinden düşük derecelerde varlık tutmasına izin verilmemektedir. Derecelendirme kurumları açısından bakıldığında ise bu kurumların gelirlerinin bankaların memnuniyetine bağlı olduğu görülmektedir. Örneğin, 2005 yılında Moodys'in karının

%40'ından fazlası CDO ve MBS'lerin derecelendirilmesinden gelmiştir. Bu nedenle bu mantık çerçevesinde yatırım bankalarının varlıklarına en yüksek dereceyi verecek kurumla çalışması, derecelendirme kurumlarının ise kar güdüsü nedeniyle hayli iyimser derecelendirmeler yapması mantıklıdır (Crotty 2009, 566).

2000'li yılların finansal piyasalarında hem hanehalkı hem finansal kurumlar açısından değişen yapıyı gözler önüne serdik. Şimdi ise krizin ortaya çıkışına, alınan önlemlere ve aslen finansal kesimde başlayan krizin nasıl bir mali krize büründüğünü inceleyeceğiz. 2000-2004 yılları arasında FED'in uyguladığı düşük faiz oranı politikasından enflasyon oranlarının artmaya başlamasıyla birlikte vazgeçilmiştir. 2002 yılında %1,6 olan enflasyon oranı 2005'te 3,4'e yükselmiştir. 2004 yılından itibaren faiz oranlarının artırılmaya başlanmasıyla birlikte krizin patlak vermesi kaçınılmaz olmuştur. Konut kredilerinin artık pahalılaşması ve konut arzının artık talebe cevap verememesinin de etkisiyle 2006 yılından itibaren konut fiyatlarının artışı durmuştur (Akçay ve Güngen, 91). Faiz oranlarının artışıyla birlikte konut balonunun patlamasıyla özellikle ayarlanabilir mortgage kredisi alan bireyler kredi geri ödemelerinde zor duruma düşmüş, bankalar tarafından varlıklarına el konmaya ve konut fiyatları düşmeye başlamıştır.

Krizin etkilerinin en çok konut sektöründe görülmesinin ardından finansal alandaki etkileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle menkul kıymetleştirme yapan ve değeri kredi ödemelerine ve konut fiyatlarına bağlı olan CDO, MBS şeklinde menkul kıymetler satan finansal kurumlar teker teker batmaya başlamıştır. Her ne kadar ekonomik anlamda çöküşün yaşandığı ay Eylül 2008 olsa da Tablo 9'dan görüldüğü üzere krizin belirtileri 2007 yılından itibaren kendini göstermeye başlamış, finansal kurumlar birer birer iflasını açıklamıştır.

Tablo 7: 2007-2008 Yıllarında Finansal Kurumların Durumları

Şubat 2007	HSBC, 10,5 milyar dolarlık ipoteye dayalı menkul kıymeti zarar olarak kaydedeceğini ilan etti.
Nisan 2007	ABD'nin en büyük eşik altı kredi veren kurumu New Century Financial iflasını açıkladı.
Haziran 2007	Bear Stearns'a ait iki serbest yatırım fonu battı.
Mart 2008	Bear Stearns battı ve zararları FED tarafından karşılanmak üzere JP Morgan Chase'e satıldı.
7 Eylül 2008	Devlet desteği ile kurulan Fannie Mae ve Freddie Mac kamulaştırıldı.
14 Eylül 2008	Likidite sıkıntısı çeken Merrill Lynch, Bank of America'ya satıldı.
15 Eylül 2008	Dünyanın en büyük dördüncü yatırım bankası olan Lehman Brothers iflas etti.
16 Eylül 2008	En büyük sigorta şirketi ve CDS arzında önde gelen American International Group (AIG) kamulaştırıldı.
20 Eylül 2008	GoldmanSachs ve Morgan Stanley iflastan kurtulmak için FED'e başvurdu.
Kasım 2008	Bu kez de Citi Group ve Bank of America batmaktan kurtarıldı.
Kasım 2008	Bu tarihten itibaren kriz reel sektöre de yansımaya başladı ve Ford, General Motors, Chrysler iflastan kurtulmak için hükümete başvurdu.

Kaynak: (Akçay ve Güngen 2016)

Söz konusu finansal kurumların batmasının engellenmesi aşamasında en çok zorlanılan konu Bear Stearns ve Lehman Brothers'ın hukuken bir banka statüsünde olmamasından dolayı FED'in yapacağı herhangi bir kurtarma hareketinin yasa dışı olacağı konusuydu. Yani aslında gölge bankacılık sisteminde var olan BearStearns başkasına satılarak batması engellenmeye çalışıldı ancak aynı şekilde Lehman Brothers için

yapılamayınca Lehman Brothers'ın batması finansal piyasalarda panik yarattı. Bu paniğin nedeni regülatörlerin batmaları önlemediği ya da önleyemediği endişesiydi. Bütün bu gelişmelerin sonucunda söz konusu batmalar ve kurtarma operasyonları finansal piyasalardaki güveni yok etmiş, geleceğe dair şüpheler likidite kıtlığına neden olmuş, bankalar arası faaliyetler durma noktasına gelmiştir. Söz konusu likidite probleminin kredi darlığı yoluyla reel ekonomiye yansması da çok uzun sürmemiştir. Yaşanan panik ortamında Merkez bankaları ve hükümetler gerek para politikaları gerekse mali canlandırma programlarıyla krize ve sonrasında yaşanan resesyona karşı önlemler almıştır. Para politikası bağlamında FED ilk önce faiz oranlarını hızlı bir biçimde düşürmüştür. Faiz oranları 2008 yılından 2015 yılına kadar 0 ile 25 baz puan arasında seyretmiştir. Bununla birlikte FED bir dizi politika aracı da kullanmıştır. İlk grup politika aracı merkez bankalarının son borç verme mercii rolüne uygun olarak finansal kurumların kısa dönemli krediye erişimini kolaylaştırmak adına yapılırken ayrıca 14 ülkenin merkez bankasıyla karşılıklı swap kolaylığı sağlamak amacıyla anlaşmalar yapılmıştır. Bunlara ilaveten doğrudan yatırımcıları etkilemek amacıyla önlemler alınırken uzun dönemli menkul kıymetler FED'in portföyüne alınarak batık menkul kıymetleri temizlemek amacıyla önlemler alınmıştır (Bernanke 2009).

Sonuç olarak ABD, AB ve Japonya merkez bankalarının krize karşı aldıkları önlemler temel olarak faiz oranlarının azaltılması, piyasaya likidite enjekte etme, bankaların borçlarına karşı devlet garantisi verme ve toksik varlıkların alınması bağlamında olmuştur. Örneğin, ABD toksik varlıkların alınması amacıyla 700 milyar dolar tutarındaki Sorunlu Varlıkları Kurtarma Programını (Troubled Assets Relief Program, TARP) uygulamaya koymuştur. Finansal kriz her ne kadar ABD kaynaklı olsa da neoliberal politikalarla piyasaların finansal entegrasyonunun artmasının etkisiyle kriz Avrupa'ya yayılmıştır. Krizin Avrupa'ya sıçramasının ardından Almanya hariç diğer ülkelerde Keynesçi politikalar gündeme gelmiş, kemer sıkma politikalarının savunucusu

olan IMF bile krizden kurtulmak için parasal araçların yeterli olmayacağını savunmaya başlamıştır (Blyth 2017, 61). Bu bağlamda politika önlemlerinin bir diğer ayağını ise mali canlandırma programları oluşturmuştur. Bu canlandırma programlarından en önemlileri Amerika’da 2008 yılında uygulanan ve tutarı 152 milyar dolar olan “*The Economic Stimulus Act of 2008*”, yine ABD’de uygulanan ve tutarı 787 milyar dolar olan “*American Recovery and Reinvestment Act of 2009*”dır.

Avrupa Birliği’nde ise krizle mücadele etmek amacıyla 440 milyar Avroluk “*European Financial Stability Facility*” ve tutarı 200 milyar Euro olan “*The European Economic Recovery Plan*” uygulamaya konmuştur. Bu kurtarma paketlerine ilave olarak özellikle çevre ülkelere yönelik birçok kurtarma paketi devreye sokulmuştur. Aynı şekilde İstikrar ve Büyüme Pakti’nin (Stability and Growth Pact) güçlendirilmesi için üye devletlerle görüşmeler yapılmış, görüşmelerin sonucunda makroekonomik dengesizlikleri azaltmak amacıyla “Six Pack” reformları uygulanmaya başlamıştır. Bunlara ilaveten Avrupa Merkez Bankasının çevre üye ülkelerin tahvillerini almasına yönelik olarak ilave önlemler almıştır. Avrupa Birliğinin Avroyu korumak adına ne gerekiyorsa yapılacağını dile getirmesinin ardından yeni bir tahvil alma programı olan “Outright Monetary Transactions” yürürlüğe girmiştir (Copelovitch, Frieden ve Walter 2016, 4-5). Kriz sonrası uygulanan bütün mali canlandırma programlarının temel özelliği toplam talebi canlandırmak, ülkede güveni yeniden tesis etmek üzerine kurulmuştur. Bu mali canlandırma programlarının içeriğini ise vergi indirimleri, sağlık, eğitim, altyapı, enerji, ulaşım gibi alanlara yapılan yatırımlar, küçük işletmelere yardım, işsizlik yardımları oluşturmuştur.

4. 2008 KRİZİ SONRASI MALİYE POLİTİKALARI

Krizin seyri özellikle 2010 yılından sonra değişmeye başlamıştır. Finans kaynaklı başlayan kriz önce mali krize ardından ise refah krizine dönüşmüş, kriz sonrasında uygulanan genişleyici politikalar sonucunda artan kamu harcamaları sorgulanmaya başlamıştır. Canlandırma programlarının uygulanması, otomatik dengeleyicilerin devreye girmesi, özellikle işsizlik ödemelerinin artması ve vergi gelirlerinin azalması kamu harcamalarının finansmanını etkilemeye başlamıştır (Gough 2012, 53-55). Kamu harcamalarının sürdürülebilirliğine ilişkin artan şüpheler ve ekonominin toparlanma sürecine girdiği konusu IMF raporlarında gündeme getirilmeye başlanmıştır. Politika yapıcılar borcun ödenebilirliğinin riske girdiğine ve bu nedenle geleceğe yönelik bir sinyal gönderme, yatırımcıların güvenini tesis etme ve borcun ödenememesinin yaratacağı zararlı etkilerden kaçınmak amacıyla kemer sıkma politikalarının gerekli olduğuna inanmaya başlamıştır (Calcagno 2012, 25). Yani 2008 krizinin etkisini azaltmak adına uygulanan genişletici politikaların ömrü kısa süreli olmuştur. Bu kapsamda yine neoliberal politikaların öğütlediği şekliyle kemer sıkma ve mali konsolidasyon özellikle Avrupa Birliği özelinde gündeme gelmiştir.

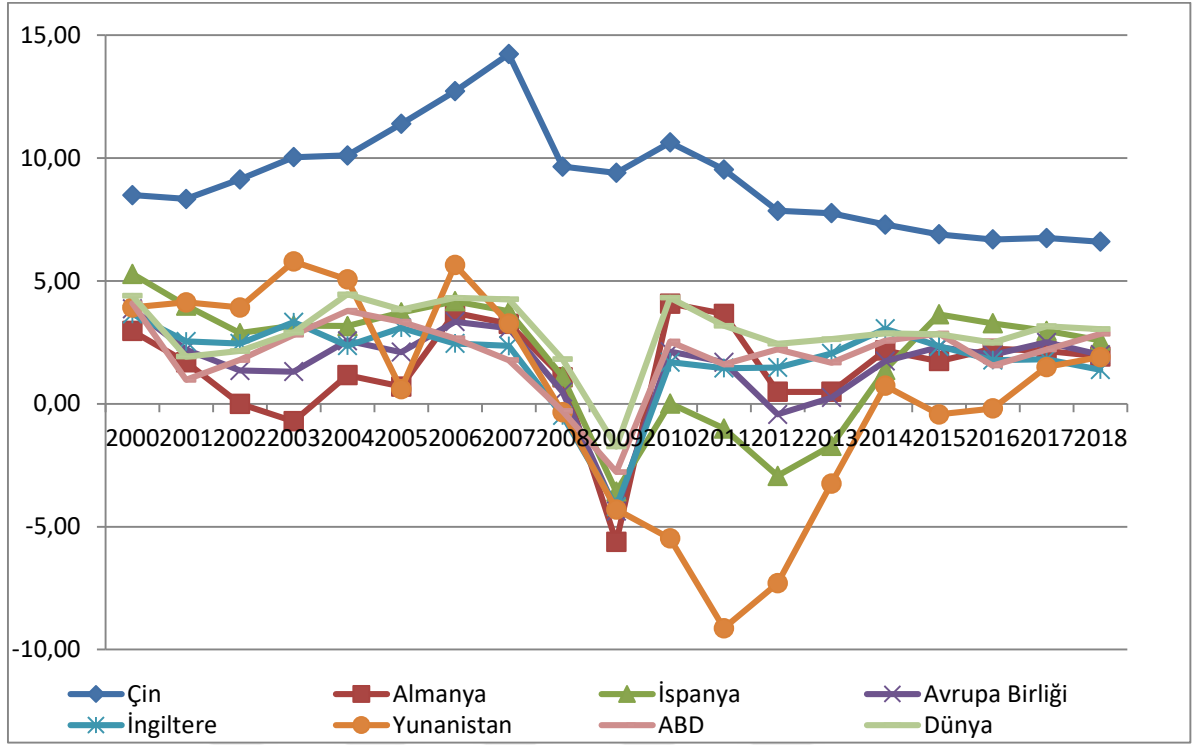
Bu bölümün konusunu bu bağlamda kriz sonrası maliye politikaları uygulamaları oluşturmaktadır. Kriz sonrasında maliye politikalarında yaşanan gelişmeleri üç döneme ayırarak anlatmak mümkündür. 2008 krizinin finansal piyasalarda başlaması ardından reel sektöre yansımaları üzerine yukarıda anlatıldığı üzere 2008-2010 yılları arasında Keynezyen politikalar yeniden gündeme gelmiştir. Bu kapsamda kurtarma paketleri, canlandırma politikaları, vergi indirimleri ve kamu harcamalarının artırılması özellikle bu dönemin belirleyici unsurları olmuştur. 2010 yılından sonra ise krizin şekli değişerek yaşanan finansal kriz mali krize dönüşünce

2010 yılı ile özellikle kemer sıkma politikaları gündeme gelmiştir. Bu kapsamda 2010 yılı ile 2012 yılı arasında uygulanan kemer sıkma politikaları kamu harcamaları ve vergi politikalarıyla doğrudan ilişkili olduğundan kemer sıkma bağlamında uygulanan politikalar ilerleyen bölümlerde kamu harcamaları ve vergilendirme olmak üzere iki başlık altında ele alınacaktır. Kemer sıkma döneminin ardından günümüze kadar gelen süreç maliye politikalarının uygulanışı açısından incelenecektir. Ancak, 2010 sonrası kemer sıkma politikaları özellikle Avro Bölgesinde çevre ülkeler bağlamında gündeme geldiğinden öncelikle çevre ülkelerin ekonomilerinde kriz öncesi yaşanan sorunlara bakmakta yarar görülmektedir.

4.1. Borç Krizi Öncesinde Çevre Ülkelerin Durumu

Kriz temel olarak Amerika'da başlamış olsa da neoliberal politikaların ögütlediği şekliyle finansal piyasaların 1970'li yıllardan itibaren entegrasyonu nedeniyle kriz kısa sürede AB'ye de yayılmıştır. Krizin AB'deki yansıması ekonomik durgunluk olarak kendini gösterirken Şekil 3'ten görüldüğü üzere dünya genelinde olduğu gibi Avro Bölgesinde GSYİH'da yaşanan daralma %5'lere ulaşmıştır.

Şekil 3: Seçili Ülkelerde GSYİH Oranları (2000-2018)

Kaynak: The World Bank

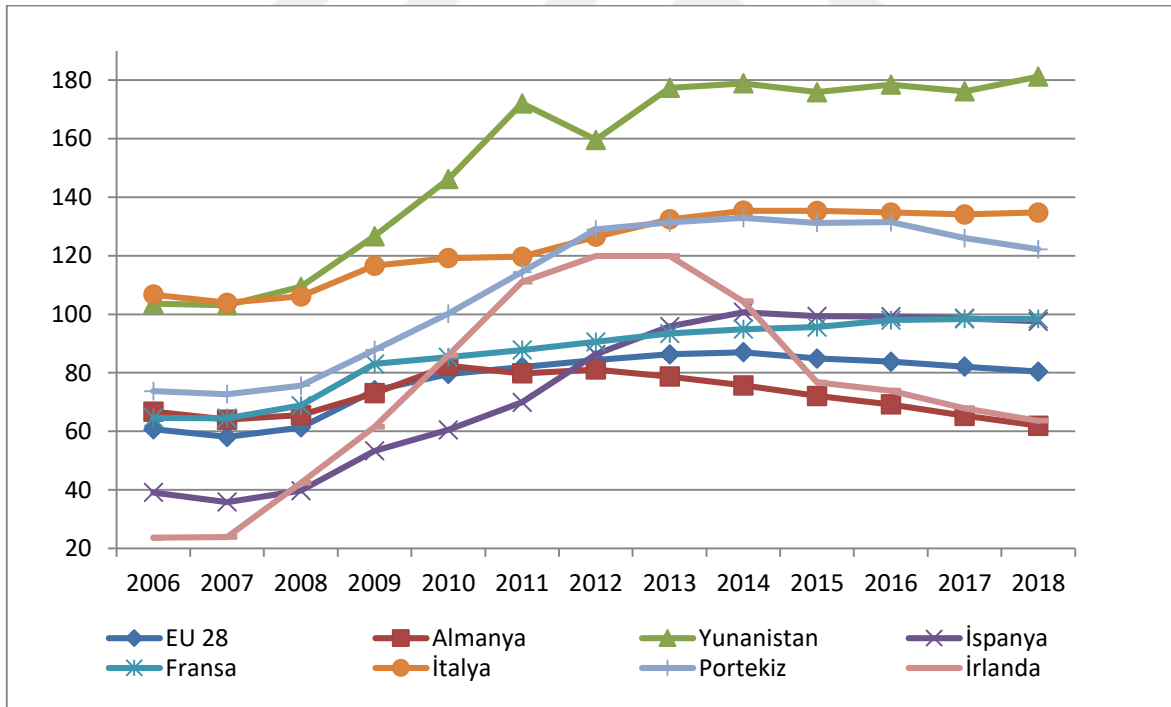
Tahmin edileceği üzere finansal piyasalarda yaşanan daralma, likidite ve kredi kıtlığı büyümenin azaldığı bir ortamda borcu yüksek ülkelerin sıkıntı yaşamasına neden olmuştur. Özellikle AB’de çevre ülkelerin kamu borcundan kaynaklanan problemler nedeniyle AB’de krizin yansıması borç krizi şeklinde ortaya çıkmıştır. Avro bölgesi borç krizi Yunanistan’ın kamu borçlarının aslında resmi olarak ilan edilenden daha yüksek düzeylerde olduğunu itiraf etmesiyle patlak vermiştir (Zezza 2012 , 38).

Bu açıklamanın ardından kredi derecelendirme kuruluşları ardı ardına Yunanistan’ın kredi notunu düşürmeye başlamıştır. 8 Aralık 2009 yılında Fitch Yunanistan’ın kredi notunu önce A- düzeyine daha sonra ise BBB+ düzeyine çekmiştir. Ardından 16 Aralık tarihinde Standart&Poor’s kredi notunu A-’den BBB+ düzeyine, 22 Aralıkta ise Moody’s Yunanistan’ın kredi notunu A2’den A1’e çekmiştir. Bu gelişmelerin ardından Yunanistan’ın borcunu ödeyebilmesinin tehlikeye düşmesi sonucu Yunanistan’ın Birliğe girişi ve Avroyu kullanmaya başlamasıyla kullandığı düşük faizlerin yerini yüksek faiz oranları almaya başlamıştır. Uzun vadeli devlet tahvili

faiz oranları artmış, borçlanma maliyetleri yükselmiştir. Bu yüksek faiz oranları ile ülkenin sermaye piyasalarına erişimi zorlaşmış ve devletin borcunu finanse edebilmesi imkansız hale gelmiştir (Volz 2012, 3).

Yunanistan'ın durumu tüm Avrupa'yı etkilemiş, Avrupa'da devlet borçlarının ödenememe olasılığı gündeme gelmiştir. İçinde bulunulan durum Birlik için tehdit oluşturduğundan Avrupa Bölgesinin merkez ülkeleri Yunanistan'a düşük maliyetli fonlama yapmaya başlamıştır. Ayrıca Yunanistan'a ek olarak finansal piyasaların Avrupalı kurumların Yunanistan krizini öngöremediğini anlaması üzerine İrlanda, İtalya, Portekiz ve İspanya'nın da borcunu ödeyememe riski üzerinde konuşulmaya başlanmıştır (Zezza, 38).

Şekil 4: Seçili Avrupa Ülkeleri, Avro Bölgesinde Devlet Toplam Borcunun GSYİH'ya oranı (%)

Kaynak: Eurostat

Şekilden görüleceği üzere özellikle kriz sonrasında kamu borç oranlarında artış gerçekleşmekle birlikte Yunanistan üye ülkeler arasında en yüksek borç oranına sahip olması nedeniyle dikkat çekmektedir. İrlanda, İspanya kriz öncesi Maastricht

Kriterlerini sağlamakla birlikte krizden sonra kamu borcunun GSYH'ya oranında bir sıçrama gerçekleşmiştir. Yunanistan ve İtalya'da ise kriz öncesinde de borç oranları yüksek bir seyir izlemiştir. Grafikte yer alan seçili ülkelerin borç oranlarında değişik oranlarda artış olsa da hepsinin temel özelliği kriz sonrasında tüm çevre ülkelerde borç oranı artış göstermiş olmasıdır.

Aslında 2000'li yıllarda çevre ülkelerin cari işlemler açığı artış göstermiş olsa da bu açık hem özel borçlanma hem de kamu borçlanması ile finanse edilmekteydi. Bu açığın finanse edilmesinde öncelikli olarak çevre ülkeler AB'ye üye olmanın avantajlarından kullanarak Avrupa Merkez Bankasının düşük faiz oranlarından yararlanabilmekteydi. Ayrıca yine aynı şekilde çevre ülkeler bankalar arası Avro piyasasından ucuz fona erişim sağlayabilmekteydi. Yani ucuz krediye erişebilme olanakları çevre ülkelerin büyüme oranlarının merkez ülkelere göre daha yüksek oranlarda gerçekleşmesini sağlayarak bu ülkeleri başarılı göstermiş, kriz patlak verdiğinde ise çevre ülkelerin bu başarısının altyapısız, temelsiz olduğu ortaya çıkmıştır (Lapavitsas 2012, 162-163). Bu noktada esasen ABD ile kıyaslandığında AB'deki borç krizinin nedenlerinin farklılık gösterdiği bir gerçektir. Özellikle çevre ülkeler bağlamında her bir ülkenin yapısal problemleri ve kamu sektörü farklılık göstermektedir. Örneğin, İspanya ve İrlanda'da kamu borçlarının nedeni özel sektörken Portekiz, Yunanistan ve İtalya'da ise zaten kamu borçları kriz öncesinde de yüksek yani kronik bir haldeyken kriz sonrasında resesyona birlikte daha da artış göstermiştir (Semmler ve Semmler 2013, 4). Bu nedenle borç kriziyle karşı karşıya kalan çevre ülkelerin ekonomilerinin kriz öncesinde sergilediği özelliklere bakmak bu ülkelerin borç krizini anlamlandırmakta önem arz etmektedir. Çevre ülkeler arasında İrlanda diğer çevre ülkelere göre farklı bir yeredir. 1990'lı yıllar İrlanda ekonomisi için "*Celtic Tiger*" yani Kelt Kaplanı lakabının kullanıldığı yıllardır. Söz konusu dönem İrlanda açısından üretkenliğin artırılması amacıyla bir dizi politikaların uygulandığı, ihracat yönlü doğrudan yabancı

yatırımları teşvik edici politikaların yanında eğitim standartlarında iyileştirmelerin yapıldığı ve İrlanda'nın alışılmadık büyüme oranları sergilediği bir döneme denk gelmektedir (Whelan 2013, 425). İrlanda ekonomisinin bu olumlu seyri elbette dikkatleri çekmiş ve yatırım için daha fazla insan İrlanda'ya yönelmeye başlamıştır. Bu gelişmelere ilaveten Avrupa Bankalarının düşük faizle İrlanda ve İspanya'dan büyük miktarlarda tahvil alarak bu ülkelere ucuz para vermesi ve İrlanda bankalarının ABD'deki toptan fonlama piyasalarına girişi ile İrlanda otuz yıllık ipotekleri finanse edecek kadar borçlanmıştır. Sonrasında ise İrlanda da ABD ile benzer süreci geçirmiş, kriz ile emlak fiyatları çökmüş, bankaların alacaklarını yönetme imkanı da kalmamıştır (Blyth 2017, 70).

İspanya'da da İrlanda'ya benzer şekilde borç krizinin ana kaynağını özel sektör borcu oluşturmaktadır ve ekonomik dengesizliğin temel nedeni emlak sektörünün orantısız büyüyerek konut balonuna neden olmasıdır. Elbette İspanya'daki konut balonunun oluşumunda çeşitli faktörler etkili olmuştur. Konut balonu oluşumu Avrupa Merkez Bankası tarafından 2001 yılından itibaren düşük faiz oranları politikasının etkisiyle İspanya'nın düşük maliyetle finansmana erişebiliyor olmasında yatmaktadır. Ancak bu gelişmeye İspanya hükümetinin konut edindirmeyi teşvik eden politikalarının yanında İspanya büyümesinin aslen inşaat ve emlak sektörüne bağlı olması eşlik etmiştir. Bu duruma siyasi iktisat bakış açısı ile bakıldığında bu sektörler emek yoğun sektörler olması nedeniyle işsizliği azaltması ve özellikle emlak vergisi gelirlerini artırması nedeniyle politikacılar tarafından arzu edilen bir durum olduğu muhakkaktır. Ortanca seçmen olan ev sahipleri ise konut değerlerinin artması nedeniyle halinden memnuniyet duymaktadır. Bu bağlamda İspanya'da yapı ve inşaat faaliyetlerinin aşırı derecede artmasını durduracak herhangi bir siyasi istek bulunmamıştır. Bu gelişmeler altında 2007 yılında hem altyapı hem de emlak sektörüne verilen krediler İspanya GSYİH'sının %45'ine ulaşmış, kredilerin bu dengesiz artışı altyapı ve emlak

sektörlerinde yüksek oranda riskin birikmesine neden olmuştur. Bu sistem içerisinde İspanya bankacılık sisteminin yapısal olarak geleneksel bankalar ile tasarruf bankaları olan “*Cajas de Ahorros*”tan oluşmaktadır. Bu tasarruf bankalarının kriz döneminde verilen kredilerin %46’sını oluşturduğu ve bu bankaların en önemli özelliğinin ise bilançolarında yüksek risk barındırıyor oluşu düşünüldüğünde kriz İspanya’da da kaçınılmaz hale gelmiştir (Carballo-Cruz 2011, 312-316).

Portekiz’de borç krizinin gelişimini anlamak açısından 1990’lı yıllara kadar gitmekte yarar görülmektedir. Portekiz’in AB’ye katılımıyla birlikte diğer çevre ülkelerde olduğu gibi faiz oranlarında bir düşüş gerçekleşmiştir. Faiz oranlarının azalışıyla birlikte büyümenin artacağı beklentisi özel tasarruflarda azalışa neden olurken yatırımlar artmıştır. Bunun ekonomiye yansımaları ise işsizliğin azalması ve büyümenin artışı şeklinde olmuştur (Blanchard 2007, 2). Yine aynı dönemde özellikle dayanıklı malların tüketimi artmış, konut ve konut harici yatırımlarda bir patlama yaşanmıştır. Söz konusu dönemde inşa edilen konut sayısı %64 oranında artmış ancak İspanya ve İrlanda’nın tersine konut fiyatlarında bir artış yaşanmadığından konut balonu oluşmamıştır. Ancak bu dönemde ihracat sabit kalırken ithalatın artmasıyla dış ticaret açığı ve cari işlemler açığı giderek artmıştır. Portekiz’in dış ticaret açığının artmasında iki temel ihracat ürünü olan ayakkabı ve tekstil sektörünün Asya ve Doğu Avrupa’daki rekabet karşısında yenik düşmesi de etkili olmakla birlikte asıl etken azalan özel sektör tasarruflarıdır. Bu tasarruf açığı borçlanma yoluyla finanse edilmiştir. 1995 yılında hanehalkı borcunun harcanabilir gelire oranı %55 iken bu oran 2000 yılında %107’ye, finansal olmayan kurumların borcu ise %59’dan %84’e yükselmiştir. Bu borçlanmanın büyük çoğunluğu ise tamamen dış fonlamaya bağlı olan yurt içi bankalar tarafından sağlanmıştır. Borçlanma maliyetlerinin düşük olması nedeniyle hem kamu sektörü hem de özel sektörün borcu 2000-2007 yılları arasında giderek yükselmiştir. Daha önce kronik bir sorun haline gelen dış ticaret açığı ve cari işlemler açığı problemlerine bu

dönemde bir de düşük büyüme oranları ve yatırımların azalması eklenmesi kaçınılmaz olmuştur (Eichenbaum, Rebelo ve Resende 2016, 2-13). Yani çevre ülkelerin hepsinde aslında çeşitli sıkıntılar bulunmakla birlikte bu sıkıntılar merkez ülkelerden çevre ülkelere yapılan sermaye akışı ile gizlenmekteydi. Bu sermaye akışları 2010 yılında piyasaların Yunanistan'ın durumundan endişeye kapılması ile durduğunda ise çevre ülkeler borç krizi ve kemer sıkmayla karşı karşıya kalmıştır.

İtalya'nın durumu ise diğer çevre ülkelere göre daha farklıdır ve İtalyan ekonomisinin kendine özgü özelliklerinin mevcut olduğu görülmektedir. İtalyan ekonomisinin temel karakteristik özellikleri yıllardan beri süregelen düşük büyüme oranları, düşük kârlılık oranları, yüksek kamu borcu ve vergi toplama konusunda başarısızlığıdır. İlk olarak İtalya 2000'li yıllardadüşük büyüme oranlarıyla karşı karşıya kalmıştır. 2000-2010 yılları arasında Avro Bölgesi yıllık ortalama reel GSYİH oranı %1,37 olarak gerçekleşirken bu oran İtalya'da %0,54 olarak gerçekleşmiştir (Quaglia ve Royo 2015, 501). Düşük büyüme oranlarına ilave olarak fiyatlara nazaran emek maliyetlerindeki artış İtalya'da kârlılık üzerinde olumsuz etki yaratırken İtalyan şirketleriher geçen gün üretimlerini Doğu Avrupa ülkelerine kaydırmaktaydı. Bu durum ise İtalyan bankalarını bu ülkelerde iştirakler açmaya teşvik etmiştir (OECD 2009, 20). Kriz döneminde İtalyan bankaları her ne kadar eşik altı kredilere maruz kalmasa da Doğu Avrupa ülkelerinde açılan banka iştirakleri İtalya'yı zor duruma sokacaktır. İtalyan bankacılık sisteminin de İspanya gibi kendine has özellikleri mevcuttur ve İtalya bankaları aslında İspanya bankalarına benzer şekilde geleneksel modelde kurulmuştur. Bu geleneksel modelde banka varlıklarının çoğunluğunu müşterilere verilen krediler oluştururken varlıkların büyük çoğunluğu ise devlet tahvili şeklindedir. İtalyan bankacılığının bir diğer ayırt edici özelliği ise İtalyan bankalarının ilk olarak birbirlerine borç vermeleridir. İtalya bankaları toptan piyasalardan ziyade yerli perakende piyasalardan borçlanmıştır. Dahası finansal piyasalardan kaynaklanan belirsizlikleri

azaltmak amacıyla İtalyan bankaları borçlanma senetleri basmış ve böylelikle bankalar arası piyasalardan daha az oranda borçlanmıştır. Bu bağlamda İtalya'ya yapılan sermaye akışlarının çoğunluğunu devlet tahvilleri oluşturmuştur (Quaglia ve Royo 2015, 489-491).

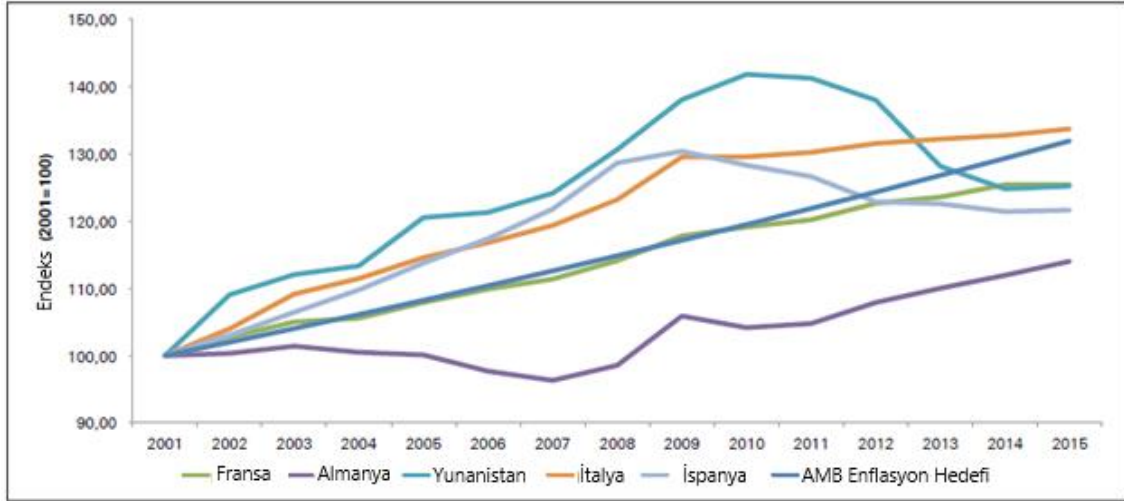
AB'nin tehlikeye girmesinde ve borç krizinin patlak vermesinde Yunanistan'ın durumunun kilit nokta olduğu düşünüldüğünde Yunanistan'ın bugünkü durumunu anlayabilmek açısından son 25-30 yıldır uygulanan politikalara ve Yunan ekonomisinin sıkıntılarına bakmakta fayda vardır. Yunanistan'ın kriz öncesinde de var olan sıkıntıları temel olarak cari işlemler açığı, vergi sisteminde ve emeklilik sisteminde yaşanan sıkıntılar ve düşük rekabet gücü olarak sayılabilmektedir. Şüphesiz ki Yunanistan'ın kriz öncesinde cari işlemler açığı kronik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktaydı. Bu durumun en önemli nedenlerinden bir tanesi Yunanistan'ın rekabet gücünde yaşanan azalmadır. Avro Bölgesi krizinin ve Yunanistan borç krizinin temelinde rekabet gücünde düşme önemli bir yer işgal etmektedir ve bu durum Almanya'nın ihracat fazlası ile Birlik içerisinde izlemiş olduğu politikalarla yakından ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Birlik içerisindeki cari açık farklılıkları iki nedene bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bunlardan ilki rekabet ikincisi ise farklı yurt içi talep oranlarıdır. Rekabetçilik, ücretlerin artış oranının (ve diğer maliyetlerin) verimlilik oranına göre artış oranı ve döviz kuru olmak üzere iki temel faktör tarafından belirlenmektedir. Ancak Avro Bölgesinde döviz kuru farklılığı geçerli olmadığından bölgede rekabetçilik ve ücret politikaları ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte dış rekabetin ve enflasyonun en temel belirleyicisi ise birim emek maliyetidir. Ücretler ve verimlilik aynı oranda arttığında birim emek maliyetinin ve dolayısıyla da dış rekabetin aynı oranda kalması beklenir. Aynı şekilde enflasyon hedefi nominal birim emek maliyetinin artış oranına bağlı olmaktadır. Avrupa Merkez Bankası birlik içerisindeki fiyat istikrarını sağlamak amacıyla enflasyon hedeflemesini %2 veya daha az olarak

belirlemiştir. Bu da aslında asimetrik bir şokun olmadığı bir ortamda birim emek maliyetinin %2'ye yakın olması gerektiği anlamı taşımaktadır. Avronun kullanılmaya başlanmasına kadar geçen sürede birliğe üye ülkelerin birim emek maliyetleri farklılık gösterse de avrodan sonra diğer ülkeler Almanya'nın %2 oranına yakınsamaya başlamıştır. Ancak ironik olarak bu durumu bozan taraf Almanya olmuştur. 1996 yılından itibaren Almanya nominal birim emek maliyetini sıfıra kadar düşürmeyi başarmıştır. Burada önemli olan nokta ise bu azalışın nedeninin verimlilik artışı değil Almanya'nın ücretleri baskılama politikası uyguluyor oluşudur. Ücret baskılama politikalarının sonucunda Alman ihracatı patlamıştır. Yani PIIGS ülkeleri ve Almanya arasında birim emek maliyeti anlamında büyük bir uçurum oluşmuştur (Bibow 2012, 13-18).

Bu durum Almanya'yı Birlikte yer alan diğer ülkelere göre avantajlı konuma getirmiş, Almanya ihracat fazlaları sayesinde cari işlemler fazlası vermiştir. Birlik içerisinde rekabet avantajı sayesinde Almanya'nın cari işlemler fazlası vermesi demek birliğe üye diğer ülkelerin cari işlemler açığı vermesi anlamına gelmektedir. Diğer bir ifade ile bazı ülkeler bazı sektörlerde Almanya'ya olan yükümlülüklerini artırmak zorunda kalmış, Yunanistan'da kamu sektöründe İspanya'da ise hane halkı sektöründe bu durum yaşanmıştır (Stockhammer 2011, 84). Bu noktada Almanya'nın ücretleri baskılama politikasının aslen devlet tarafından sermaye ve emek arasındaki ilişkinin değiştirilmesi anlamına geldiği açıktır. 1990'lı yılların sonlarında savaş sonrası artan verimliliği paylaşma politikasının yerini Alman hükümetinin sermaye lehine müdahaleleri almıştır. Bu durumun ardında yatan mantık ise istihdamı korumak adına emek maliyetlerinin kontrol altına alınması gerektiği yönündedir (Lapavitsas 2018). Almanya'nın ücret baskılama yoluyla birim emek maliyetlerini düşürerek Birlik içerisinde rekabeti artırması ve cari fazla vermesi Şekil 5'te net şekilde görülmektedir. Görüldüğü üzere Almanya ile PIIGS ülkelerinin birim emek maliyetleri

karşılaştırıldığında Almanya'nın 2000'li yıllardan itibaren birim emek maliyetlerinin birliğe üye diğer ülkelerin birim emek maliyetlerinin hepsinin altında seyrettiği görülmektedir.

Şekil 5: Seçili Ülkelerde Birim Emek Maliyetleri (2001-2015)

Kaynak: (Lapavitsas, Mariolis ve Gavrielides 2013, 16)

Yine bu durumu destekleyen başka bir kanıt ise Tablo 8'de kendini göstermektedir. Tablodan görüldüğü üzere krizden bir yıl önce PIIGS ülkelerinde yine cari işlemler açığı mevcut olmakla birlikte kriz sonrasında bu durum devam ettiğini ancak Almanya'nın kriz öncesi de kriz sonrasında da ücret baskılama sonucunda artan ihracatı sayesinde cari işlemler fazlasının mevcut olduğunu görmekteyiz.

Tablo 8: Seçili AB Ülkelerinde Cari İşlemler Dengesi 2007-2018(%)

Ülke/Yıl	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Almanya	6,74	5,60	5,74	5,63	6,12	7,02	6,71	7,45	8,92	8,57	8,04
Portekiz	-9,72	-12,12	-10,42	-10,15	-5,98	-1,78	1,58	0,08	0,12	0,59	0,45
İspanya	-9,63	-9,25	-4,28	-3,92	-3,18	-0,22	1,52	1,08	1,13	1,92	1,90
İrlanda	-6,51	-6,91	-5,58	-1,99	-2,37	-2,62	2,14	1,65	10,92	3,92	12,52
İtalya	-1,39	-2,83	-1,89	-3,41	-2,99	-0,33	1,00	1,92	1,51	2,56	2,75
Yunanistan	-15,19	-15,11	-12,35	-11,38	-10,0	-3,83	-2,04	-1,63	-0,23	-1,07	-0,80

Kaynak: Eurostat

Bunlara ilave olarak Yunan ekonomisinin genel yapısına bakıldığında 1990'lı ve 2000'li yıllarda yatırımların artmasına rağmen yatırım düzeyinin diğer çevre ülkelere göre daha düşük düzeyde kaldığı gözlenmektedir. Yunan yatırımlarının görece zayıflığı 2000'li yıllardan itibaren sistematik şekilde artan tüketimin gücüyle de ilişkilidir. Yatırım ve tüketim zayıflığına ek olarak 1980'li yıllardan itibaren Yunan ekonomisinin yapısında bir değişiklik meydana gelmiş, uluslararası anlamda ticarete konu olan malların üretiminden ticarete konu olmayan sektöre doğru bir kayma yaşanmıştır (Lapavitsas 2018, 11). Çevre ülkelerin ekonomilerinde kendilerine özgü sıkıntıları devam ederken 2000'li yılların Yunanistan ve diğer çevre ülkeler açısından en önemli özelliğini borçluluk oranlarındaki artış oluşturmuştur. Yunanistan'ın 2000'li yıllarda toplam talebinde yaşanan artışın temel nedeni aslında uluslararası ve Avrupa Merkez Bankası tarafından sağlanan likidite ile yaşanan kredi genişlemesidir. Avro'nun kullanılmaya başlanmasıyla birlikte reel ve nominal anlamda düşen faiz oranları bu kredi genişlemesini mümkün kılmış, Yunanistan, faiz oranlarının düştüğü bir ortamda bankalar arası piyasalardan fon bulabilmiştir (Lapavitsas 2018, 13). Bu kredi genişlemesinin etkisiyle Yunanistan'ın net tasarrufların düşmeye başlamıştır. Yunanistan'ın AB'ye girişiyle tasarruflar ile gayrisafi yurt içi yatırımlar arasındaki fark devasa boyutlara ulaşmış, net yıllık ulusal tasarruflar ise negatife dönmüştür. 1990'lı ve 2000'li yıllarda "güçlü Avrupa içerisinde güçlü Yunanistan" modelinin altında aslında dış borçların artırılması yoluyla büyüme sağlanmış olması yatmaktadır (Lapavitsas, Mariolis ve Gavrielides 2013, 38). Ucuz fona erişim ile borçlanma devam ederken kamu gelirleri anlamında da karşımıza zayıf bir Yunanistan çıkmaktadır. 2008 krizine böyle bir ekonomi yapısıyla gelen Yunanistan'ın zaten kriz öncesinde de zayıf olan vergi toplama yeteneği nedeniyle kriz sonrasında da vergi gelirleri azalmıştır.

Yunanistan özelinde ortaya çıkan borç krizinde gerek bütçe açıkları gerekse kamu borç oranları özellikle AB ve IMF tarafından endişeyle karşılanmıştır. Yüksek

kamu borçlarına ilaveten çevre ülkelerin bütçe açıkları da Maastricht kriterlerinde belirlenen %3 oranının üzerinde seyretmiştir. Tablodan görüldüğü üzere borç krizinin patlak verdiği çevre ülkelerde elbette bu durumdan bütçe açıkları da etkilenmiş, bu ülkelerde kemer sıkma politikaları sonrasında bile yüksek bütçe açıkları bir süre devam etmiştir. Seçili ülkeler içerisinde kendini en hızlı şekilde toparlayarak son yıllarda bütçe fazlası veren ülke ise Almanya'dır.

Tablo 9: Seçili AB Ülkelerinin Bütçe Açığı/GSYİH Oranı (2005-2018)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Almanya	-3.3	-1.7	0.3	-0.1	-3.2	-4.4	-0.9	0.0	0.0	0.6	0.9	1.2	1.2	1.9
Yunanistan	-6.2	-5.9	-6.7	-10.2	-15.1	-11.2	-10.3	-8.9	-13.2	-3.6	-5.6	0.5	0.7	1.0
İrlanda	1.6	2.8	0.3	-7.0	-13.8	-32.1	-12.8	-8.1	-6.2	-3.6	-1.9	-0.7	-0.3	0.1
Portekiz	-6.1	-4.2	-2.9	-3.7	-9.9	-11.4	-7.7	-6.2	-5.1	-7.4	-4.4	-1.9	-3.0	-0.4
İspanya	1.2	2.1	1.9	-4.6	-11.3	-9.5	-9.7	-10.7	-7.0	-5.9	-5.2	-4.3	-3.0	-2.5
İtalya	-4.1	-3.6	-1.3	-2.6	-5.1	-4.2	-3.6	-2.9	-2.9	-3.0	-2.6	-2.4	-2.4	-2.2
İngiltere	-3.1	-2.8	-2.7	-5.1	-10.1	-9.3	-7.5	-8.2	-5.5	-5.6	-4.6	-3.4	-2.4	-2.3
Fransa	-3.4	-2.4	-2.6	-3.3	-7.2	-6.9	-5.2	-5.0	-4.1	-3.9	-3.6	-3.5	-2.8	-2.5
AB-28	-2.5	-1.6	-0.9	-2.5	-6.6	-6.4	-4.6	-4.3	-3.3	-2.9	-2.4	-1.7	-1.0	-0.7
AB-19	-2.6	-1.5	-0.6	2.2	-6.2	-6.3	-4.2	-3.7	-3.0	-2.5	-2.0	-1.4	-0.9	-0.5

Kaynak: Eurostat

Yukarıda anlatılanlar çerçevesinde borç krizine karşı alınan önlemler Washington Uzlaşısının bir parçası olan organizasyonlar tarafından alınmıştır. Krize karşı alınan ilk önlem yurt dışından gelen sermayenin durmasıyla ilişkilidir. Bu noktadaki sorun dünya piyasalarında bu akışları düzenleyecek resmi bir kurumun olmamasıdır. Bu nedenle de sorun kamu kurumları, özel bankalar, IMF ve AB Merkez Bankası tarafından çözüme kavuşturulmak istenmiştir. Bu kurumlar tarafından piyasalarda fonlamanın yapılması koşulluluk ilkesi bağlamında ele alınmış ve bu kapsamda bir dizi politika değişikliği ve yapısal reform gündeme getirilmiştir. Koşulluluk konusu ise iki konu etrafında şekillenmiştir. Bunlardan ilki iç ve dış dengesizliklerin giderilmesi amacıyla kemer sıkarak yurt içi talebin azaltılması düşüncesidir. Bu bakış açısından bakıldığında özellikle kamu açıklarını düşürmek için vergilerin artırılması ya da harcamaların azaltılması gerekmektedir. Bu şekilde toplam

talep azaltılarak en nihayetinde cari işlemler bilançosu dengeye gelecektir. İkincisi ise büyümenin yeniden tesis edilmesi amacıyla rekabetin geliştirilmesi konusudur. Rekabetin geliştirilmesi için ise ücretlerin ve maaşların aşağı yönlü olarak baskılanması, işçi sendikası haklarını kısıtlayan, işten çıkarmaları kolaylaştıran emek piyasalarına yönelik olarak reformların uygulanması ögütlenmiştir. Bunlara ilaveten yabancı sermaye akışını teşvik edecek şekilde deregülasyon, verimliliğin artması için ise özelleştirme yapılması gerektiği belirtilmiştir (Lapavitsas 2018, 15-16). Yani 1980’li yıllarda özellikle IMF’in eliyle Üçüncü Dünya ülkelerine uygulanan sert koşulluluk bu kez de Avrupa Birliği ülkeleri özelinde gündeme gelmiştir. Koşulluluk ilkesi 1980’lerde gelişmekte olan ülkelerdeki borç krizine karşı Washington Uzlaşısı’nın bir parçasıyken krizden sonra Troyka tarafından AB çevre ülkelerinin borç krizine karşı Troyka tarafından (AB, AMB, IMF üçlüsü) tarafından uygulanmıştır (Mahnkopf 2012, 475). Kabul gören baskın kemer sıkma düşüncesi kapsamında IMF’nin kamu borcu, kamu harcaması ve kamu hizmetlerinin hepsinin problem olarak görüldüğü “yapısal uyum” politikaları çerçevesinde kendini gösteren ve IMF’nin kendi borç verme gücü ile ekonomideki politik gücü birleşince kemer sıkma politikalarının uygulanmasına olanak tanıyan düşünce bu kez de Avrupa ekonomileri için benzer bir rol çizmiştir (Clarke ve Neuman 2012, 300-301). Söz konusu koşulluluk ilkesinin gerektirdiği şekilde 2010 yılından sonra Yunanistan’ın Birlikten çıkması seçeneği ülkeye borç veren bankalar açısından ve birliğin devamı açısından oldukça risk doğuracağı için Yunanistan’ın birlik içerisinde tutularak borçlarını ödeyebilmesi amacıyla Troyka yukarıda bahsi geçen kemer sıkma politikalarını uygulamaya koymak şartıyla kurtarma paketlerini devreye sokmuştur (Lapavitsas 2018, 19).

4.2. Borç Krizine Karşı Alınan Önlemler

2010 yılında patlak veren Yunanistan borç krizi bir noktadan sonra Avro Bölgesi ülkelerini ve hatta birliğin geleceğini tehlikeye sokmaya başlamıştır. AB'ye üye ülkelerin ortak para birimi kullanıyor oluşu hatta para politikalarının tek bir noktadan Avrupa Merkez Bankası üzerinden yürütülüyor oluşu bu ülkelerin birbiriyle olan entegrasyonunu yoğunlaştıran bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, herhangi bir üye ülkede çıkacak ekonomik problemin diğer ülkelere kısa sürede yayılabileceği anlamına gelmektedir. Bu kapsamda Almanya başlangıçta Yunanistan'a yardıma çok gönüllü olmasa Avro piyasasındaki panik ve finansmanın kesilmesi ile borç krizinin diğer çevre ülkelere de yansımalarıyla birlikte Troyka bu sorunlu ülkelere yönelik kurtarma paketlerini devreye sokmaya başlamıştır.

Avrupa'daki borç krizi sürecinde Birlik içerisinde en büyük problemi Yunanistan oluşturmuştur. Yunanistan problemine yönelik olarak Mayıs 2010'da "Greek Loan Facility" devreye sokulmuştur. Bu kapsamda Yunanistan'a 80 milyar Avro AB üyesi ülkelerinden, 30 milyar Avro ise IMF'ten olmak üzere toplamda 110 milyar Avro'luk bir kredi açılmıştır. Bu tarihlerde henüz Avrupa Mali İstikrar Fonu (EFSF-European Financial Stability Facility) oluşturulmadığından AB üyesi diğer ülkeler bu kredileri iki taraflı krediler şeklinde Avrupa Komisyonu aracılığıyla sağlamıştır.

Borç krizine karşı müdahale araçlarından bir diğeri EFSF'nin oluşturulmasıdır. 440 milyar Avro'ya ulaşan fondan Yunanistan'a birinci kurtarma paketi çerçevesinde 52,9, ikincisinde 130,9 ve üçüncü pakette 21,4 milyar Avro olmak üzere toplamda 205,2 milyar Avro kredi kullanılmıştır. IMF'in Yunanistan'a bu üç program kapsamında sağladığı kredi tutarı ise 237,3 milyar Avro'dur (Colasanti 2016, 9-10). EFSF'ye

ilaveten krize müdahale amacıyla Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması (EFSM-European Financial Stability Mechanism) ve Avrupa İstikrar Mekanizması (ESM-European Stability Mechanism) oluşturulmuştur. Her iki mekanizmayla maddi sıkıntı çeken ülkelere finansal destek sağlanması amaçlanmıştır. Bu kapsamda 2011'de Portekiz'e kurtarma paketi kapsamında EFSM, EFSF ve IMF'in üçünden de 26 milyar Avroluk yardım yapılmıştır. İrlanda'ya borç krizinin patlak vermesinin ardından toplamda 67,5 milyar Avroluk kredi yardımı yapılmış, bu tutarın 17,7 milyar Avro'su EFSF'den karşılanırken kalan tutar AB, üye ülkeler ve IMF tarafından kullanılmıştır. İspanya'ya ise Aralık 2012-Şubat 2013 döneminde iki ödeme şeklinde ESM'den 41,3 milyar Avro tutarında kredi sağlanarak finansal yardım sağlanmıştır (Mechanism, European Stability 2019, 1).

Gerek AB gerekse IMF kaynaklı kurtarma paketleri çevre ülkelere sunulurken elbette koşulluluk ilkesi gözetilmiştir. Bu koşul ise söz konusu bu ülkelerde kamu sektörünün aşırı borçlanması nedeniyle bu ülkelerde daraltıcı mali politikaların uygulanması ve kemer sıkma programlarının devreye sokulmasıdır. Bu kemer sıkma düşüncesi gerek kamu harcamalarında gerek vergilendirmede gerekse emek piyasasında yeniden düzenlemeler yoluyla AB çevre ülkelerinde uygulanmaya konmuştur. AB'de uygulanan bu kemer sıkma yöntemleri hem yakın tarihli olduğu hem de kemer sıkmanın uygulama yöntemleri açısından örnek teşkil ettiği için özellikle çevre ülkeler bağlamında uygulanan politikalara yakından bakmakta yarar görülmektedir. Bu nedenle kemer sıkmanın uygulama bölümü yine kamu harcamaları ve vergilendirme olarak iki bölüm altında ele alınarak anlatılacaktır.

4.3. Kemer Sıkma Kapsamında Alınan Kamu Harcaması Önlemleri

Borç krizinin nedenleri çevre ülkeler içinde farklılık gösteriyor olsa da çevre ülkelerin hepsi için ortak olan sorun merkez ülkelerin bankalarına karşı bir tehdit oluşturuyor olmasıdır. Merkez ülkeler çevre ülkelerin kendi bankalarına olan borçlarını ödeyememe olasılığı karşısında hem bankalarını hem de dolara karşı bir dünya parası olan Avroyu korumak durumunda kalmıştır. 2011’de çevre ülkelerde parasal birliğin üzerindeki tehdit devam edince merkez ülkelerin bu duruma cevabı birliğin daraltıcı doğasını gösterir nitelikte olmuştur (Lapavitsas 2012, 165). Bu daraltıcı etki bağlamında çevre ülkelerde kemer sıkma politikaları gündeme gelip uygulamaya geçildiğinde tüm çevre ülkelerde uygulanan politikaların ortak özellik sergilediği görülmüştür. Harcamaların kısılması amacıyla alınan önlemler temel olarak kamu çalışanlarının ücretlerinde kesinti yapılması, ücretlerin dondurulması, işten çıkarmalar, emeklilik sisteminde yapılan değişiklikler, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi alanlarda devletin yapmış olduğu harcamaların azaltılması olarak sayılabilmektedir. Kemer sıkma politikaları kapsamında harcamaların azaltılması amacıyla bütün çevre ülkelerde Troykanın zorlamalarıyla özellikle kamusal alanda düzenlemelere gidilmiştir. Mali konsolidasyon toplumda devletin rolünün yeniden düzenlenmesi bağlamında ele alınarak kamu sektörü maliyetlerinin temel belirleyicisi devlet istihdamı olduğundan kemer sıkma politikaları kapsamında çevre ülkelerde kamusal istihdamda reforma gidilmiştir.

Yunanistan çevre ülkeler içinde ekonomik durumu en kötü seyreden ülke olduğundan oldukça sıkı bir kemer sıkma programı Yunanistan’da uygulamaya konmuştur. Bu kapsamda Yunanistan’da 2010 yılında ücretler dondurulmuş ayrıca kamu sektöründe çalışanların ücretlerinde %10’luk bir kesintiye gidilmiştir. Ancak Mart

ayında bunun yeterli olmayacağını düşünen hükümet %10'luk kesintiye %2 oranında bir kesinti daha eklemiştir. Bunlara ek olarak 14. Ay maaşı olarak geçen maaşlarda da %60 oranında azalma yapılmıştır. 2010 Mayıs'ta ise finansal piyasalardan Yunanistan'a gelen baskılar nedeniyle Yunan hükümeti IMF ve AB'nin finansal desteği karşılığında ücretlerde %12'ye ilave %8'lik yeni bir kesintiye gitmiştir. Emeklilik yaşları hem erkek hem de kadın çalışanlar için 60'dan 65'e yükseltilmiştir (Department, Labor Research, 14-16). Ayrıca 2011 yılında 30 bin kamu çalışanı işten çıkarılmış, 50 milyar avroluk bir özelleştirme programı uygulanmaya başlanmıştır (Lapavitsas 2012, 181). Özelleştirmeler kapsamında havayolları, su ve elektrik hizmetleri, toplu taşıma, posta servisleri ve limanlar gibi toplumun her alanına yönelik olarak hizmet veren çok sayıda kamu kuruluşu özelleştirilmiştir (Akyol 2016, 298-299). IMF ve AB tarafından mecbur bırakılan bu kemer sıkma politikalarına çok sayıda insan grev ve gösterilerle tepki göstermiştir. Ancak AB ve IMF'ten söz konusu yardımların alınabilmesi için kemer sıkma politikalarının uygulanması zorunlu kılınmıştır.

İtalya'da kemer sıkma önlemleri sert ve bütün sektörleri kapsayacak şekilde alınmıştır. Bu kapsamda eğitim ve sağlık sistemlerinin rasyonelleştirilmesi adına bu alanlardaki harcamalar yeniden düzenlenerek azaltılmıştır. Bunlara ilaveten İtalya'nın 2010 yılında emeklilik ödemeleri %15'lere ulaşmaktaydı, bu kapsamda emeklilik ödemeleri yüksek olan İtalya emeklilik sistemlerinde de reform yaparak emeklilik yaşını yükselterek emeklilik yaşının belirlenmesini beklenen yaşam süresi koşuluna bağlamış ve erken emekliliği önlemeye çalışmıştır (Goretti ve Landi 2013, 18). Harcamalar kapsamında ayrıca devletin bölgelere, eyaletlere ve belediyelere transferleri azaltılmış, 2011-13 yılları arasında GSYİH'ya en büyük katkıyı sağlayacak kalemin bu transferlerin azaltılması olacağı hesaplanmıştır (OECD 2011, 142). İtalya'da da kamu çalışanlarının ücretlerinde kesinti yapılmış veya ücretler dondurulmuştur. 2012 yılında özellikle kamu alımları merkezileştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bütçesel olarak

uygulanan strateji, harcamaların verimliliğini artırmak ve ek tasarruflar sağlamak olmuştur. 2015 yılında her bir bakanlığın kendi bütçesinde %3 oranında bir kesinti sağlayabilmesi adına önlemler alınmıştır (OECD 2015, 116). 2012 yılında emeklilik maaşlarında ise %5, 10, 15 oranlarında kesintiler yapılmış, emeklilik yaşında değişikliğe gidilmiştir. Ayrıca kamu çalışanlarının maaşlarında da %5 ve %10'luk kesinti yapılmıştır (Figari ve Fiorio 2015 , 514-515).

İrlanda'da da benzer uygulamalar söz konusu olmuştur. Öncelikle İrlanda'da ücret kesintisi oranı %13,5, emeklilik ödemelerindeki kesinti ise yıllık 25 bin Avro olanlarda %5, 50 bin Avro olanlarda %7,5, 125 bin Avro olanlarda ise %9 olmuştur. Ayrıca minimum emeklilik yaşı 65'ten 66'ya yükseltilmiştir (Department, Labor Research 2010, 14-24). Harcama tarafında bunlara ek olarak toplamda 30 milyar Avro tutarında konsolidasyon önlemi alınmıştır. Ayrıca İrlanda AB-15 ülkeleri arasında en yüksek sosyal koruma ödemelerinin yapıldığı ülke olmasına rağmen kemer sıkma dönemi boyunca bu ödemelerde önemli ölçüde kesintiler yapılmıştır. Çocuk bakım parası, bakıcı ödeneği, tek ebeveynli ailelere yönelik ödemeler ve diğer hizmetlerde kesintiler yapılmıştır. Kamu harcamalarında ve sosyal güvenlik katkılarında yapılan kesintilere ilaveten kamunun kemer sıkma politikası temel olarak kamu sektörünün (sağlık, eğitim, güvenlik ve memuriyet) gönüllü işten çıkarma yoluyla küçültülmesine dayanmıştır. Bu da devlet ile kamusal sendikaların arasında yapılan bir anlaşma ile yürütülmüştür. 2010 yılında imzalanan bu anlaşma ile devlet 2014 yılına kadar maaş kesintisi yapmayacağını taahhüt etmiş ancak kamu sektörüne yeni alımları sınırlandırmaya çalışmıştır. 2008'den 2013 yılına kadar kamu sektörü istihdamı 320 bin kişiden 290 bin kişiye kadar düşürülmüştür ve bu işten çıkarmaların çoğu sağlık ve eğitim alanında yapılmıştır (Hardiman ve Regan 2013, 12).

İspanya'daki kemer sıkmanın harcamalar kısmı temel olarak kamu yatırımlarının azaltılması yoluyla yapılmıştır. Harcamaların azaltılmasına ikinci en büyük katkı ise

kamu çalışanlarının ücretlerinde yapılan kesintiler yoluyla olmuştur. İspanya’da kamu sektörü ücretlerinde 2010 yılında %5 oranında kesinti gerçekleşmiş, 2011 yılında ise hem kamu çalışanlarının ücretleri hem de emeklilik ödemeleri dondurulmuştur. Kamu altyapı yatırımları 2011 yılında 1,8 milyar Avro kadar azaltılmış, 2011-2013 yılları arasında diğer yatırımlarda ise %25 oranında azalma gerçekleşmiştir (OECD 2012, 227-228). Bunlara ilaveten ilaç maliyetleri düşürülmüş, eğitim ve sağlık hizmetlerine yapılan harcamalarda kesintiler yapılmış, kamu çalışanlarına ikramiye ödenmesi uygulaması sonlandırılmıştır (Conde-Ruiz ve Marin 2013, 24).

Portekiz’in 2011 yılında 78 milyar Avroluk kredi almasına imkan tanıyan IMF ve AB, bunun karşılığında bir mutabakat metniyle kemer sıkma önlemlerinin alınmasını öngörmüştür. Tüm ekonominin yeniden dizayn edilmesi kapsamında Portekiz’in bankacılık sektöründe yapılacak değişimler kapsamında 2010 yılında %147 olan kredi/mevduat oranının 2014 yılına kadar %120’lere azaltılması öngörülmüştür. Bu hedeflere ulaşabilmek adına yurtiçi krediler Nisan 2011- Aralık 2012 döneminde %16 oranında kesilmiştir (Cabral 2013, 29). Kamu çalışanlarına yönelik önlemler ise ücretlerin 2011 yılında %5 azaltılması, 2012-13 yıllarında ise dondurulması şeklinde kendini göstermiştir. Ayrıca kamu sektörüne işe alımlar, KİT’lere ve diğer sektörlerde yapılan transferler azaltılmış, sağlık harcamaları kontrol altına alınmıştır. (OECD, 207-208). Kemer sıkma bağlamında örneğin eğitim sektöründe 2010/11 dönemi ile 2012/13 dönemi arasında 100 bin okul öğretmeni işten çıkarılmıştır. Ayrıca eğitim sistemine yönelik düzenlemeler kapsamında okul müfredatı kısaltılmış, sınıf mevcudu artırılmış, birçok öğretmenin kontratları yenilenmemiştir (Cabral 2013, 29).

4.4. Kemer Sıkma Kapsamında Alınan Vergi Politikaları Önlemleri

Borç krizi sonrasında özellikle çevre ülkelerde devletin gelirlerinin artırılması amacıyla alınan önlemler ise özellikle neoliberal politikaların öğütlediği şekliyle dolaylı vergilerde örneğin alkol, tütün ve enerji ürünlerinde KDV'lerin artırılması, kurumlar vergisi ve gelir vergileri bağlamında yapılan değişiklikler, vergi tabanının genişletilmesi olarak kendini göstermiştir. Yunanistan, devlet gelirlerinin artırılması bağlamında benzin, sigara, alkol ve lüks ürünlerde tüketim vergisini artırarak KDV oranı %19'dan %21'e yükseltilmiştir. (OECD 2011, 123). Özellikle 2011 yılında vergi ağırlıklı uygulanan kemer sıkma ve reform önlemlerinde Yunanistan yüksek gelir gruplarına daha yüksek gelir vergisi oranları öngörmüştür. Kendi hesabına çalışan kesime yönelik bir vergi getirilmiş, yeni bir emlak vergisi uygulanmaya başlamıştır. Ayrıca vergiden istisna gelir oranları da azaltılmıştır (Monastiriotis 2013, 6).

İtalya'da gelir tarafında konsolidasyon stratejisi hem toplam gelirleri artırmaya yönelik hem de mevcut vergi sistemindeki aksaklıkları azaltmaya yönelik uygulanmıştır. Bu amaçla İtalya'da emek ve gelir vergilerinden tüketim ve emlak vergisine bir kayma söz konusu olurken vergi kaçırmayı önlemeye yönelik de agresif bir tutum izlenmiştir (Goretti ve Landi 2013, 16). Bu kapsamda kira gelirlerinden alınan vergiler artan oranlı yerine sabit oranda uygulanmış (%21), yeni emlak vergileri getirilmiştir. Ayrıca KDV oranı 2012 yılında %20'den %21'e, 2013 yılında ise %22'ye yükseltilmiştir (Figari ve Fiorio, 514-515). İtalya'da vergi gelirlerinin artırılması amacıyla ayrıca finansal varlıkların işlemleri üzerinde Tobin vergisi uygulanmaya başlanmıştır. Bunlara ilaveten enerji şirketlerinden, finansal işlemlerden, kumardan ve özel tüketimden alınan vergiler yükseltilmiştir. Diğer yandan iş dünyası için vergi paketleri yeni bir çerçeve altında ele alınmış ve sermaye yatırımları üzerindeki vergi

yükü azaltılmıştır. Vergi kaçakçılığının önlenmesi adına ise kontroller sıkılaştırılmıştır (Goretti ve Landi 2013, 16).

Benzer şekilde İrlanda'daki kemer sıkma politikalarının vergi politikasına yansımaları minimum gelir vergisi diliminin 2014 yılında düşürülmesi ve KDV oranlarının 2013 yılında %21'den %22'ye, 2014 yılında ise %23'e yükseltilmesi şeklinde kendini göstermiştir (Department, Labor Research, 14-24). AB-15 ülkeleri içerisinde %12,5 oranıyla en düşük kurumlar vergisi oranına sahip olan İrlanda, sermaye çıkışına ve doğrudan yabancı yatırımları olumsuz etkileyeceğini düşünerek tüm siyasi partilerin, işveren grupların ve bazı sendikaların da bu konuda hem fikir olması nedeniyle kurumlar vergisi oranlarında artışa gitmemiştir. Bu durum yine İrlanda'da gündeme gelen finansal işlem vergisinin de uygulanmaması için dayanak oluşturmuştur. Ayrıca işverenlerin sosyal güvenlik katkılarında da herhangi bir artışa gidilmezken marjinal gelir vergisi oranlarında da herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Ne kurumlar vergisinde ne de marjinal gelir vergisi oranlarında değişiklik yapmak istemeyen İrlanda doğrudan vergilere yönelmiştir ve KDV oranlarını güncellemiş ve emlak vergisi oranlarında da artış gerçekleştirmiştir (Hardiman ve Regan 2013, 11).

Daha önceki bölümlerde anlatıldığı üzere İspanya'da 2008 krizi ABD'deki krize benzer şekilde konut balonunun patlamasıyla ortaya çıkmıştır. İspanya'da balonun patlamasının ardından yaşanan mali krizin temel nedeni kamu gelirlerinin önemli ölçüde düşmüş olmasıdır. İspanya vergi sistemi konut balonuyla birbirine oldukça bağlı durumdadır. Bu kapsamda balonun patlamasıyla vergi gelirlerinde ciddi oranda azalmayla karşı karşıya kalınmıştır. Balonun patlamasına kadar geçen sürede konut alım satımından transfer vergisi yoluyla, bankalardan ve inşaat sektöründen toplanan kurumlar vergisi yoluyla ve ithal edilen mal ve hizmetlerden alınan KDV oranları ile gelirlerini oldukça artıran İspanya kriz sonrasında gelir özelinde zor duruma düşmüştür (Conde-Ruiz ve Marin 2013, 22). Bu nedenle alınan kemer sıkma önlemlerinde vergi

gelirlerini artırmaya odaklanan İspanya'nın KDV oranları ile gelir ve kurumlar vergisi oranlarını artırması kaçınılmaz olmuştur. Bu kapsamda İspanya'da 2011 yılında en üst vergi oranı 120 bin Avro ve üzeri kazananlar için %43'ten %44'e yükselmiş, KDV oranları 2010 yılında %16'dan %18'e 2013 yılında ise %21'e revize edilmiştir. Ayrıca tütün, alkol ve benzinden alınan tüketim vergileri yükseltilmiştir (OECD 2012, 227-228). Bunlara ek olarak vergi sisteminin düzenlenmesi adına tasarruflar üzerindeki vergi oranları artırılmış, kurumlar vergisindeki vergi indirimleri kaldırılmış, vergi kaçakçılığına karşı önlemler alınmıştır (Conde-Ruiz ve Marin 2013, 24).

Portekiz'de uygulanan vergi politikaları da diğer çevre ülkelerde uygulanan politikalarla benzer özellikler taşımış, kişisel gelir vergileri artırılmış ve şirketlerin gelirlerine uygulanan vergi muafiyetleri kısıtlanmıştır. Ayrıca gelir vergisi ve kurumlar vergisinde ek vergilendirme getirilmiş, 2010 yılında KDV oranı %20'den %21'e, 2011 yılında ise %23'e yükseltilmiştir (OECD, 207-208). Ayrıca hastane, mahkeme ve karayolları kullanımları gibi kamusal hizmet erişim ücretleri artırılmıştır (Cabral 2013, 29).

Söz konusu önlemlere ilişkin seçili ülkelerde alınan harcama ve gelir önlemlerine dair özet tablo aşağıda yer almaktadır. Tablodan görüldüğü üzere çevre ülkelerde hem harcamalar hem de vergiler anlamında kapsamlı bir kemer sıkma programı uygulanmıştır. Merkez ülkelerden ise kemer sıkma uygulamalarına en az başvuran ülke Almanya olurken İngiltere kemer sıkma uygulamalarını yoğun şekilde kullanmıştır. Merkez ülkesi örneği olması bakımından İngiltere'de uygulanan kemer sıkma politikalarına bakıldığında kemer sıkmanın 2010 yılı sonrası muhafazakar koalisyon ile başladığı görülmektedir. Bu doğrultuda bütçe ofisi (Office for Budget Responsibility) oluşturulmuştur. Birleşik Krallıktaki kemer sıkma politikaları kapsamında vergi gelirlerinin artırılmasından daha çok harcama kesintilerine yoğunluk verilmiştir (Oxfam 2013, 2). Bugün bile harcama kesintilerine yoğunlaşan 2010 sonrası

politikadaki eğilim devam etmektedir. Harcama önlemleri kapsamında İngiltere’de en önemli önlemlerden bir tanesini bakanlık bütçelerine harcama limitleri (Departmental expenditure limits) getirilmesin oluşturmuştur. Bu limitler, kamu hizmeti harcamalarını, kamu yardımları, idari ve yatırım harcamalarını kapsamaktadır (OBR 2019). Ayrıca refah programında reforma gidilerek harcamalar kısılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda sosyal yardım ve vergi istisnalarında bazılarını (konut yardımı, çalışan vergi indirimi, çocuk vergi indirimi vb) kaldırılarak yerine “universal credit” uygulamasına geçilmiştir. Yine kamu yardımlarını yeniden tanımlanarak kişilerin faydalanabileceği yardım miktarına sınır (benefit cap) getirilmiştir. Buna göre kişilerin faydalandığı yardım ve vergi istisnaların tutarı belirlenen tutarı geçemeyecektir (Global Legal Research Center 2012). Ulusal sağlık hizmetleri de kemer sıkma politikalarından etkilenmiş bu kapsamda harcamalar azaltılmış, kamu varlıkları özelleştirilmiştir (CLES 2014, 19). Kamu gelirleri bağlamında alınan önlemlere bakacak olursak 2010 yılında en yüksek gelir vergisi oranının %40’tan %50’ye yükseltildiği görülmektedir. Daha sonra bu oran %45’e çekilmiştir. 2011 yılından geçerli olmak üzere katma değer vergisi oranı %17,5’den %20’ye yükseltilmiştir. İstisna ve muafiyetler düzenlenerek vergi tabanları genişletilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda vergiden kaçınma düzenlemelerine de başvurulmuştur. Tüm bu konsolidasyon önlemlerine rağmen kurumlar vergisi oranı yıllara sari bir biçimde %28’ten %19’a indirilmiştir. Ancak finans sektörüne %8 oranında ek vergi uygulanmıştır. Yine bankalara banka vergisi (bank levy) yüklenmiştir.

Gerek çevre ülkeler gerekse merkez ülkelerde yapılan kemer sıkma uygulamaları görüldüğü üzere ortak özellikleri mevcuttur. Bu ortak özellikler özellikle Avrupa’nın sosyal devlet düşüncesine ters bir şekilde toplumun çeşitli kesimlerine yönelik olarak oluşturulan sosyal refah uygulamalarına yapılan harcamaların azaltılması olmuştur. Ayrıca özellikle toplumun yararlandığı eğitim ve sağlık hizmetleri olmak üzere kemer sıkma her sektöre nüfuz ederek düzenlemeler yoluyla Troyka’nın istekleri

gerçekleştirilmiştir. Yine aynı şekilde ülkelerin vergilerini artırmaya yönelik olarak akıllarına ilk olarak gelen vergi aracı dolaylı vergiler olurken Tablo 10’da görüldüğü üzere seçili ülkelerdeki KDV oranları istisnasız bir biçimde bu ülkelerin hepsinde artırılmıştır. KDV’nin kaçınılmaz oluşu, toplanmasındaki kolaylık ve devlet gelirlerini hızlı ve fazla biçimde artırma gibi nitelikleri de ülkelerin kemer sıkma dönemlerinde ilk olarak KDV’ye yönelme nedenleri arasında sayılabilir.

Tablo 10: Kriz Sonrasında Çevre Ülkelerde Uygulanan Harcama ve Gelir Önlemleri

Harcama Önlemleri								Gelir Önlemleri							
Ülke	Ücret Azaltma/Dondurma	Personel Sayısı Kontrolü	Emeklilik Harcaması Kesintisi	Sağlık Harcamaları Kesintisi	Sosyal Fayda Kesintisi	Kamu Yatırımları Kesintisi	Diğer	Kişisel Gelir Vergisi Artışı	Kurumlar Vergisi Artışı	Sermaye Geliri Vergisi Artışı	Sosyal Güvenlik Katkısı Artışı	KDV veya Satış Vergisi Artışı	Tüketim Vergisi Artışı	Emlak Vergisi Artışı	Vergi Uyumu
Fransa	☐	☒	☒	☒	☐	☐	☐	☒	☒	☐	☒	☒	☒	☐	☐
Almanya	☐	☐	☐	☐	☒	☐	☐	☐	☒	☐	☐	☒	☐	☐	☐
Yunanistan	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☐	☐	☒	☒	☒	☒	☒
İrlanda	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☐	☒	☐	☒	☐	☒	☒	☒	☒
İtalya	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒
Portekiz	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☐	☒	☒	☒	☒
İspanya	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒
İngiltere	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☐	☒	☒	☒	☒	☐	☒

Kaynak (IMF 2012, 18)

5. BORÇ KRİZİ SONRASI ÇEVRE ÜLKELER, KAMU HARCAMALARI VE VERGİLENDİRME

5.1. Borç Krizi Sonrası Çevre Ülkelerin Gelişimi

Borç krizinin ardından kemer sıkma politikaları uygulanan çevre ülkelerde borç krizi sonrasındaki güncel duruma bakmakta yarar görülmektedir. Kurtarma paketlerinden en çok yararlanan ülke olan Yunanistan 2010 yılında başlayan bu kurtarma önlemlerinden 2018 yılında çıkabilmiştir. Gerek kamu borcu gerekse bütçe açığı açısından en fazla etkilenen çevre ülke olan Yunanistan'ın kemer sıkma dönemi boyunca Tablo 9'dan görüleceği üzere bütçe açığı 2009 yılında %15,2'ye kadar yükselmiş durumdaydı. Ancak bu oran 2014 yılında %3,6'ya kadar azalmış hatta 2016 yılı itibarıyla da ülke bütçe fazlası vermeye başlamıştır. Ancak bütçede yaşanan bu olumlu gelişmelerin kamu borcu alanında yaşandığı söylenemez. 2018 yılında Yunanistan'ın kamu borcu %181,2 oranıyla Maastricht kriterlerinin oldukça üstünde gerçekleşmiştir. Bu durumda elbette Yunanistan'ın AB, AMB ve IMF'ten kullandığı kredilerin etkisi görülmektedir. Yunanistan'ın büyüme oranları ise ancak 2014'ten bu yana pozitif dönmüş ve 2019 yılının ilk çeyreğinde Yunanistan %1,1 büyümüştür (European Commission 2019, 90). Ancak bu gelişmelere rağmen kemer sıkmanın kaçınılmaz etkisi kendini işsizlik oranlarında göstermiştir. İşsizlik oranı 2014 yılında %26,5 en yüksek seviyesine ulaşmışken bu oran 2019 yılının ikinci çeyreğinde %17,4'e düşmüştür. Ancak bu oran hala AB ortalamasından(6,3) ve OECD ortalamasından (5,2) oldukça yüksektir. Ayrıca bu oranla Yunanistan OECD ülkeleri içerisinde Güney Afrikadan sonra en yüksek işsizlik oranına sahip olan ülkedir (OECD 2019)

İrlanda'nın ise Yunanistan'a göre kendini daha hızlı şekilde topladığını söyleyebiliriz. Tablo 9'dan görüldüğü üzere 2010 yılında %32 olan bütçe açığı kemer sıkmanın etkisiyle 2013 ve 2014 yılında sırasıyla %6 ve %3'lere kadar düşmüştür. Bu kapsamda İrlanda'nın makroekonomik göstergeleri umut vaat ettiğinden İrlanda 2013 yılında kurtarma paketi kapsamında çıkmıştır. Şekil 4'ten görüldüğü üzere 2012 yılında İrlanda'nın kamu borç stoku %120'lerdeyken 2018 yılında bu oranı %64'lere kadar indirebilmiştir. İrlanda, işsizlik oranını ise %15'lerden 2018 yılında %6'ya, 2019 yılının ikinci çeyreğinde ise %5,2'ye kadar düşürebilmiştir. Bu oran OECD ortalamasının altındadır (OECD 2019)

Portekiz ise AB'nin yardım paketi kapsamında 2014 yılında çıkmayı başarmıştır. Portekiz'in bütçe açıkları AB'nin istediği şekliyle 2015 yılında %4'lere kadar düşmüş, son üç yıldır ise Maashtricht kriterlerini karşılamaktadır. Ancak diğer çevre ülkeler gibi kurtarma paketleri kapsamında kullanılan krediler nedeniyle kamu borcu istenilen düzeye indirilememiş, bu oran 2018 yılında hala %120 seviyelerinde seyretmiştir. Bununla birlikte Portekiz 2013 yılında %16 olan işsizlik oranını 2018 yılında %7'lere kadar indirebilmiştir. Büyüme oranları ise 2014 yılıyla birlikte pozitif değerlere çıkmıştır.

İspanya ekonomisi 2013 yılından sonra resesyondan çıkarak son yıllarda %3'lere varan büyüme oranlarıyla çevre ülkeler arasında bu anlamda başarılı bir örnek olarak ele alınabilir. Ekonominin 2013 yılından itibaren toparlanmaya başlamasıyla İspanya 2014 yılında yardım programından çıkmıştır. Bütçe açığı ise son iki yıldır Maashricht kriterlerini karşılamaktadır. Bununla birlikte 2018 yılında %97'lere yakın kamu borcu oranı ile çevre ülkeler içinde İrlanda'dan sonra kamu borcu en az olan ülkedir. Ancak 2014 yılında %101'e ulaşan kamu borç oranı 2018 yılına kadar önemli ölçüde azaltılabilmiş değildir. İşsizlik oranı ise 2013'te %26 ile tavan yapan İspanya, 2019'un üçüncü çeyreği itibarıyla bu oranı %14'e kadar düşürmüş olsa da bu oran OECD

ülkeleri arasında Güney Afrika ve Yunanistan'dan sonra en yüksek işsizlik oranıdır (OECD 2019)

İtalya'da ise hala kronik kamu borcu sorunu devam etmektedir. Birlik içerisinde Yunanistan'dan sonra en yüksek kamu borcuna sahip çevre ülke olan İtalya'nın kamu borcu oranı son altı yıldır yaklaşık %135 oranında seyretmekte ve bu oranda herhangi bir azalma gözlenmemektedir. 2017 yılında %11,2 olan işsizlik oranı 2019'un ikinci çeyreğinde %10'lara kadar inmiş olsa da bu oran hala OECD ve AB ortalamasının üzerindedir. 2008-2013 yılları arasında resesyona ile karşı karşıya kalan İtalya, 2014 yılı itibarıyla resesyondan çıkarak 2017 yılında %1,6, 2018 yılında ise %0,85 oranında büyüyebilmiştir.

Görüldüğü üzere kemer sıkma programlarının yoğun bir şekilde uygulandığı Avrupa çevre ülkelerinde bu politikalarla kamu borç stoklarının azaltılması öngörülmüş olsa da çevre ülkelerde bu oranlar hala yüksektir. Bunda elbette kemer sıkma koşuluyla Troyka'nın bu ülkelere sağladığı kredilerin etkisi de mevcuttur. Yine aynı şekilde bu ülkelerdeki büyüme oranları yeni yeni pozitif dönmeye başlamıştır. Vergi oranlarının artırılarak kamu harcamalarının azaltılması elbette toplam talepte bir azalmaya neden olarak büyüme oranlarında hızlı bir toparlanmaya olanak vermemiştir.

Kemer sıkmanın elbette toplumda birçok alanda etkisini göstermiştir. Birçok ülkede uygulanan kemer sıkma politikaları kamu sektörü istihdamında ve kamu hizmetlerinde azalmayı beraberinde getirmiştir. Avrupa'da kemer sıkma dönemi boyunca işsizlik oranları oldukça yüksek seyretmiştir. Örneğin Portekiz'de 2008 yılında %4 olan işsizlik oranı 2012'de %8'lere kadar yükselmiştir. İspanya'da ve Yunanistan'da 2007-2012 yılları arasında işsizlik oranları neredeyse üç katına çıkarken genç işsizliği bu ülkelerde %50'nin üzerine çıkmıştır. Oldukça agresif kemer sıkmanın uygulandığı bir ortamda ücretlerin reel geliri de oldukça hızlı bir şekilde düşüş

göstermiştir. 2013 yılında İngiltere ve Portekiz’de reel ücretler %3,2 oranında düşerken İngiltere’de ücretlerin reel değeri 2003 yılı seviyelerine gerilemiştir. Yunanistan ise reel ücretlerde %10’un üzerinde bir düşüşle karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda kemer sıkma önlemleri eşitsizlikle savaş mekanizmalarını da zayıflatmıştır. Zaten kemer sıkma öncesinde de eşit olmayan gelir dağılımının kemer sıkmanın etkisiyle sosyo-ekonomik etkileri daha fazla hissedilir olmuştur. Portekiz, Yunanistan ve İtalya’da 2010-11 yıllarında gelir eşitsizliği %1 oranında artış göstermiştir. Kriz sonrasında kemer sıkmayla şekillenen Avrupa’da en zengin on kişinin geliri Avrupa’da 2008-2010 yılları arasında uygulanan canlandırma programlarının maliyetinden yüksektir. Kemer sıkmanın etkisiyle yoksulluk artarken 2011 yılında yaklaşık 122 milyon insan, nüfusun %24’ü yoksullukla karşı karşıya kalmıştır (OXFAM 2013, 8-13).

5.2. Borç Krizi Sonrası Vergilendirmede Güncel Durum

Kemer sıkma uygulamaları kapsamında çevre ülkeler özelinde alınan vergilendirme önlemlerine baktıktan sonra OECD ülkelerini de işin içine katarak vergi politikaları bağlamında son yıllarda yaşanan gelişmeleri anlatmakta yarar görülmektedir. Bu noktada bu bölümde temel olarak biri dolaylı (KDV) ikisi dolaysız (kurumlar vergisi ve gelir vergisi) olmak üzere üç vergi türü üzerinden vergi politikaları incelenecektir. KDV’nin seçilmesindeki nedenlerden ilki özellikle devletin gelirlerini artırmaya ihtiyaç duyduğu zamanlarda akla ilk gelen vergi aracının KDV olması ve en sık başvuru vergi çeşidinin KDV olmasıdır. İkinci olarak vergi gelirlerinin toplam vergi gelirlerine oranı içerisinde KDV’nin payının özellikle neoliberal politikaların etkisiyle önemli düzeyde artış gösteriyor oluşu da önemli bir etkidir. Dolaysız vergilerden ise gelir vergisinin seçilmesinin nedeni birçok ülkede toplam vergi gelirleri

içerisinde sosyal güvenlik katkıları ile birlikte gelir vergisi oranlarının oldukça yüksek olmasıdır. Gelir vergisi devletler için önemli bir gelir kaynağı olmasının yanında vergi sisteminin yeniden dağıtıcı etkisini yansıtması bakımından önemlidir. Kurumlar vergisi oranları ise özellikle neoliberal politikalarla birlikte sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ülkeler açısından oldukça önem kazanmıştır. Kurumlar vergisi artık ülkelerin sermaye giriş ve çıkışlarında ya da doğrudan yabancı yatırım kararları verirken önem arz eder hale gelmiştir. Ülkeler sermaye çıkışını engellemek ya da ülkelerine sermaye girişini sağlamak adına kurumlar vergisi oranlarını kullanabilmektedir. Bu bağlamda ele alındığında bu bölümde özellikle konsolidasyon döneminde vergilendirmede yaşanan gelişmeleri ve vergi dünyasındaki yaşanan son gelişmeler ele alınacaktır.

Çevre ülkelerin hepsinde kemer sıkma politikaları bağlamında KDV oranlarında 2010 yılından sonra artış gerçekleşirken mali konsolidasyon sürecinin önemli bir parçası olan KDV oranları OECD ortalaması olarak da 2010 yılı ile 2019 yılları arasında artış gözlenmiştir. 2010 yılında OECD ülkeleri genelinde %18,2 olan ortalama KDV oranlarının 2019 yılına gelindiğinde %19,3'e yükseldiği görülmektedir. Tablodan görüldüğü üzere KDV oranlarındaki artış sadece çevre ülkelerle sınırlı kalmamış, Fransa, Japonya, Hollanda, İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde de vergi oranları artmıştır. OECD ülkelerinden 11 ülke hariç (Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Şili, Danimarka, Almanya, Kore, Norveç, İsveç ve Türkiye) diğer bütün OECD ülkeleri KDV oranlarını son 10 yılda en az bir kez değiştirmiştir. 2013 yılından bu yana ise OECD ortalamasında %19'lar seviyesinde belli bir standardın yakalandığı görülmektedir. 2019 yılı itibarıyla en yüksek KDV oranı Macaristan iken Kanada en düşük KDV oranına sahip ülke olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca tabloda yer alan ülkelerden 23 tanesi OECD ortalamasının üzerinde KDV oranı uygularken 12 tanesi ortalamanın altında KDV oranına sahiptir. AB özelinde borç krizi ile gündeme gelen

çevre ülkelerin hepsi ise OECD ortalamasının üzerinde bir KDV oranı uygulamaktadır. Ayrıca 23 hem AB hem de OECD üyesi ülkenin KDV ortalaması %21,8'dir. Bu oran OECD ortalamasından (%19,3) oldukça yüksektir. Bu noktada devreye AB üyesi ülkeler için KDV oranları ile ilgili genel kuralların belirlendiği KDV Direktifi girmektedir. Bu direktife göre AB üyesi ülkeler için minimum standart KDV oranı %15 olmalıdır (OECD 2018, 46).

Tablo 11: OECD Ülkelerinde Standart Katma Değer Vergisi Oranları (2008-2019)

Ülke	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Avustralya	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
Avusturya	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
Belçika	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21
Kanada	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Şili	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19
Çekya	19	19	20	20	20	21	21	21	21	21	21	21
Danimarka	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25
Estonya	18	18	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
Finlandiya	22	22	22	23	23	24	24	24	24	24	24	24
Fransa	19,6	19,6	19,6	19,6	19,6	19,6	20	20	20	20	20	20
Almanya	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19
Yunanistan	19	19	19	23	23	23	23	23	23	24	24	24
Macaristan	20	20	25	25	27	27	27	27	27	27	27	27
İzlanda	24,5	24,5	25,5	25,5	25,5	25,5	25,5	24	24	24	24	24
İrlanda	21	21,5	21	21	23	23	23	23	23	23	23	23
İsrail	15,5	15,5	16	16	16	17	18	18	17	17	17	17
İtalya	20	20	20	20	21	21	22	22	22	22	22	22
Japonya	5	5	5	5	5	5	5	8	8	8	8	8
Kore	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
Letonya	18	21	21	22	22	21	21	21	21	21	21	21
Litvanya	18	19	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21
Lüksemburg	15	15	15	15	15	15	15	17	17	17	17	17
Meksika	15	15	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16
Hollanda	19	19	19	19	19	21	21	21	21	21	21	21
Yeni Zelanda	12,5	12,5	12,5	15	15	15	15	15	15	15	15	15
Norveç	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25
Polonya	22	22	22	23	23	23	23	23	23	23	23	23
Portekiz	21	20	20	23	23	23	23	23	23	23	23	23
Slovakya	19	19	19	20	20	20	20	20	20	20	20	20
Slovenya	20	20	20	20	20	20	22	22	22	22	22	22
İspanya	16	16	16	18	18	21	21	21	21	21	21	21
İsveç	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25
İsviçre	7,6	7,6	7,6	8	8	8	8	8	8	8	7,7	7,7
Türkiye	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18
Birleşik Krallık	17,5	15	17,5	20	20	20	20	20	20	20	20	20
Ortalama	17,7	17,8	18,2	18,7	18,9	19,1	19,2	19,3	19,3	19,3	19,3	19,3

Kaynak: OECD Stat

Bütün bunlara ilaveten son yıllarda KDV oranlarındaki artış durmuştur. Bu durum ülkelerin mali durumlarında yaşanan iyileşmelerle yakından ilgili olduğu gibi aynı zamanda KDV oranlarının birçok ülkede zaten oldukça yükseğe ulaşması sonucunda daha fazla artışın mümkün olmaması da bu durumda etkili bir unsurdur. KDV oranlarında 2019 yılında yaşanan en önemli gelişme ise Japonya'nın 1 Ekim 2019 tarihinden itibaren KDV oranlarını %8'den %10'a yükseltecek olmasıdır. Yine KDV'ye ilişkin olarak yakın zamanda yaşanan bir diğer gelişme ise Avrupa parlamentosunun KDV'ye %25 oranında bir maksimum sınır getirilmesi yönünde verdiği öneridir. Söz konusu öneri ilerleyen zamanda AB Konseyi tarafından incelenecektir (OECD 2019, 77).

Kriz sonrasında kurumlar vergisi oranlarında yapılan değişikliklere daha detaylı olarak baktığımızda ise aşağıdaki tablodan görüleceği üzere 2008 yılında ortalama yaklaşık %23,6 civarında olan kurumlar vergisi oranları 2019 yılında %21,7'lere kadar azalmıştır. Tablodan görüldüğü üzere kurumlar vergisi oranlarında yaşanan değişimler bağlamında 2015 yılının önemli bir yıl olduğu görülmektedir. Mali konsolidasyon dönemi olarak ele alabileceğimiz 2010 ile 2015 yılları arasında kurumlar vergisi oranlarının ortalama olarak istikrarlı olduğu görülürken ortalama 2015 yılı ile birlikte %21'lere kadar azalmıştır. 2015 yılına kadar mali konsolidasyon kapsamında kurumlar vergisinde artışa giden ülkeler arasında bu yıllarda ortalamanın düşmesini engellemiştir. Bu kapsamda Şili, Fransa, İzlanda, Meksika, Portekiz, Slovakya 2010-2015 yılları arasında kurumlar vergisi oranlarında artışa gitmiştir.

Tablo 12: Kriz Sonrası Kurumlar Vergisi Oranları (%)

Ülke	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Avustralya	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Avusturya	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25
Belçika	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	29	29
Kanada	19,5	19	18	16,5	15	15	15	15	15	15	15	15
Şili	17	17	17	20	20	20	21	22,5	24	25	25	25
Çekya	21	20	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19
Danimarka	25	25	25	25	25	25	24,5	23,5	22	22	22	22
Estonya	21	21	21	21	21	21	21	20	20	20	20	20
Finlandiya	26	26	26	26	24,5	24,5	20	20	20	20	20	20
Fransa	34,4	34,4	34,4	36,1	36,1	38	38	38	34,4	44,4	34,4	32,02*
Almanya	15,8	15,8	15,8	15,8	15,8	15,8	15,8	15,8	15,8	15,8	15,8	15,8
Yunanistan	25	25	24	20	20	26	26	29	29	29	29	28
Macaristan	20	20	19	19	19	19	19	19	19	9	9	9
İzlanda	15	15	18	20	20	20	20	20	20	20	20	20
İrlanda	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5
İsrail	27	26	25	24	25	25	26,5	26,5	25	24	23	23
İtalya	27,5	27,5	27,5	27,5	27,5	27,5	27,5	27,5	27,5	24	24	24
Japonya	30	30	30	30	30	28,05	28,05	23,9	23,4	23,4	23,2	23,2
Kore	25	22	22	22	22	22	22	22	22	22	25	25
Letonya	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	20	20
Litvanya	15	20	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15
Luxemburg	22,9	21,8	21,8	22,05	22,05	22,5	22,5	22,5	22,5	20,3	19,3	18,2
Meksika	28	28	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Hollanda	25,5	25,5	25,5	25	25	25	25	25	25	25	25	25
Yeni Zelanda	30	30	30	28	28	28	28	28	28	28	28	28
Norveç	28	28	28	28	28	28	27	27	25	24	23	22
Polonya	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19
Portekiz	25	25	25	27	30	30	30	28	28	28	30	30
Slovakya	19	19	19	19	19	23	22	22	22	21	21	21
Slovenya	22	21	20	20	18	17	17	17	17	19	19	19
İspanya	30	30	30	30	30	30	30	28	25	25	25	25
İsveç	28	26,3	26,3	26,3	26,3	22	22	22	22	22	22	21,4
İsviçre	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5
Türkiye	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	22	22
İngiltere	28	28	28	26	24	23	21	20	20	19	19	19
ABD	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	21	21
Ortalama	23,6	23,5	23,3	23,2	23,1	23,3	23,1	22,9	22,6	22,4	21,9	21,7

Kaynak: OECD Stat

*: Ek vergi çıkarılmış oran %31'dir.

2017 yılı vergi düzenlemelerine bakıldığında çeşitli ülkelerde vergi reformları kapsamında kurumlar vergisi oranlarında azalmalar olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle Macaristan yabancı yatırımları çekebilmek adına kurumlar vergisinde %19'dan %9 oranına yaptığı azalmayla dikkat çekmektedir (OECD 2017, 58). Yine 2018 yılında çeşitli ülkelerde kurumlar vergisi oranlarında azalışlar devam etmektedir. Özellikle ABD'de 2017 yılında %35 olan kurumlar vergisi oranının 2018 yılında %21'e düştüğünü görmekteyiz. Yine aynı şekilde İngiltere'de 2017 yılında %19 olan oranın 2020 yılına kadar %18 olması planlanmaktadır⁴(OECD 2017, 54-58). Tablodan görüldüğü üzere borç krizi ile uğraşan AB üyesi çevre ülkelerden İrlanda daha önce bahsedildiği üzere ülkeden sermaye kaçışlarına neden olacağı endişesiyle kemer sıkma dönemi boyunca kurumlar vergisinde artışa gitmemiş, oranda herhangi bir değişiklik yapmamıştır. İtalya 2017 yılına kadar, İspanya ise 2015 yılına kadar oranları sabit tutmuş ve sonrasında azaltırken Portekiz ise kurumlar vergisi oranlarını artırmış ve 2015 yılından sonra azaltmıştır. Yunanistan ise şaşkıncu biçimde 2011-12 yıllarında oranları azaltmış ancak daha sonra %6 gibi yüksek bir oranda artışa gitmiştir. Genel olarak 2015'te başlayan bu azalış trendinin ilerleyen yıllarda da devam edeceği öngörülmektedir. Fransa'da kurumlar vergisi oranının %31'den 2022 yılında %25'e indireceği düşünülmektedir. Aynı şekilde İsveç 2021 yılında bu oranı %20,6'ya düşürecekken Hollanda da %15'e düşürecektir. 2018 yılında kurtarma paketlerinden çıkan Yunanistan'ın ise 2019 yılından itibaren 4 yıl boyunca %1'lik indirimlerle kurumlar vergisini 2022 yılında %25'e kadar indirmesi öngörülmektedir (OECD 2019, 59).

⁴Söz konusu tabloda 2018 yılına ait kurumlar vergisi oranları ile bu oranların farklı olmasının sebebi OECD verilerinde kurumlar vergisi oranlarının yerel ve ek vergilerle toplanarak verilmesidir. Yukarıda yer alan rakamlar merkezi yönetim kurumlar vergisidir.

Gelir vergisinde ise Tablo 12'den görüldüğü üzere kriz sonrasında OECD ülkelerinde kurumlar vergisi oranları azalırken en yüksek gelir vergisi oranlarının ortalama olarak yükselme eğilimine girdiği görülmektedir. En yüksek gelir vergisi oranları %43,3'lük oran ile 2016 yılı ile 2018 yılında gerçekleşmiştir. Son dört yıldır ise ortalama olarak oranların %43 civarında istikrar kazanmaya başladığı söylenebilir. Ciddi ölçüde mali konsolidasyon uygulayan AB üyesi çevre ülkelerin oranlarına baktığımızda İspanya'nın 2015 yılına kadar bu oranlarda artışa gittikten sonra oranları son yıllarda azaltmaya başladığını görmekteyiz. İrlanda ise kurumlar vergisinde olduğu gibi 2009 ve 2010 yılları haricinde gelir vergisi oranlarında herhangi bir değişikliğe gitmemiştir. Bununla birlikte Yunanistan'ın dönem dönem azalttığı vergi oranlarının son dört yıldır %50'lerin üzerine çıktığı görülmektedir. İtalya'nın ise 2016 yılına kadar yükselttiği oranların son iki yıldır azalmaya başladığı söylenebilir.

Bununla birlikte önümüzdeki yıllarda gelir vergisi oranlarının birçok ülkede düşeceği ve gelir vergisi matrahının daraltılacağı öngörülmektedir. Kısa dönemde vergi gelirlerini azaltacak olsa da bu tarz adımların atılması istihdamı ve düşük/orta gelir grubunu korumaya yöneliktir. 2019 yılı ve sonrasında en yüksek gelir vergisi oranlarında artışa gitmeyi planlayan ülkeler Norveç ve Polonya iken ABD'de 2019 yılında başlayan düşme eğiliminin gelecek yıllarda da devam edeceği düşünülmektedir. Amerika'da 2026 yılında en yüksek gelir vergisi oranının %39,6'ya kadar düşürülmesi beklenmektedir. Hollanda da aynı şekilde 2019 yılında açıkladığı bir reform ile gelir vergisi oranlarında indirim gidecektir. Ayrıca reform kapsamında 2021 yılında mevcutta dört olan vergi diliminin yarıya indirilmesi planlanmaktayken vergi oranının %49,5'e indirilmesi düşünülmektedir. Ayrıca son yıllarda gelir vergisi matrahına ilişkin yapılan reformların matrahı daraltmaya yönelik olarak yapıldığı görülmektedir. 2019 yılında yapılan reformlardan 37'si matrahı daraltıcı iken 4 reform genişleyicidir. Ayrıca

son yıllarda birçok ülke vergi muafiyetini, vergi indirimini artırmak yönünde adımlar atmaktadır (OECD 2019, 39-45).

Tablo 13: OECD Ülkelerinde Kriz Sonrası En Yüksek Gelir Vergisi Oranları (%)

Ülke	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Avustralya	46,5	46,5	46,5	46,5	47,5	46,5	46,5	49	49	49,0	47,0
Avusturya	43,7	43,7	43,7	43,7	43,7	50	50	50	55	55,0	55,0
Belçika	53,7	53,7	53,7	53,7	53,7	53,7	53,8	53,8	53,3	52,9	52,9
Kanada	46,4	46,4	46,4	46,4	48	49,5	49,5	49,5	53,5	53,5	53,5
Şili	40	40	40	40	40	40	40	40	40	35,0	35,0
Çekya	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15
Danimarka	62,3	62,1	55,4	55,4	55,4	55,6	55,6	55,8	55,8	55,8	55,9
Estonya	21	21	21	21	21	21	21	20	20	20	20
Finlandiya	50,1	49,1	49	49,2	49	51,1	51,5	51,6	51,6	51,4	51,1
Fransa	45,8	45,8	46,7	50,5	54,4	54,5	54,5	54,5	54,5	54,5	55,4
Almanya	47,5	47,5	47,5	47,5	47,5	47,5	47,5	47,5	47,5	47,5	47,5
Yunanistan	40	40	45	49	49	46	46	50	54	55	55
Macaristan	36	36	32	16	16	16	16	16	15	15	15
İzlanda	35,7	41,2	46,1	46,2	46,2	46,2	46,2	46,2	46,3	46,2	46,2
İrlanda	43,5	50,2	52	48	48	48	48	48	48	48,0	48,0
İsrail	47	46	45	45	48	50	50	50	50	50,0	50,0
İtalya	44,9	44,9	45,2	47,3	47,3	47,3	47,8	48,8	48,8	47,2	47,2
Japonya	50	50	50	50	50	50,8	50,8	55,9	55,9	55,9	55,9
Kore	38,5	38,5	38,5	38,5	41,8	41,8	41,8	41,8	41,8	44,0	46,2
Letonya	25	23	26	25	25	24	24	23	23	23,0	31,4
Lüksemburg	39	39	39	41,3	41,3	43,6	43,6	43,6	43,6	45,8	45,8
Meksika	28	28	30	30	30	30	35	35	35	35,0	35,0
Hollanda	52	52	52	52	52	52	52	52	52	52,0	52,0
Yeni Zelanda	39	38	35,5	33	33	33	33	33	33	33,0	33,0
Norveç	40	40	40	40	40	40	39	39	38,7	38,5	38,4
Polonya	40	32	32	32	32	32	32	32	32	32,0	32,0
Portekiz	42	42	45,9	50	49	56,5	56,5	56,5	56,5	56,2	53,0
Slovakya	19	19	19	19	19	25	25	25	25	25	25
Slovenya	41	41	41	41	41	50	50	50	50	50,0	50,0
İspanya	43	43	43	45	52	52	52	45	45	43,5	43,5
İsveç	56,4	56,5	56,6	56,6	56,6	56,7	56,9	57	57,1	57,1	57,1
İsviçre	41,7	41,7	41,7	41,7	41,7	41,7	41,7	41,7	41,7	41,7	41,67
Türkiye	35,6	35,6	35,7	35,7	35,7	35,8	35,8	35,8	35,8	35,8	35,8
İngiltere	40	40	50	50	50	45	45	45	45	45	45
ABD	41,9	41,9	41,9	41,9	41,8	46,3	46,3	46,3	46,3	46,3	43,7
Ortalama	40,9	40,9	41,4	41,2	41,8	42,7	42,8	43	43,3	43,2	43,3

Kaynak: OECD Stat

Özellikle borç krizi sonrasında AB özelinde gündeme gelen kemer sıkma politikalarının vergilendirmede yarattığı değişimler ile son yıllarda yaşanan gelişmeleri inceledik. Özetlemek gerekirse OECD ülkelerinde ortalama olarak kriz sonrası dönemde en yüksek gelir vergisi oranlarının ve KDV oranlarının ararken kurumlar vergisi oranlarının 2010-2015 yılları arasında ortalama olarak sabit kalırken 2015 yılından bu yana düşme eğilimine girdiği görülmektedir. Bu durum, temel olarak özellikle kriz sonrasında ülkelerin finansal sermayenin batışına izin vermeyerek devlet müdahaleleri yoluyla sermayeyi kurtaran mantığın vergilendirme politikalarına yansımalarıdır. Kriz sonrasında kemer sıkma politikaları ile başta KDV olmak üzere özel tüketim vergilerindeki artış bu kapsamda değerlendirilebilir. KDV'nin niteliği bakımından toplanmasının kolay ve hızlı olması, kaçınılması zor olması, toplumun her kesimini kapsayan genel ve sabit oranlı bir vergi olması devletlerin kamu borcunu kapatmak amacıyla vergi gelirlerini artırmaya çalıştığı dönemlerde ilk olarak KDV'ye yönelmesini mantıklı kılmaktadır. KDV ayrıca gelir vergisinin aksine toplumda ikincil gelir dağılımına izin vermemektedir. Hatta vergi yükünü yüksek gelirli/orta gelirli/düşük gelirli ayırımı olmaksızın herkese yüklemektedir. Kriz sonrasında da finansal sermayenin kurtarılması ile artan kamu borçları kapatılırken esasen finansal kesimin borcu toplumsallaştırılmıştır ve bunun etkisi vergi oranlarına yansıtılmıştır. Uluslararası sermaye hareketlerinin neoliberal politikalar ile serbestleştirildiği bir ortamda sermaye kolaylıkla ülke dışına çıkarak başka bir ülke ekonomisine aktarılabilir. Bu noktada devreye yatırımcının hangi ülkede yatırım yapacağına karar verirken dikkate aldığı bir unsur olarak karşımıza kurumlar vergisi çıkmaktadır. Ülkeler kurumlar vergisi üzerinden birbirleriyle rekabet içerisine girerek yabancı yatırımcıyı ülkesine çekmek istemektedir. Özellikle 2018 yılında ABD'nin kurumlar vergisinde %14'lük bir indirim gitmesi ve İngiltere'nin 2010 yılında %28'lerde olan

kurumlar vergisini 2020 yılı itibarıyla %17'lere indirecek olması diğer ülkelerin de kurumlar vergisinde indirime gitmesi olasılığını artırmaktadır.

5.3. Kriz Sonrası Kamu Harcamalarında Son Durum

Daha önceki bölümlerde anlatıldığı üzere kamu harcamalarına dair endişeler ilk kez 2008 krizi sonrası ortaya çıkmamış, 1990'lı yıllarda da bu endişeler neticesinde çeşitli değişimler gerçekleşmişti. 1990'lı yıllar kamu harcamaları bağlamında aslında üç özelliğe işaret etmektedir. Bunlar, azalan büyüme oranları, refah devletinin olgunlaşması ve demografik değişimlerdir. 1980'lerin ve 1990'lı yılların yüksek kamu harcama oranları aslında 1960'lı ve 1970'li yıllarda refah devleti uygulamalarının getirdiği emekli aylığı, sağlık hizmetleri, işsizlik harcamaları dahil diğer sosyal harcamaların artışından gelmektedir. Bu sosyal harcamaların 1990'lı yıllarda gerek yoğunlaşarak refah devletinin olgunlaşması gerekse nüfusun yaşlanması kontrol edilmesi güç bir harcama yükümlülüğü yaratmıştır. Ancak 1970'li yılların ortalarında yaşanan kriz ve sonrasında büyüme oranlarının düşüşüne ilaveten bu dönem devletin gelirlerindeki artışın kamu harcamalarındaki artışın geriye düşmeye başladığı döneme denk gelmektedir. Normalde bu duruma devletin vereceği yanıt vergi oranlarını artırmak iken neoliberal politikalarla uluslararası vergi rekabetinin etkisiyle devlet kurumlar vergisini artıramamış, yine aynı şekilde azalan büyüme oranlarının etkisiyle orta gelir gruplarının vergi direnci gelirleri artırmak noktasında devlete olanak tanımamıştır. Ayrıca dolaylı vergiler ve sosyal güvenlik katkılarının artırılması yoluyla vergi gelirlerini artırmanın siyasi olarak da bir sonucu olacaktır. Bütün bu gelişmelerle 1970'li yılların refah devleti mantığı değişmiş, muhafazakar hükümetler, politikacılar tüm dikkatlerini refah devletinin sınırlandırılmasına ve harcama kesintilerine vermeye

başlamıştır (Genschel 2002, 251, Streeck 2013, 7, Schafer ve Streeck 2013, 1-2). Bu kapsamda vergi devletinin önce borç devletine sonra ise konsolidasyon devletine dönüşümü gerçekleşmiştir. 2008 krizine kadar bu bağlamda kamu harcamaları neoliberal politikaların öğütlediği şekliyle sınırlandırılmaya çalışılsa da 2008 krizi bu süreci sekteye uğratmıştır. Gerek finansal kesimin kurtarılması gerekse yapılan canlandırma programları ile kamu harcamaları ve borçları önemli düzeyde artış göstermiş ve sonrası yine mali konsolidasyon ve kemer sıkma dönemi olmuştur. Elbette bu süreç finansal sermayenin de işine gelmiştir. Önce devletin kendilerinin kurtarılmasını sağlayarak kamu harcamalarında ve kamu borçlarını artışına neden olan finansal sermaye daha sonra kamu borçları finansal birikimi tehlikeye attığından kamu borçlarının azaltılmasını talep etmiştir. Bunun temel nedeni borç veren kesimin devletin borcunu çeviremeyerek temerrüde düşme ihtimalini kaldırmak istemesidir. Bundan da öte finansal sistemin sürdürülebilmesi için borcun ödenebilirliğinin garanti altına alınması ve sürekli olarak borç verilmesi gerekmektedir. Bu sayede finansal krizin sürekli kılınması 2008 krizinden sonra kamu harcamalarının ödenebilirliğine bağlanarak temel olarak kamu harcamalarının azaltılması ile birlikte birincil bütçe fazlasının verilmesi ve bunlar için de kemer sıkma politikalarının uygulanması gerekmiştir. Ancak Şekil 4'ten görüldüğü üzere Avrupa'da 2010 yılı sonrası temel olarak kemer sıkmayla şekillenmiş olsa da İrlanda hariç diğer çevre ülkelerde kamu borç stoklarında istenilen düzeyde bir azalma gerçekleşmemiştir. Bu durumda borç krizi döneminde kullanılan kredilerin de etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda çevre ülkelerde en fazla kamu borç oranına sahip iki ülke Yunanistan ve İtalyadır. İtalya, Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı ise yaklaşık %50 dolaylarında seyretmektedir.

SONUÇ

2008 krizi neoliberal politikaların krizidir. Bu kriz sonrası özellikle Avrupa ülkelerini saran ve ekonomik ve sosyal sonuçları olan kemer sıkma politikaları yoğun bir biçimde uygulanmıştır. Maliye politikalarındaki kemer sıkma lehine olan bu değişimi anlamak, keynezyen politikalardan neoliberalizmin günümüze kadar geçirdiği uzun teorik ve pratik süreçleri anlamayı beraberinde getirmektedir.

Neoliberalizmin 1970’li yıllarda hakimiyetini yavaş yavaş kurmaya başlaması esasen bu dönemde iktisadi, siyasi ve uluslararası gelişmelerle yakından ilişkilidir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970’li yıllara geçen dönem Keynezyen politikalarla şekillenmiştir. Söz konusu dönem kapitalizm tarihsel seyri içerisinde devletin ekonomik müdahaleleri ve maliye politikalarının açısından özel bir yere oturmaktadır. Bu dönemde devletin ekonomiye maliye politikaları ile birlikte doğrudan müdahale ettiği ve sermaye ile emek arasında bir uzlaşının olduğu görülmektedir. Bu kapsamda söz konusu dönemde maliye politikalarının etkinliğine olan inanç neticesinde maliye politikaları yoğun şekilde kullanılmıştır. Genişletici maliye politikalarının harcamalara yansımaları elbette artış şeklinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde gerek sosyal refah uygulamalarının artması gerekse sosyal güvenlik sistemlerinin oluşmaya başlaması kamu harcamalarında bir artışa neden olmuştur. Dönemin vergi ayağındaki gelişmeleri ise vergilerin geliri ve dolayısıyla da talebi etkileyebileceğinin anlaşılmasıdır. Keynezyen dönemde vergiler bu anlamda sosyal ve ekonomik amaçlara ulaşılmada kullanılmaya başlanmıştır. Bu yaklaşımlarla doğrudan bağlantılı olarak söz konusu dönemde kemer sıkma karşıtı bir düşünce hakim olurken maliye politikalarının etkinliğine dair inanış uzun süre hakimiyetini korumuştur.

Ancak 1970’li yıllara gelindiğinde gerek Keynezyen düşüncenin kendi içinden kaynaklı bölünmeler gerekse 1970’li yılların krizinin açıklanmasında Keynezyen düşüncenin yetersiz kalmasıyla bu politikalar sorgulanmaya başlamıştır. Neoliberal dönüşümün sinyalleri uluslararası düzlemde sabit kur rejiminin uygulandığı Bretton Woods sisteminin terk edilerek ABD’nin 1971 yılında dalgalı kura geçişiyle başlamıştır. Bu değişim beraberinde malların, hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımını getirmiştir. Neoliberal dönüşüm ayrıca 1960’lı yıllardan itibaren sermaye birikiminin artışına paralel olarak kâr oranlarının azalmaya başlamasıyla birlikte yaşanan krizde kendini göstermiştir. Sermaye artık uluslararasılaşmak istemekte ve bu talebini dile getirmektedir ve bu kapsamda doğrudan yabancı yatırımların önü açılmış, ticaret serbestleştirilmiştir. Bu değişim ile birlikte reel birikimin baskınlığı azalarak finansal birikim hakim sermaye birikim modeline dönüşmüştür. Finansal birikim süreci, neoliberal politikaların para politikalarının etkinliğineve maliye politikalarının etkinsizliğine dair söylemleri ve enflasyonun engellenmesinin temel amaç haline gelmesiyle desteklenmiştir. Çünkü finansal sektör için enflasyon artışı alacaklarının erimesi anlamına gelirken enflasyonun kontrol altında tutulması amacıyla paranın basılamadığı bir ortam devletin kamu harcamalarını finanse etmek için finansal kesime başvuracağı anlamına gelmektedir. Bu şekilde finansal sistemin sürdürülebilirliği garanti altına alınmaktadır. Siyasi düzlemde neoliberal politikalar muhafazakar hükümetlerin iktidara gelmesi ile vücut bulurken bir yandan da IMF, Dünya Bankası gibi ulus ötesi kuruluşlarla neoliberal reçeteler Latin Amerika ülkelerinde yapısal reformlar aracılığıyla uygulanmıştır. Aynı şekilde söz konusu dönem serbest piyasa söyleminin ağırlık kazandığı, piyasanın etkinliğine olan güven söylemlerinin teorisyenler tarafından dile getirilerek okullarda öğretildiği bir dönemi işaret etmektedir. Gerek siyasi gerek iktisadi ve uluslararası düzlemde birçok açıdan eleştirilen Keynezyen düşünce ve politikalar bu gelişmeler karşısında 2008 finansal krizine kadar

unutulmuştur. 1980’li yıllardan başlayarak günümüze kadar geçen süreçte neoliberalizö ekonomik, toplumsal ve siyasi alanda hakimiyetini kurmuştur.

Neoliberal düşüncenin özünü minimum devlet müdahalesi ve serbest piyasaya olan güven oluşturmaktadır. Buradan çıkarımla neoliberal değişimin kamu maliyesi üzerindeki etkisi temel olarak devlet harcamalarında ve vergilendirmede kendini göstermiştir. Harcama boyutunda neoliberal politikalar temel olarak devletin küçülmesi bağlamında kamu harcamalarının azaltılmasını istemektedir. Nitekim böylece daha etkin olduğu düşünülen piyasa ekonomisine alan bırakılacaktır. Kamu harcamalarının azaltılmasına müteakip daha az vergiye başvurulacak ve yine özel kesime daha çok alan bırakılacaktır. Bununla beraber liberalizmden neoliberalizm bütçe açıklarına da hiçbir zaman olumlu yaklaşılmamaktadır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde neoliberalizmin teorik mimarisinden tam anlamıyla kemer sıkma politikaları çıkmaktadır.

Öte yandan neoliberalizmin teorik düzeyde daha az vergi önermesinin ötesinde zaten vergi devletleri sermayenin vergilendirilmesi noktasında yapısal sınırlarla karşılaşmaya başlamıştır. Ekonominin küreselleşmesi, sermayenin serbest dolaşımı ve bunlarla ilişkili olarak ortaya çıkan vergi rekabetinin olduğu bir ortamda sermayenin vergi direncinin arttığını görmek mümkündür. Bu da vergilendirme politikalarında doğrudan bir değişimi beraberinde getirmiştir. Sermayenin ülkeden çıkma tehlikesi ve sermaye akışkanlığının sağlanmış olması özellikle kurumlar vergisi oranları üzerinde bir baskı yaratmıştır. Gelirlerini artırmak isteyen devlet bu durumda dolaylı vergileri devreye sokmaya başlamıştır. Gelir ayağında kemer sıkma politikalarının temel dayacağını regresif nitelikteki vergi politikaları oluşturmuştur.

Teorik açıdan aslında neoliberal düşüncelerle 1980’lerden itibaren gündeme gelse de kemer sıkmanın izini aslında neoliberal politikaları besleyen düşüncelerde bulmak mümkündür. Neoliberal düşüncenin kökenin klasik iktisata götürdüğümüzde

Smith'in hem devleti hem de bireyi tutumlu olmaya davet ettiğini görmekteyiz. Devletin etkinsizliğine vurgu yapan klasik iktisatta bu bağlamda kamu harcamalarının istenmemesi mantık kazanmaktadır. Yine aynı şekilde Alman Freiburg Okulu'na dayanan Ordoliberalizmin temelinde güçlü bir devlet modeli ile serbest piyasa yer almaktadır. Ancak ordoliberallerin güçlü devlet modelinden kastı piyasanın işlemesine yardımcı olan bir devlettir ve Keynezyen düşüncedeki gibi ekonomiye müdahale eden bir yapı söz konusu değildir. Bu bağlamda kamu harcamalarını kötüye kullanma olarak ele alan ordoliberaler anayasal iktisat düşüncesinin de temelini atarak devletin yasal olarak sınırlandırılması gerektiği fikrini beslemiştir. Aynı şekilde en önemli temsilcileri Hayek olan Avusturya Okulu ile Friedman olan Şikago Okulu da Keynezyen politikaların en ateşli eleştirmenleri olup kurallı ve planlı maliye politikalarından yanadırlar. Çerçevesini çizdiğimiz bu yaklaşımlar neoliberalizmin uygulamadaki ekonomi ve maliye politikalarını belirlemişlerdir. Bunlardan en somut örneği Friedman'ın Şili'de uyguladığı neoliberal reformlardır.

Kemer sıkmanın uygulama anlamında kendini göstermesi ise temel olarak 1990'lı yıllara denk gelmektedir. Söz konusu dönemde 1960'lı ve 70'li yılların refah harcamalarının da etkisiyle kamu harcamalarında neoliberal düşüncenin istediği şekliyle bir azalma sağlanamamıştır. Kamu harcamalarının yüksek seyretmeye devam etmesi vergi devletinden borç devletine bir kaymaya neden olmuştur. Bu açıdan neoliberal politikaların istediği şekliyle kamu harcamalarının bu dönemde azaltılmadığını görmekteyiz. Ayrıca yine aynı dönem vergi gelirlerinin artış hızının kamu harcamalarındaki artış hızının gerisinde kalmasıyla devlet doğal olarak vergi gelirlerini artırmak istemiştir. Bu noktada sermayenin vergilendirilmesindeki zorluklar nedeniyle oluşan boşluk emek ve tüketim üzerinden alınan vergilerle ve ağırlıklı olarak da dolaylı vergilerle telafi edilmeye çalışılmaya başlanmıştır. Bu vergi devletinden borç devletine geçiş en nihayetinde 1990'lı yıllarda AB'nin oluşumu aşamasında kamu harcamalarına

anayasal düzlemde sınırlamalar getiren Maastricht Anlaşması'nın da etkisiyle kemer sıkma uygulamalarını beraberinde getirmiştir. Yine bu anlaşma Ordoliberalizm pratikteki en önemli yansımalarından bir tanesidir.

Kemer sıkmanın uygulanışı bu yıllarda temel olarak kamu harcamaları ve vergilendirme üzerinden kendini göstermiştir. Söz konusu dönemde uygulanan kemer sıkma politikaları temel olarak vergi gelirlerinin artırılması amacıyla vergi oranlarında yapılan düzenlemeler, kamu sektörünün küçülmesi bağlamında kamu istihdamının azaltılması, ücretlerin dondurulması ve hatta ücretlerde gerçekleşen kesintiler, kamu harcamalarında yapılan kesintilerden olarak kendini göstermiştir. 1990'lı yılların kemer sıkma politikalarına bu uygulamaların yanında para ve döviz kuru politikaları da eşlik etmiştir. 1990'lı yılların kemer sıkma bağlamında belki de en önemli özelliği ise bu dönemde kemer sıkmanın genişletici etki yaratacağına dair ciddi anlamda bir literatürün oluşması ve bu söylemin kabul görmesidir. Bu görüşler çerçevesinde 2008 krizine kadarki dönemi aslında kamu harcamalarının azaltılmaya çalışıldığı bir dönem olarak ele almak doğru olacaktır.

2008 krizi bu noktada hem maliye politikaları açısından hem de kemer sıkma politikaları açısından önemli bir döneme işaret etmektedir. Neoliberal politikaların öngördüğü şekliyle finansal deregülasyon süreci 2008 krizine kapı aralamış ve çeşitli etkenlerin de bir araya gelmesiyle 2008 krizi finansal piyasadan kaynaklı sorunlar nedeniyle esasen konut sektöründe patlak vermiştir. Krizin gelişini tahmin edemeyen devletler ilk başta finansal sistemin batışına izin vermemiş ve batık durumda olan finansal şirketleri kamulaştırarak kurtarma yoluna gitmiştir. Bu kurtarma operasyonları devam ederken finansal piyasalardaki güven yok olmuş, likidite akışları durma noktasına gelmiştir. Finansal kesimde başlayan krizin etkisi kısa sürede reel kesime yansımıştır. Krizin etkilerinin azaltılması amacıyla ise gerek para gerekse maliye politikaları yoluyla krize müdahale edilmiştir. Devlet müdahalesini minimum düzeyde

tutmak isteyen neoliberal politikaların çelişkisi bu noktada kendini göstermektedir. Kriz sonrasında özellikle maliye politikalarının ekonomide reel sektörü canlandırma noktasında yoğun olarak kullanılması, neoliberalizmin biçim değiştirdiği ve Keynezyen politikalara geri dönüldüğü bu anlamda neoliberal politikalarda bir dönüşümün gerçekleşmek üzere olduğu algısı yaratmıştır. Ancak gerek canlandırma programları gerekse kurtarma operasyonları kapsamında kamu harcamalarının ve kamu borcunun artmış olması tedirginlik yaratmaya başlamıştır. Özellikle 2010 yılından sonra küresel finansal krizin seyri değişmeye ve finansal kriz bir mali krize/borç krizine dönüşmüştür. Borç krizi özellikle AB çevre ülkeleri özelinde gündeme gelmiştir. Krizin etkisiyle büyüme oranlarının şiddetli bir biçimde azalmasının yarattığı korku krizin üzerinden biraz zaman geçtikten sonra yerini kamu borcunun artmasından duyulan korkuya bırakmıştır. Özellikle 2010 yılından sonra krizin esas olarak finansal sektör kaynağı olduğu unutulmuş, yüksek kamu borçları gündeme getirilmiştir. Finansal krizden borç krizine geçilmesiyle birlikte 1990'lı yılların kemer sıkması yeniden gündeme gelmiş, neoliberal düşüncenin yeniden kendini göstermeye başlamasıyla neoliberal düşüncede aslında herhangi bir dönüşüm gerçekleşmediği ortaya çıkmıştır. Özellikle AB'de borç krizine karşı atılan adımlar bu ülkelere belli koşullar altında krediler sağlanması yönünde olmuştur. Bu koşul ise bütçe açıklarının ve kamu harcamalarının azaltılması amacıyla kemer sıkmanın ve mali konsolidasyonun bu ülkelerde uygulanmasıdır. Neoliberal düşüncenin özünde ve doğasında olan kemer sıkma düşüncesi yeniden kendini göstermiş üstelik bu kez krizin etkisiyle kendine daha yoğun şekilde uygulama alanı bulabilmiştir. Kamu harcamalarının genişletici etki yaratacağı düşüncesi yine kendine yer bulmuş, 1990'ların düşüncesi bu kez 2010 yılından sonra bu kez çevre ülkelerde kendini göstermiştir. Kemer sıkmanın çevre ülkelerde uygulanışı yine kamu çalışanlarının ücretlerinde kesinti yapılması, ücretlerin dondurulması, işten çıkarmalar, emeklilik sisteminde yapılan değişiklikler, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi alanlarda

devletin yapmış olduğu harcamaların azaltılması, neoliberal politikaların öğütlediği şekliyle dolaylı vergilerde örneğin alkol, tütün ve enerji ürünlerinde KDV'lerin artırılması, kurumlar vergisi ve gelir vergileri bağlamında yapılan değişiklikler, vergi tabanının genişletilmesi olarak kendini göstermiştir. Bütün bu uygulamaların temel sıkıntısı her bir çevre ülkenin yapısal probleminin farklı oluşu ve bu politika önlemlerinin Avrupa'daki problemlere yüzeysel bir çözüm sunmasıdır. Ayrıca genişletici kemer sıkmanın temel argümanı mali konsolidasyonun tüketici ve yatırımcı üzerinde bir güven etkisi yaratacağı, bu güven etkisinin ve borcun ödenebilirliğine dair düşüncenin faiz oranlarında bir azalmaya neden olacağı, bu sayede tahvillerin değer artışına bağlı olarak finansal refahın artacağı bu durumun da en nihayetinde yatırım ve tüketimi artıracaağı yönündedir. Tüm bu düşünceler 2010 yılında ECOFIN toplantısında genişletici kemer sıkma yaklaşımının en ateşli savunucusu olan Alesina tarafından dile getirilmiş ve daha sonra çevre ülkelerde uygulama alanı bulmuştur. Ancak gelinen noktada son kemer sıkma döneminde uygulanan vergilendirme politikalarına bakıldığında kurumlar vergisi oranları düşerken KDV oranlarının arttığı, bu sayede yine finansal kesimin çıkarlarının korunduğu görölmektedir. Finans kesimi yine kamu borcunun ödenebilirliğini garanti altına almak çabasıdadır. Finansal kesimin politik ve ekonomik alandaki gücü ile kemer sıkma politikaları Troyka tarafından zorla kabul ettirilmiştir. Gelinen noktada krizin sorumluları olan finans sektörünün önce kurtarılması daha sonra bu kurtarmadan kaynaklı borcun toplumsallaştırılarak kemer sıkmayla borcun ödettirilmesi söz konusudur.

AB çevre ülkelerde uygulanan mali konsolidasyon genişletici kemer sıkma yaklaşımını çürütmüştür, uzun yıllardır resesyonda olan bu çevre ülkeler ancak son birkaç yıldır pozitif büyüme oranına geçebilmiştir. Yine aynı şekilde kemer sıkmanın öngördüğu şekliyle kamu harcamalarında bir azalma gerçekleşmemiştir. Kemer sıkmanın gelir dağılımı üzerindeki etkisi ise eşitsizliğin ve yoksulluğun artması şeklinde kendini

göstermiş, işsizlik AB’de hiç olmadığı kadar yüksek düzeylere ulaşmıştır. Kemer sıkma, sosyal sınıflar arasında da farklı düzeylerde hissedilmiştir. En fazla etkilenen grup ücret kesintileri ve ücretlerin dondurulması nedeniyle çalışan sınıf olurken genç işsizliğinin %50’lere ulaştığı çevre ülkelerde yaş grubu olarak genç nüfus en fazla etkilenmiştir. Bunlara ilaveten kemer sıkmanın gelir dağılımı üzerindeki etkisi ise eşitsizliğin ve yoksulluğun artmasıyla şekil bulmuştur. Bütün bu gelişmelerin siyasi düzlemde yansımaları ise kemer sıkmaya toplumsal bir muhalefet oluşması ve siyasi iktidarların değişmesi olarak kendini göstermiştir. Ayrıca yine kemer sıkma döneminde toplumsal olarak kemer sıkma karşıtı görüşler artmış, protestolar ve gösterilerle toplum tepkisini ortaya koymuştur. Kemer sıkma beklenenin aksine uygulamada başarısız olmuş, ne kamu harcamaları düşmüş, ne büyüme oranları artmıştır. Bütün bunlar olmadığı gibi kemer sıkma sosyal, ekonomik, siyasi etkilere neden olarak toplumun tüm alanlarına nüfuz etmiştir. Neoliberal politikalar açısından ise 2008 krizi sonrasında neoliberal düşüncelerde bir dönüşüm yaşanmakta olduğu fikri kısa sürmüş, neoliberal düşüncelerin doğasını ve özünü hala koruduğu görülmüştür. Bunun en temel kanıtı da kemer sıkma politikalarında kendini göstermiştir. Kriz sonrası uygulanan kemer sıkma politikaları keynezyen politikalara dönüş değil tam anlamıyla neoliberalizmdir.

KAYNAKÇA

- Global Legal Research Center . «Great Britain: Welfare Reform Act 2012 .» *The Law Library of Congress*, 2012.
- Akçay, Ümit, ve Ali Rıza Güngen. *Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği*. Ankara: NotaBene Yayınları, 2016.
- Aktan, C.C. «Klasik Liberalizm, Neoliberalizm ve Lİbertarianizm.» *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, 1995.
- Akyol, Servet. «Neoliberalizm Tartışmalarına Maliye Politikası Çerçevesinden Bir Bakış.» *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016: 291-307.
- Alesina, Alberto F., ve Sivia Ardagna. «The Design of Fiscal Adjustments.» *NBER Working Paper Series*, 2012: 1-19.
- Alesina, Alberto. «Fiscal Adjustments: Lessons from Recent History.» Madrid, 2010, 1-15.
- Alesina, Alberto. «The Political Economy of the Budget Surplus in the United States.» 2000.
- Alesina, Alberto, Carlo Favero, ve Francesco Giovazzi. «The Output Effect of Fiscal Consolidations.» *NBER Working Paper Series*, No. 18336, 2012: 1-59.
- Alesina, Alberto, ve Roberto Perotti. «Fiscal Expansions and Fiscal Adjustments in OECD Countries.» *NBER Working Paper Series*, 1995: 1-38.
- Alesina, Alberto, ve Silvia Ardagna. «Large Changes in Fiscal Policy: Taxes versus Spending.» *Tax Policy and the Economy*, Cilt 24, Sayı 1, 2010: 35-68.
- Berghahn, Volker, ve Brigitte Young. «Reflections on Werner Benefeld's 'Freedom and the Strong State: On German Ordoliberalism" and the Continuing Importance of the Ideas of Ordoliberalism to Understand Germany's (Contested) Role in Resolving the Eurozone Crisis.» *New Political Economy*, 2012: 1-11.
- Bernanke, Ben. *Board of Governors of the Federal Reserve System*. 13 Ocak 2009. <https://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/bernanke20090113a.htm> (Kasım 22, 2018 tarihinde erişilmiştir).
- Bibow, Jörg. «The Euro Debt Crisis and Germany's Euro Trilemma.» *Levy Economics Institute of Board College*, Sayı 721, 2012.
- Blanchard, Olivier. «Adjustment within the Euro: The Difficult Case of Portugal.» *Portuguese Economic Journal*, Cilt 6, Sayı 1, 2007: 1-21.
- Blyth, Mark. *Kemer Sıkmak Tehlikeli Bir Fikrin Tarihi*. Koç Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Bohrer, Robert E., ve A.C. Tan. «Left Turn in Europe? Reactions to Austerity and the EMU.» *Political Science Quarterly*, 2000: 575-595.
- Bonfeld, Werner. «Freedom and the Strong State: on German Ordoliberalism.» *New Political Economy* 17, no. 5 (Nisan 2012).

- Botta, Alberto. «The Theoretical Weakness of the Expansionary Austerity.» *Post Keynesian Economics Study Group Working Paper 1511*. December 2015.
- Boyer, Robert. «The Four Fallacies of Contemporary Austerity Policies: The Lost Keynesian Legacy.» *Cambridge Journal of Economics*, Cilt 36, Sayı 1, 2012: 283-312.
- Buggeln, Marc, Martin Daunton, ve Alexander Nützenadel. «Taxation in the 1980s: A Five Country Comparison of Neoliberalism and Path Dependency.» *The Political Economy of Public Finance Taxation, State Spending and Debt Since 1970s* içinde, yazar Marc Buggeln, Martin Daunton ve Alexander Nützenadel. Cambridge University Yayınları, 2017.
- Cabral, Ricardo. «The Euro Crisis and Portugal's Dilemma.» *Intereconomics*, 2013: 27-32.
- Calcagno, Alfredo. «Can Austerity Work?» *Review of Keynesian Economics*, 2012: 24-36.
- Carballo-Cruz, Francisco. «Causes and Consequences of the Spanish Economic Crisis: Why the Recovery is Taken So Long?» *Panoeconomicus*, Cilt 58, Sayı 3, 2011: 309-328.
- Clarke, John, ve Janet Neuman. «The Alchemy of Austerity.» *Critical Social Policy*, Cilt 32, Sayı 3, 2012: 299-319.
- CLES. *Austerity Uncovered*. The Centre for Local Economic Strategies , 2014.
- Colasanti, Fabio. *Financial Assistance to Greece: Three Programmes*. European Policy Center, 2016.
- Commission, European. *European Economy Public Finances in EMU*. Belgium: European Communities, 2000.
- Conde-Ruiz, J. Ignacio, ve Carmen Marin. «The Fiscal Crisis in Spain.» *Intereconomics* 48(1), 2013: 21-26.
- Copelovitch, Mark, Jeffry Frieden, ve Stefanie Walter. «The Political Economy of the Euro Crisis.» *Comparative Political Studies*, 2016: 1-30.
- Crotty, James. «Structural Causes of the Global Financial Crisis: A Critical Assessment of the New Financial Architecture.» *Cambridge Journal of Economics*, Cilt 33, Sayı 4, 2009: 563-580.
- Department, Labor Research. *The Wrong Target: How Government are Making Public Sector Workers Pay for the Crisis*. EPSU, 2010.
- Dome, Takuo. *The Political Economy of Public Economy in Britain 1767-1873*. London; New York: Routledge , 2004.
- Dumenil, Gerard, ve Dominique Levy. *Kapitalizmin Marksist İktisadı*. İletişim Yayınları, 2009.

- Dumenil, Gerard, ve Dominique Levy. «Neoliberal Karşı Devrim.» *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki* içinde, yazar Deborah Johnston Alfredo Saad-Filho. Yordam Kitap Yayınları, 2007.
- Dymski, Gary A. «Racial Exclusion and the Political Economy of the Subprime Crisis.» *Historical Materialism*, 2009: 149-179.
- Eichenbaum, Martin, Sergio Rebelo, ve Carlos de Resende. *The Portuguese Crisis and the IMF*. Independent Evaluation Office of the IMF, 2016.
- European Commission. *European Economic Forecast*. Luxembourg: European Union, 2019.
- Figari, Francesco, ve Carlo V. Fiorio. «Fiscal Consolidation Policies in the Context of Italy's Two Recession.» *Fiscal Studies, Cilt 36, Sayı 4*, 2015 : 499-526.
- Fine, Ben. «Neither the Washington nor the Post-Washington Consensus: An introduction.» *Development Policy in the Twenty-First Century Beyond The Post-Washington Consensus* içinde, yazar Ben Fine, Costas Lapavitsas ve Jonathan Pincus. Routledge Yayınları, 2001.
- Friedman, Milton. *Kapitalizm ve Özgürlük*. Plato Film Yayınları, 2008.
- Gamble, Andrew. «Keynes, Anglo-Amerika ve Hegemonik İstikrar Teorisi.» Çev. Oktay Etiman, *Mülkiye Dergisi, Cilt 31, Sayı 256*, 2007.
- Genschel, Philip. «Globalization and the Transformation of the Tax State.» *European review, Cilt 13, Sayı 51*, 2005: 53-71.
- Genschel, Philip. «Globalization, Tax Competition and the Welfare State.» *Politics&Society, Vol 30, No 2*, 2002: 245-275.
- Gerard, Dumenil, ve Dominique Levy. «Neoliberal Karşı Devrim.» *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki* içinde, yazar Deborah Johnston Alfredo Saad-Filho. Yordam Kitap Yayınları, 2007.
- Giavazzi, F., ve M. Pagano. «Can Severe Fiscal Constructions be Expansionary? Tales of Two Small European Countries.» *NBER Macroeconomics Annual Vol. 5* , 1990: 75-111.
- Goretti, Chiara, ve Lucio Landi. «Walking on the Edge: How Italy Rescued Italy in 2012.» *Intereconomics 48(1)*, 2013: 14-21.
- Gough, Ian. «From Financial Crisis to Fiscal Crisis.» *Social Policy in Challenging Times: Economic Crisis and Welfare Systems* içinde, yazar Kevin Farnsworth ve Zoe Irving. Policy Yayınları, 2012.
- Gürkan, Ceyhun, ve Yiğit Karahanoğulları. «Bütçeyi Özerkleştirmek: Mali Kurallar ve Kurullar.» *Maliye Dergisi*, 2010: 547-569.
- Gürkan, Ceyhun, ve Yiğit Karahanoğulları. «Neoliberalizm Krizi ve Kamu Maliyesi.» *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014.
- Haiven, Max. *Popüler Kültürde ve Gündelik Yaşamda Finansallaşma*. Koç Üniversitesi Yayınları, 2016.

- Hardiman, Niamh, ve Aidan Regan. «The Politics of Austerity in Ireland.» *Intereconomics*, 2013: 9-14.
- Harvey, David. «Neoliberalism as a Creative Destruction.» *The ANNALS of American the American Academy of Political and Social Science*, Cilt 610, Sayı 1, 2007.
- . *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. Sel Yayınları, 2015.
- Hayek, Friedrich A. *Kölelik Yolu*. Liberte Yayınları, 2014.
- . *Özgürlüğün Anayasası*. BigBang Yayınları, 2011.
- . *The Political Order of a Free People*. Chicago: The University of Chicago Press, 1979.
- Hemmelgarn, Thomas, ve Gaetan J.A Nicodeme. «The 2008 Financial Crisis and Taxation Policy.» *CESinfo Working Paper*, 2010.
- Heylen, Fredy, ve Gerdie Everaert. «Success and Failure of Fiscal Consolidation in the OECD: A Multivariate Analysis.» *Public Choice*, 2000.
- Honohan, P., ve B. Walsh. «Catching Up With the Leaders: The Irish Hare.» *Brookings Papers on Economic Activity No.1*, 2002.
- IMF. «Exiting from Crisis Intervention Policies .» 4 February 2010c.
- IMF. *Fiscal Monitor, Taking Stock: A Progress Report on Fiscal Adjustment*. Washington: IMF, 2012.
- . «From Stimulus to Consolidation: Revenue and Expenditure Policies in Advanced and Emerging Economies.» 30 April 2010b.
- . «London Summit – Leaders’ Statement.» 2 Nisan 2009.
- . «Strategies for Fiscal Consolidation in the Post-Crisis World .» 2010a.
- Itoh, Makoto, ve Costas Lapavistas. *Para ve Finansın Ekonomi Politikası*. Yordam Kitap Yayınları, 2008.
- Jessop, Bob. «Liberalism, Neoliberalism and Urban Governance: A State-Theoretical Perspective.» *Antipode Cilt 34, Sayı 3*, 2002.
- Jones, Daniel Stedman. *Masters of the Universe: Hayek, Friedman and the Birth of Neoliberal Politics*. Princeton University Yayınları, 2012.
- Kazgan, Gülten. *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Devrimi*. Remzi Kitabevi Yayınları, 2012.
- Keeley, Brian, ve Patrick Love. *From Crisis to Recovery: The Causes, Course and Consequences of the Great Recession*. OECD Insights, 2010.
- Keynes, J. Maynard. *Genel Teori, İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*. Kalkedon Yayınları, 2010.
- Kiander, Jaakko, ve Pentti Vartia. «Lessons from the Crisis in Finland and Sweden in the 1990s.» *Empirica*, 2011: 53-69.

- Konzelmann, Sue. «The Economics of Austerity.» *Centre for Business Research, University of Cambridge Working Paper, No. 434*, 2012.
- Kotz, David. «Changes in the Post-War Global Economy and the Roots of the Financial Crisis.» *The Political Economy of Financial Crises* içinde, yazar Gerard A. Epstein Martin H. Wolfson. Oxford University Press, 2013.
- Kotz, David. «The Financial and Economic Crisis of 2008: A Systemic Crisis of Neoliberal Capitalism.» *Review of Radical Political Economics, Cilt 41, Sayı 3*, 2009.
- . *The Rise and Fall of Neoliberal Capitalism*. Harvard University Yayınları, 2015(a).
- L.Yellen, Janet. *Board of Governors of the Federal Reserve System*. 4 Ocak 2013. <https://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/yellen20130104a.htm> (Kasım 22, 2018 tarihinde erişilmiştir).
- Lapavitsas, Costas. *Crisis in the Eurozone*. Londra: Verso Yayınları, 2012.
- Lapavitsas, Costas. «Neoliberal Dönemde Anayolcu İktisat Kuramı.» *Neoliberalizm Muhafif Bir Seçki İçinde* içinde, yazar Deborah Johnston Alfredo Saad-Filho. Yordam Kitap Yayınları, 2007.
- Lapavitsas, Costas. «Political Economy of the Greek Crisis.» *Review of Radical Political Economics*, 2018: 1-21.
- Lapavitsas, Costas, Theodore Mariolis, ve Constantinos Gavrielides. *Eurozone Failure, German Policies and a New Path for Greece: Policy Analysis and Proposals*. Rosa Luxemburg Stiftung, 2013.
- Lesage, Dries, Mattias Vermeiren, ve Sacha Dierckx. «New Constitutionalism, International Taxation and Crisis.» *New Constitutionalism and World Order* içinde, yazar Stephen Gill ve A.Claire Cutler. Cambridge University Yayınları, 2014.
- Leventi, C., H. Levy, M. Matsaganis, A. Pavlos, ve H. Sutherland. «Modelling the Distributional Effects of Austerity Measures: The Challenges of a Comparative Perspective.» *European Commission, Research Note 8/2010*, 2010.
- Mahnkopf, Birgit. «The Euro Crisis: German Policies of Blama and Austerity- A Neoliberal Nightmare.» *International Critical Thought, Cilt 2, sayı 4*, 2012: 472-485.
- Mechanism, European Stability. *European Stability Mechanism*. 2019. <https://www.esm.europa.eu/> (11 19, 2019 tarihinde erişilmiştir).
- Messere, Ken. «20. century Taxes and Their Future.» *International Bureau of Fiscal Documentation, Sayı 54*, 2000.
- Messere, Ken. «Half a Century of Changes in Taxation.» *Internatioanal Bureau of Fiscal Documentation*, 1999.
- Mises, Ludwig von. *Ekonomik Politika: Bugüne ve Yarına Dair Düşünceler*. Liberte Yayınları, 2017.

- . *Interventionism: An Economic Analysis*. New York: The Foundation for Economic Education, 1998.
- Monastiriotis, Vassilis. «A Very Greek Crisis.» *Intereconomics* 48(1), 2013: 4-9.
- OBR. 2019. <https://obr.uk/forecasts-in-depth/tax-by-tax-spend-by-spend/departmental-expenditure-limits/> (11 6, 2019 tarihinde erişilmiştir).
- OECD. *Consumption Tax Trends 2018*. Paris: OECD, 2018.
- OECD. *Economic Surveys: Italy, Cilt 2009/8*. OECD, 2009.
- . *OECD Data*. 2019. (11 25, 2019 tarihinde erişilmiştir).
- OECD. *Recent Tax Policy Trends and Reforms in OECD Countries*. Paris: OECD Yayınları, 2004.
- OECD. *Restoring Public Finances*. Paris: OECD, 2011.
- OECD. *Restoring Public Finances 2012*. Paris: OECD, 2012.
- OECD. *Tax Policy Reforms 2019*. Paris: OECD, 2019.
- OECD. *Tax Policy Reforms in the OECD*. Paris: OECD, 2017.
- OECD. *The State of Public Finances 2015: Strategies for Budgetary Consolidation and Reform in OECD Countries*. Paris: OECD Yayınları, 2015.
- . «What are the Best Policy Instruments for Fiscal Consolidation?» *OECD Economics Department Policy Notes*. April 2012(a).
- OXFAM. «A Cautionary Tale- The True Cost of Austerity and Inequality in Europe.» 2013.
- Oxfam. «The true cost of austerity and inequality Uk Case Study.» 2013.
- Palley, Thomas. «Keynezcilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması.» *Neoliberalizm Muhafif Bir Seçki İçinde* içinde, yazar Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston. Yordam Kitap , 2007.
- Palley, Thomas. «The Simple Macroeconomics of Fiscal Austerity, Public Sector Debt and Deflation.» *IMK Working Paper No 8*, 2010.
- Panitch, Leo, ve Sam Gindin. «Kapitalizmde Krizler ve Bu Defaki Kriz.» *Socialist Register 2011 Bu Defaki Kriz* içinde, yazar Leo Panitch, Greg Albo ve Vivek Chibber. Yordam Kitap Yayınları, 2010.
- Perotti, Robert. «The "Austerity Myth": Gain Without Pain?» *NBER Working Paper, Sayı 17571*, 2011.
- Quaglia, Lucia, ve Sebastian Royo. «Banks and Political Economy of the Sovereign Debt Crisis in Italy and Spain.» *Journal Review of International Political Economy, Cilt 22, Sayı 3*, 2015: 485-507.
- Rodrik, Dani. «Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Consensus? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform.» *Journal of Economic Literature, Cilt 44, Sayı 4*, 2006.

- Saad-Filho, Alfredo, ve Deborah Johnston. *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki*. Yordam Kitap Yayınları, 2007.
- Santos, Paulo L. dos. «Günümüz Kapitalizmde Bankacılığın İçeriği Üzerine.» *Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi* içinde, yazar Costas Lapavitsas, 121-171. Yordam Kitap Yayınları, 2009.
- Schafer, Armin, ve Wolfgang Streeck. «Introduction: Politics in the Age of Austerity.» *Politics in the Age of Austerity* içinde, yazar Armin Schafer ve Wolfgang Streeck. Cambridge: Polity Press, 2013.
- Semmler, Willi, ve Andre Semmler. «The Macroeconomics of the Fiscal Consolidation in the European Union.» 2013.
- Smith, Adam. *Milletlerin Zenginliği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Sönmez, Sinan. «Küresel Kapitalizm ve Keynes: Nasıl Bir Uyum?» *Mülkiye Dergisi*, Cilt 31, Sayı 256, 2006.
- Steinmo, Sven. «The Evolution of Policy Ideas: Tax Policy in the 20.cc.» *British Journal of Politics and International Relations*, Cilt 5, Sayı 2, 2003.
- Stiglitz, Joseph. «More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus.» Helsinki, Finlandiya: The World Bank, 07 Ocak 1998.
- Stockhammer, Engelbert. «Peripheral Europe's Debt and German Wages: The Role of Wage Policy in the Euro Area.» *International Journal of Public Policy*, Cilt 7, Sayı 1/2/3, 2011.
- Streeck, Wolfgang. «The Politics of Public Debt: Neoliberalism, Capitalist Development and the Restructuring of the State.» *German Economic Review*, 2013.
- Streeck, Wolfgang. *Satın Alınan Zaman Demokratik Kapitalizmin Gecikmiş Krizi*. Koç Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Swank, Duane, ve Sven Steinmo. «The New Political Economy of Taxation in Advanced Capitalist Democracies.» *American Journal of Political Science*, Cilt 46, Sayı 3, 2002.
- Tanyeri, İbrahim. «Keynes ve Bölüşüm Analizi.» *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 1, , 2005.
- Tanzi, V., ve L. Shuknecht. «Public Spending in the 20 th cc.» 2000.
- The World Bank. *Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform*. The World Bank, 2005.
- Theodoropolou, S., ve A. Watt. «Withdrawal Symptoms: An assessment of the Austerity Packages in Europe.» *European Trade Union Institute* 2011.02, 2011.
- Tickell, Adam, ve Jamie Peck. «Making Global Rules: Globalization or Neoliberalization.» *Remaking the Global Economy: Economic-Geographical*

Perspectives içinde, yazan Jamie Peck ve Henry Wai-Chung Yeung, 163-181.
London : Sage, 2003.

Volz, Ulrich. *Lessons of the European Crisis for Regional Monetary and Financial Integration in East Asia*. Japonya: Asian Development Bank İnstitute Yayınları, 2012.

Whelan, Karl. «Ireland's Economic Crisis: The Good, The Bad and The Ugly.» *Journal of Macroeconomics*, Cilt 39, 2013: 424-440.

Williamson, John. «The Washington Consensus as Policy Prescription for Development.» *Practitioners of Development*. 2004.

Yeldan, Erinç. «Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007/2008 Krizi: Türkiye Krizin Neresinde?» *Çalışma ve Toplum*, 2009: 11-28.

Zeza, Gennaro. «The İmpact of Fiscal Austerity in the Eurozone.» *Review of Keynesian Economics*, 2012 : 37-54.

ÖZET

2008 finansal krizinin ortaya çıkışından bu yana kurtarma paketleri, canlandırma programları, kemer sıkma (austerity policy) önlemleri gündeme gelerek yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Bu nedenle bu çalışmada neoliberal dönemin maliye politikaları bağlamında kemer sıkma politikalarının teorik temelleri ve uygulama politikalarının yanında özellikle neoliberalizmin 2008 krizinin maliye politikalarında bir kırılım yaratıp yaratmadığı incelenmiştir.

Neoliberal politikaların özünde var olan kemer sıkma düşüncesinin kendine uygulama alanı bulması 1990'lı yıllara ve yoğun olarak ise finansal krizin borç krizine dönüştüğü 2010 yılı sonrasına denk gelmektedir. 2008 yılında neoliberal politikalarının etkisiyle yaşanan finansal krizin reel sektöre yansımalarının ardından kurtarma paketleri, canlandırma programlarıyla genişletici maliye politikaları kaldırıldığı raftan indirilmiş ve yoğun olarak kullanılmıştır.

Maliye politikalarının geri dönüşü ise neoliberal düşüncede bir dönüşüm gerçekleştiği algısı yaratmış olsa da kısa bir süre sonra neoliberal düşüncenin doğası kendini yeniden göstermiş ve artan bütçe açıkları ve kamu harcamalarına dair endişeler dile getirilmeye başlanmıştır. Bu durum özellikle AB çevre ülkeleri kapsamında gündeme gelirken bu ülkelerde kemer sıkma Troyka'nın da baskısıyla yoğun bir şekilde uygulama alanı bulmuştur. Bu bağlamda kemer sıkmanın vergilendirmede ve kamu harcamalarında en gibi uygulamaları içerdiği ve etkileri hususu daha fazla önem kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, 2008 Finansal Krizi, Kemer Sıkma, Maliye Politikaları

ABSTRACT

Since the emergence of the 2008 financial crisis; relief packages, stimulus programs and austerity policy measures became a current issue and have been widely discussed. Therefore, in this study, it is examined whether the 2008 crisis of neoliberalism has created a break in the fiscal policies. Theoretical foundations and practices of austerity policies in the context of fiscal policies of the neoliberal period are also analyzed.

The idea of austerity is essential to neoliberal policies. It has been implemented initially in the 1990s and has been used more intensively after 2010, when the financial crisis turned into a debt crisis. After the crisis caused by neoliberal policies in 2008 started to effect real sector, recovery packages and expansionary fiscal policies were re-introduced as a policy tool and have been used extensively.

Although the return of fiscal policies has created a perception that neoliberalism has been transformed, the nature of neoliberal thought has re-emerged after a brief pause and concerns have been raised about the increasing budget deficits and public expenditures. This concern has been expressed especially by the EU peripheral countries. Austerity has been applied intensively in these countries with the pressure of Troika. In this context, choice of austerity measures in taxation and public spending and their effects became more crucial than before.

Keywords: Neoliberalism, 2008 Financial Crisis, Austerity Policies, Fiscal Policies